

JURIDISKA FAKULTETEN
vid Lunds universitet

Sara Willhager

Skyddet mot barn- och
tvångsäktenskap inom svensk
rätt

– i förhållande till mänskliga rättigheter
och kulturella normer

Examensarbete
30 högskolepoäng

Handledare
Professor Eva Ryrstedt

Familjerätt

Höstterminen 2010

Innehåll

SUMMARY	1
SAMMANFATTNING	3
FÖRORD	5
FÖRKORTNINGAR	6
1 INLEDNING	8
1.1 Syfte och frågeställningar	9
1.2 Metod, teoretiska perspektiv och material	9
1.3 Avgränsning och disposition	11
2 SYNEN PÅ BARN- OCH TVÅNGSÄKTENSKAP I SVERIGE GENOM TIDERN	13
2.1 Normer kring äktenskapets ingående under medeltiden	13
2.1.1 Fästning, giftermål och sängledning	14
2.1.2 Från brudköp till gåvoäktenskap	15
2.1.3 Kvinnans ställning vid ingående av äktenskap samt lämplig äktenskapsålder	15
2.2 Kristendomens påverkan på den svenska äktenskapsrätten	16
2.2.1 Katolska kyrkans försök att påverka formen för äktenskapets ingående	17
2.2.1.1 Den katolska kyrkans syn på äktenskapet och dess syfte samt sexualitet	17
2.2.1.2 Den katolska kyrkans syn på lämplig äktenskapsålder	18
2.2.2 Reformationens påverkan på äktenskapsrätten	19
2.3 Statens ökade inflytande på äktenskapsrätten	20
2.3.1 Giftermålsbalken i 1734 års lag	20
2.3.2 Förändrad syn på lämplig äktenskapsålder	21
2.3.3 Kvinnans starkare ställning samt förändrad syn på utomäktenskaplig sexualitet	22
2.4 En förändrad syn på äktenskapet under 1900-talet	23
2.4.1 En förändrad samhällssyn - jämställdhet	23
2.4.2 En mer sekulär syn på äktenskapets ingående	24
2.4.3 Den internationella privaträttens ingång på äktenskapsrättens område	24
2.4.4 Samtycke och äktenskapsålder i nya GB	25
2.4.4.1 Äktenskapsåldern	25
2.4.4.2 Giftomannaskapet	27
2.4.5 Domicilprincipens ökade inflytande på den internationella äktenskapsrätten	27
2.4.6 Reform av nya giftermålsbalken	28
2.4.6.1 Reform vad gäller äktenskapsåldern	29
2.4.6.2 Reform av giftomannaskapet	30

3	SYNEN PÅ ÄKTENSKAP INOM OLIKA NORMSYSTEM	31
3.1	Synen på äktenskap i förhållande till sexualitet, jämställdhet och välfärd	31
3.2	Äktenskap i förhållande till religion	33
3.2.1	Olika religioners syn på äktenskap	33
3.2.2	Synen på äktenskap inom kristendomen	34
3.2.3	Synen på äktenskap inom islam	34
3.3	Äktenskap i förhållande till familj	36
3.3.1	Olika uppfostringsmodeller inom olika normsystem	36
3.3.2	Religionens påverkan på förhållandet mellan barn och föräldrar	37
3.4	Närmare om arrangerat-, tvångs- och barnäktenskap	37
3.4.1	Definitioner av arrangerade äktenskap och tvångsäktenskap	38
3.4.2	Var tillämpas arrangerade äktenskap?	39
3.4.3	Barnäktenskap	40
4	INTERNATIONELLA BESTÄMMELSER ANGÅENDE BARN- OCH TVÅNGSÄKTENSKAP	42
4.1	Bakgrund	42
4.2	Övergripande bestämmelser i förhållande till äktenskapets ingående	43
4.3	Bestämmelser som behandlar barn- och tvångsäktenskap närmare	44
4.3.1	FN:s konvention om samtycke till äktenskap etc.	44
4.3.2	Kvinnokonventionen	45
4.3.2.1	Kvinnokonventionens stadgade kring äktenskap	46
4.3.2.2	Kvinnokonventionens ställning i världen	46
4.3.2.3	Kvinnodiskrimineringskommittén	47
4.3.3	Barnkonventionen	48
4.3.3.1	Allmänt om barnkonventionens skydd	48
4.3.3.2	Skydd mot tidiga äktenskap i barnkonventionen	49
4.3.3.3	Barnkonventionen i förhållande till olika kulturer	50
4.3.3.4	Kontroll av barnkonventionens tillämpning	51
5	BARN- OCH TVÅNGSÄKTENSKAP – GÄLLANDE RÄTT	52
5.1	Äktenskapets ingående i förhållande till barn- och tvångsäktenskap	52
5.1.1	Minimiålder för ingående av äktenskap	53
5.1.1.1	Särskilda skäl	53
5.1.1.2	Yttrande av vårdnadshavare och socialnämnd i samband med dispensprövning	55
5.1.1.3	Statistik kring beviljade dispenser av länsstyrelsen	56
5.1.2	Hindersprövning	57
5.1.2.1	Tillämplig lag vidindersprövningen	57
5.1.2.2	Hindersprövningens genomförande	59
5.1.3	Kontroll av minimiålder och frivillighet i samband med vigseln	60
5.2	Åtgärder som kan vidtas om ett barn- eller tvångsäktenskap har ingåtts	61
5.2.1	Åtgärder vad gäller vigselföräntaren	62

5.2.2	Rätt till omedelbar äktenskapsskillnad	63
5.3	Erkännande av utländska äktenskap	64
5.3.1	Huvudregel och ordre public förbehåll	65
5.3.2	Icke erkännande av utländska barnäktenskap	65
5.3.3	Icke erkännande av utländska tvångsäktenskap	66
5.3.4	Eftergift vid särskilda skäl	67
5.4	Straffrättslig reglering	68
5.4.1	Allmänt om vilket straffansvar som kan bli aktuellt vid barn- eller tvångsäktenskap	69
5.4.2	Barn- och tvångsäktenskap i form av människohandel	71
5.4.3	Människohandelsutredningens lagförslag vad gäller barn- och tvångsäktenskap	73
5.4.3.1	Tvångsäktenskap	73
5.4.3.2	Barnäktenskap	74
5.5	Socialnämndens ansvar	75
6	UPPMÄRKSAMMAT BEHOV AV ÅTGÄRDER MOT BARN- OCH TVÅNGSÄKTENSKAP	77
6.1	Ungdomstyrelsens rapport	77
6.1.1	Kartläggning av arrangerade äktenskap mot en parts vilja	78
6.1.2	Förslag på förebyggande åtgärder	78
6.2	Regeringens åtgärder mot barn- och tvångsäktenskap under 2010	79
6.2.1	Handlingsplan	80
6.2.2	Kommittédirektiv om stärkt skydd mot barn- och tvångsäktenskap	81
7	ANALYS OCH DISKUSSION	83
7.1	Skyddet mot barn- och tvångsäktenskap i svensk rätt	83
7.1.1	Skyddet mot tvångsäktenskap	84
7.1.2	Skyddet mot barnäktenskap	86
7.1.3	Ytterligare behov av att stärka skyddet mot barn- och tvångsäktenskap i svensk rätt	90
7.2	Det svenska skyddet i förhållande till internationell rätt	92
7.3	Skyddet i svensk- och internationell rätt i förhållande till kulturella normer	95
7.4	Avvägningen mellan mänskliga rättigheter och kulturella normer	97
	KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING	100
	RÄTTSFALLSFÖRTECKNING	104

Summary

The main purpose of this paper is to investigate what protection Swedish legislation provides against child and forced marriages as well as the background to this protection and how it relates to human rights and cultural and religious norms regarding marriage.

The view on matrimonial purpose and conclusion varies greatly between different norm systems and is largely dependent on what kind of society the marriage occurs in, as well of the culture, tradition and religion that people relate to. In the Swedish society, the view of the majority is characterized by the fact that marriage is an individual partner relationship between two adults. This approach is also reflected in the Swedish legal system based on the idea that marriage is entered into voluntarily and that children should not marry. In the Swedish society today, the marriage has more of a symbolic value as the welfare system is developed and sexuality is not reserved for marriage. In many other societies and cultures there can be quite different purposes behind marriage, which may also affect the perception of free will and appropriate marrying age. These different approaches also exist within various minority groups in Sweden.

Several international instruments establish that it is a human right to be free to decide on marriage and that marriage may therefore only be concluded with both parties free and full consent. There is no minimum age for marriage established in international law, but the importance of a national statutory age of marriage is emphasized. The Committee on the Elimination of Discrimination against Women and the Committee on the Rights of the Child recommends a minimum age of 18 years.

The protection in the Swedish civil law against child and forced marriages is mainly constituted on the parties' free and willingly given consent to the marriage for it to be valid and that people under 18 year only under exceptional circumstances are allowed to marry. However, the civil law has not always been designed this way. Not too long ago the parties' free will to marriage, mainly the women's, was restricted and the marrying age was much lower than today. Nowadays the protection against child and forced marriages also consists of a regulation prescribing that foreign child and forced marriages as a rule are not recognized by Swedish law and that the Swedish marrying age of 18 years applies to everyone who wants to marry before a Swedish authority regardless of citizenship. Prior to 2004, the private international legal protection against child and forced marriages was much weaker than today. Foreign nationals were then allowed to marry after the age of 15 years without authority approval and there was no explicit rule which stipulated that foreign child and forced marriages were not recognized.

Some of the acts that may precede a child or forced marriage are punishable under Swedish law, which complements the civil and private international legal protection against child and forced marriages. No explicit penal provision which focuses on child and forced marriages exists in Swedish law. This has in recent years been questioned by the government, any criminalization has however so far not been accomplished. None the less a new government inquiry has this year been given mandate to look into if the civil, international private law and criminal protection against child and forced marriage can be strengthened. This has occurred against the background of a report made by “Ungdomsstyrelsen” on behalf of the Government which shows that in today's Swedish society, there are several young people who are worried that they will not get to choose who to marry.

Consequently, there is a need for legislative action in the area, the legislature is then challenged to determine how this protection should be designed in relation to human rights and cultural and religious norms in the field. While Sweden have to comply with its international commitments the legislature also face the question of which account should be taken to various minority groups views on marriage and the appropriate marrying age, which may differ from that which is developed in Swedish and international law. Previously, relatively great consideration to foreign cultures views on marriage and its conclusion was shown, but today, the legislature has clearly indicated that the individuals' human rights come first.

Sammanfattning

Det huvudsakliga syftet med uppsatsen är att undersöka vilket skydd svensk lagstiftning stadgar mot barn- och tvångsäktenskap samt bakgrunden till detta skydd och hur skyddet förhåller sig till mänskliga rättigheter samt kulturella och religiösa normer kring äktenskap.

Synen på äktenskapets syfte och ingående varierar stort mellan olika normsystem och är till stor del beroende av vilket samhälle äktenskapet förekommer i men också av vilken kultur, tradition och religion människor hänför sig till. Det svenska majoritetssamhällets syn präglas av att äktenskapet är en individuell parrelation mellan två vuxna människor. Detta synsätt återspeglas också i den svenska rättsordningen som bygger på tanken att äktenskap ska ingås av fri vilja samt att barn som huvudregel inte ska ingå äktenskap. I dagens svenska samhälle har äktenskapet mer ett symbolvärde då välfärdssystemet är utvecklat och sexualiteten inte är förbehållen äktenskapet. Inom många andra samhällen och kulturer kan emellertid helt andra syften ligga bakom äktenskapets ingående vilket också kan påverka synen på frivillighet och lämplig äktenskapsålder. Dessa skilda synsätt finns även inom olika minoritetsgrupper i Sverige.

I flera internationella instrument fastställs att det är en mänsklig rättighet att själv få bestämma över äktenskapets ingående och att äktenskap därför endast får ingås med båda parter fria och fulla samtycke. Någon minimiålder för ingående av äktenskap fastställs inte i internationell rätt men vikten av en nationell lagfäst äktenskapsålder framhävs. Kvinnodiskrimineringskommittén och Barnrättskommittén rekommenderar att denna minimiålder bestäms till 18 år.

Det civilrättsliga skyddet i svensk rätt mot barn- och tvångsäktenskap utgörs främst av att parterna, för ett giltigt äktenskap av fri vilja måste lämna sitt samtycke till äktenskapet och att personer under 18 år endast under särskilda omständigheter tillåts ingå äktenskap. På detta sätt har det emellertid inte alltid förhållit sig. För inte allt för länge sedan var parternas fria vilja, främst kvinnans, begränsad vid äktenskapets ingående och äktenskapsåldern var betydligt lägre än idag. Skyddet mot barn- och tvångsäktenskap utgörs idag också av att utländska barn- och tvångsäktenskap som huvudregel inte erkänns och att hindersprövning alltid ska se enligt svensk lag vid ingående av äktenskap inför svensk myndighet vilket innebär att 18 årsgränsen gäller för alla oberoende av medborgarskap. Fram till 2004 var det internationellt privaträttsliga skyddet mot barn och tvångsäktenskap betydligt svagare än idag då utländska medborgare tillåts ingå äktenskap efter fyllda 15 år utan myndighets tillstånd och då det inte fanns någon uttrycklig regel som stadgade att utländska barn- och tvångsäktenskap inte erkänns.

Det civilrättsliga och internationellt privaträttsliga skyddet mot barn- och tvångsäktenskap kompletteras av att vissa av de handlingar som kan föregå

ett barn- eller tvångsäktenskap är straffbara enligt svensk rätt. Någon uttrycklig straffbestämmelse som tar sikte på barn- och tvångsäktenskap finns emellertid inte. Detta har under de senaste åren ifrågasatts av regeringen, någon kriminalisering har däremot än så länge inte kommit till stånd. En ny utredning har däremot i år givits i uppdrag att se över om det civilrättsliga, internationellt privaträttsliga och straffrättsliga skyddet mot barn- och tvångsäktenskap kan förstärkas. Detta har bland annat skett mot bakgrund av att en rapport gjord av ungdomsstyrelsen på uppdrag av regeringen visar att det i dagens svenska samhälle finns flera unga som känner oro inför att de inte själva ska få välja vem de ska gifta sig med.

Följaktligen finns ett behov av lagstiftningsåtgärder på området, lagstiftaren står då inför uppgiften att avgöra hur detta skydd ska utformas i förhållande till mänskliga rättigheter och kulturella och religiösa normer på området. Samtidigt som Sverige måste uppfylla sina internationella åtaganden på området ställs lagstiftaren inför frågan vilken hänsyn som bör tas till olika minoritetsgruppers syn på äktenskapets ingående och lämplig äktenskapsålder vilken kan skilja sig från den som utvecklats inom svensk och internationell rätt. Tidigare visades relativt stor hänsyn till främmande kulturers syn på äktenskapet och dess ingående men idag har lagstiftaren tydligt markerat att de enskildas mänskliga rättigheter kommer främst.

Förord

Då barn- och tvångsäktenskap under de senaste åren alltmer uppmärksammas i samhällsdebatten som ett ”nytt” och ”främmande” problem är min förhoppning med denna uppsats att belysa området ur ett lite annorlunda perspektiv då den svenska historien kring barn- och tvångsäktenskap ska belysas i samband med att dagens skydd undersöks i förhållande till mänskliga rättigheter och kulturella normer. Jag hoppas genom detta att min uppsats ska tillföra ett delvis nytt perspektiv på barn- och tvångsäktenskap i svensk rätt.

Jag vill tacka min handledare Eva Ryrstedt för hennes stöd och uppmuntran under uppsatsen gång. Jag vill samtidigt passa på att sända ett stort tack till min familj som hela tiden stöttat mig under mina studier och alltid funnits där med ett uppmuntrande ord. Jag vill också särskilt tacka Viktor Karlsson och Carina Willhager som tagit sig tid att läsa min uppsats och kommit med kommentarer trots att deras yrkesområden är avlägsna från detta ämne.

Lund i december 2010

Sara Willhager

Förkortningar

1904 års lag	Lagen den 8 juni 1904 om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmyndarskap
1915 års lag	Lagen den 12 november 1915 om äktenskapets ingående och upplösning
Art.	Artikel
Barnkonventionen	Förenta nationernas konvention om barnets rättigheter
Barnrättskommittén	Förenta nationernas barnrättskommitté
Bet.	Betänkande
BrB	Brottsbalken
Dir.	Direktiv
Ds	Departementsserien
Europakonventionen	Europeiska konventionen om skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna
FB	Föräldrabalken
FN	Förenta nationerna
FN:s konvention om samtycke till äktenskap etc.	FN:s konvention om samtycke till, minimiålder för samt registrering av äktenskap
GB	Giftermålsbalken
HD	Högsta domstolen
IMS	Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete

KF	Kungliga Förordningen
Kungl. Maj:t	Kungliga Majestät
Kvinnodiskrimineringskommittén	the Committee on Elimination of Discrimination against Women
Kvinnokonventionen	Förenta nationernas konvention om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor
LVU	Lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga
NJA	Nytt Juridiskt Arkiv, Avdelning I
NJA II	Nytt Juridiskt Arkiv, Avdelning II
P.	Punkt
PM	Promemoria
Prop.	Proposition
RF	Regeringsformen
SFS	Svensk författningssamling
Skr.	Skrivelse
SoL	Socialtjänstlagen (2001:453)
SOU	Statens offentliga utredningar
St.	Stycke
SÖ	Sveriges internationella överenskommelser
UNICEF	United Nations Children's Fund
ÄktB	Äktenskapsbalken

1 Inledning

I dagens svenska samhälle är det för de flesta människor en främmande tanke att tvingas till ett äktenskap mot sin vilja. På samma sätt anser de flesta att barn inte bör ingå äktenskap. Detta synsätt återspeglas också i den svenska rättsordningen som bygger på båda makarnas frivillighet vid äktenskapets ingående och att barn som huvudregel inte ska ingå äktenskap. Detta synsätt delas dock inte av alla i världen. I många delar av världen är arrangerade äktenskap kutym och barnäktenskap är en djupt rotad tradition i många samhällen.¹ Att äktenskapet är arrangerat innebär inte i sig att äktenskapet ingås mot någons vilja men det står i en viss kontrast till synen på äktenskapet baserat på individernas fria vilja som är norm i det svenska samhället.² Vilken syn människor har på äktenskap beror till stor del på vilket samhälle personerna lever i men även på vilken kultur och religion de hänför sig till. Att Sverige idag kan betecknas som ett mångkulturellt samhälle medför att dessa olika synsätt på äktenskap och äktenskapsålder ska integreras med varandra.³

En kartläggning Ungdomsstyrelsen gjort på uppdrag av regeringen visar att flera unga i Sverige idag känner oro inför att deras vilja inte ska respekteras vid ett framtida äktenskap. Ungdomsstyrelsen uppskattar utifrån sin genomförda undersökning att cirka 70 000 unga mellan 16 och 25 år i Sverige har begränsningar i förhållande till äktenskap eller vid val av partner och att 8 500 av dessa känner oro inför att inte själv få välja vem de ska gifta sig med.⁴

Mot bakgrund av att flera idag känner en sådan oro inför att deras vilja inte ska respekteras vid äktenskapets ingående och då vissa av dessa personer också är att betrakta som barn är det av stort intresse att närmare undersöka vilket skydd svensk lagstiftning uppställer mot barn- och tvångsäktenskap samt hur detta förhåller sig både till mänskliga rättigheter men också till olika kulturers och religioners syn på äktenskap. Jag har tidigare under utbildningen vid Juridiska fakulteten i Lund skrivit ett PM inom detta ämne, *Barn- och tvångsäktenskap i förhållande till FN konventionerna om mänskliga rättigheter*. Under detta arbete väcktes mitt intresse för ämnet och jag vill därför nu fördjupa mig ytterligare i skyddet mot barn- och tvångsäktenskap och då också i förhållande till olika kulturella och religiösa normer. Att ämnet är aktuellt visar också det faktum att regeringen i år givit en särskild utredare i uppdrag att undersöka skyddet i svensk lagstiftning mot barn- och tvångsäktenskap samt att regeringen utarbetat en

---

¹ Ungdomsstyrelsen 2009:5, s. 42 & <http://www.unicef.se/om-unicef/fakta-om-unicef-och-barns-rattigheter/barnaktenskap>, den 10 december 2010.

² Ds 2002:54, s. 34.

³ Med månkulturellt samhälle avses i uppsatsen att flera kulturer existerar i ett samhälle.

⁴ Se vidare IJ2008/579/UF & Ungdomsstyrelsen 2009:5, s. 307.

handlingsplan för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja.⁵

1.1 Syfte och frågeställningar

Syftet med denna uppsats är att klargöra den svenska lagstiftningen kring barn- och tvångsäktenskap samt att utreda vilket skydd denna lagstiftning stadgar för enskilda mot sådana äktenskap. Syftet är också att undersöka om detta skydd är förenligt med internationell rätt. Därmed ska de viktigaste internationella instrumenten som rör mänskliga rättigheter i förhållande till äktenskapets ingående studeras med intentionen att utröna vad dessa instrument stadgar kring barn- och tvångsäktenskap. I syfte att ge en samlad bild av den svenska lagstiftningen kring barn- och tvångsäktenskap ska även lagstiftningen och synen på barn- och tvångsäktenskap beskrivas ur ett historiskt perspektiv. Då Sverige under de senaste årtiondena blivit alltmer av ett mångkulturellt land ställs lagstiftaren idag inför frågan i vilken utsträckning hänsyn även ska tas till andra betraktelsesätt vad gäller barn- och tvångsäktenskap än det som utvecklats inom svensk rätt och inom den svenska samhällssynen. Syftet med uppsatsen är därför också att belysa att synen på barn- och tvångsäktenskap i stor utsträckning kan skilja sig åt mellan olika normsystem samt att dessa olika synsätt inte alltid är i överensstämmelse med svensk- och internationell rätt vilket innebär att svåra gränsdragningar måste göras vid lagstiftningsåtgärder på området.

För att uppfylla syftet med uppsatsen kommer arbetet utgå ifrån följande frågeställningar. Hur är skyddet mot barn- och tvångsäktenskap utformat i svensk rätt, både civilrättsligt, internationellt privaträttsligt och straffrättsligt, samt bakgrunden till denna utformning? Hur ser den internationella regleringen ut kring barn- och tvångsäktenskap och är det skydd som den svenska regleringen erbjuder tillräckligt i förhållande till Sveriges internationella åtagande? Hur kan synen på barn- och tvångsäktenskap skilja sig mellan olika normsystem och hur förhåller sig svensk- och internationell rätt till sådana olika synsätt? Vilka hänsynstaganden ställs lagstiftaren inför vad gäller människors rätt att följa sin kultur och religion samt skyddet för alla människors mänskliga rättigheter i samband med lagstiftningsåtgärder kring barn- och tvångsäktenskap?

1.2 Metod, teoretiska perspektiv och material

I uppsatsen kommer klassisk rättsdogmatisk metod att användas för att utreda gällande rätt på området. Metoden innebär en genomgång av rättskällorna i ordning efter juridisk dignitet. Först studeras lagtext, sedan utreds ämnet vidare med hjälp av förarbeten, praxis och doktrin. Då äktenskapslagstiftningen till viss del har rötter långt tillbaka i tiden och

---

⁵ Se Dir. 2010:54 & Skr. 2009/10:229.

eftersom syftet är att belysa hur synen på äktenskap har förändrats och att ge en bild av vilka tankar det är som legat bakom lagstiftningen kommer även ett historiskt perspektiv att tillämpas för att beskriva hur gällande reglering vuxit fram. För att beskriva hur samhälle, religion, kultur och traditioner har påverkat och fortfarande påverkar utformningen av den svenska lagstiftningen ska även ett rättssociologiskt perspektiv tillämpas i vissa delar av uppsatsen. I analysen kommer frågor kring barn- och tvångsäktenskap också att diskuteras med hänsyn till begrepp som kulturrelativism, normativ multikulturalism och mångkulturalism i förhållande till ståndpunkten att de mänskliga rättigheterna som internationell rätt stadgar är universella och således bör gälla för alla oberoende av kultur. Detta ska diskuteras för att belysa hur problematiskt det kan vara att rättsligt reglera området i ett mångkulturellt samhälle som Sverige då kulturella traditioner bland minoritetsbefolkningen inte alltid är i överensstämmelse med det synsätt som utvecklats bland majoritetsbefolkningen eller med de mänskliga rättigheter som stadgas i den internationella rätten. Kulturrelativism utgår ifrån tanken att beteenden som värderas högt inom en kultur inte måste vara av samma värde inom en annan kultur utan alla kulturer har sina moraliska principer och normer som den kulturen anser är riktiga och därför bör följas. De kulturer som hävdar att det finns universella värden som bör gälla för alla oavsett kultur förespråkar därför egentligen enligt ett kulturrelativistiskt synsätt sin egen kulturs värderingar och normer. Det finns enligt det kulturrelativistiska synsättet ingen kultur som står över någon annan.⁶ Normativ multikulturalism förespråkar i likhet med kulturrelativismen att alla kulturer är jämbördiga och lika mycket värda. Detta medför enligt Per Bauhn och Dilsa Demirbag-Sten att lagstiftningen ur ett normativt multikulturalistiskt synsätt bör ge medlemmarna i minoritetskulturer ”särskilda rättigheter, eller särskilda undantag från skyldigheter, som inte tillkommer andra medborgare i det omgivande samhället”.⁷ Mångkulturalism innebär enligt Susan Moller Okin på liknande sätt att minoritetskulturer ska ges särskilda grupprättigheter då minoritetskulturers levnadssätt ur ett mångkulturalistiskt perspektiv inte skyddas tillräckligt genom att medlemmarna ges individuella rättigheter.⁸ I analysen kommer även ett de lege ferenda resonemang föras kring det skydd som den svenska lagstiftningen stadgar och de åtgärder som föreslagits för att förhindra och förebygga barn- och tvångsäktenskap, detta i syfte att belysa vilka eventuella luckor som kan finnas i det svenska skyddet mot barn- och tvångsäktenskap samt vilka möjliga lösningar som kan finnas.

Då ett rättssociologiskt perspektiv tillämpas på vissa delar av uppsatsen kommer de traditionella rättskällorna på området i form av lagtext, förarbeten, praxis och doktrin att kompletteras av annan litteratur med mer sociologisk inriktning. Detta i syfte att belysa hur synen på barn- och tvångsäktenskap kan skilja sig mellan olika normsystem beroende på bland annat kultur och religion. Ungdomsstyrelsens rapport, *Gift mot sin vilja*, som genomförts på uppdrag av regeringen i syfte att kartlägga förekomsten i

---

⁶ Se vidare Renteln, s. 62 ff & Cowan, Dembour och Wilson, s. 32 f.

⁷ Bauhn och Demirbag-Sten, s. 13.

⁸ Okin Moller, s. 15.

Sverige av arrangerade äktenskap mot en parts vilja kommer att användas som utgångspunkt för att belysa detta.⁹ För att belysa hur olika religioner ser på barn- och tvångsäktenskap ska utgångspunkt främst tas i en norsk utredning av Berit Thorbjørnsrud. Utredningen, *Syn på ekteskap blant hinduer, buddhister, sikher, muslimer og kristne*, utgör en del i den norska handlingsplanen mot tvångsäktenskap och har genomförts på uppdrag av Barne- og familiedepartementet. Denna utredning ska användas då den på ett tydligt sätt visar olika religioners syn på äktenskap i förhållande till barn- och tvångsäktenskap och då någon sådan svensk utredning ännu inte genomförts.¹⁰ I den del av uppsatsen som berör internationell rätt kring barn- och tvångsäktenskap ska utgångspunkt tas i olika internationella instrument som berör mänskliga rättigheter på området. Regeringens webbsida för mänskliga rättigheter och olika FN-organs webbsidor samt UNICEFS handbok om barnkonventionen kommer också att användas för att belysa hur de mänskliga rättigheterna på området ska tolkas och tillämpas. Av staten föreslagna och vidtagna åtgärder för att förebygga och förhindra barn- och tvångsäktenskap kommer också att beröras i syfte att belysa vilket behov av ökat skydd mot barn- och tvångsäktenskap som finns i dagens svenska samhälle.

1.3 Avgränsning och disposition

Uppsatsen fokuserar på det civilrättsliga, internationellt privaträttsliga och straffrättsliga skyddet mot barn- och tvångsäktenskap. Det offentlighetsrättsliga skyddet i form av socialnämndens skyldighet att ingripa om barn far illa, vilket kan vara fallet vid barn- och tvångsäktenskap, kommer följaktligen endast att kort behandlas. Vad socialnämnden kan vidta för åtgärder för att skydda enskilda mot barn- och tvångsäktenskap, exempelvis i form av skyddat boende m.m. kommer inte att beröras. Då syftet med uppsatsen främst är att belysa vilket skydd svensk lagstiftning stadgar mot barn- och tvångsäktenskap kommer inte individens rätt att ingå äktenskap att behandlas närmare mer än då det behandlas i förhållande till individens rätt att ingå äktenskap utan någon annans inblandning. Forskning har visat att det finns ett samband mellan hedersrelaterat våld och tvångsäktenskap, ur denna synvinkel hade det varit intressant att studera skyddet mot sådant våld närmare men av tids- och platsbrist kan så inte ske. Skyddet mot barn- och tvångsäktenskap i förhållande till utlänningslagstiftningen kommer av samma skäl inte heller att behandlas i uppsatsen. Det skulle även vara av stort intresse att jämföra det svenska skyddet mot barn- och tvångsäktenskap med skyddet i andra länder, av samma skäl som anförts ovan finns dock inte denna möjlighet.

Detta inledande kapitel åtföljs av en historisk tillbakablick kring äktenskapets ingående i svensk rätt. I denna del belyses hur synen på äktenskap förändrats i det svenska samhället och vilka faktorer som främst varit påverkande. Först belyses äktenskapsrätten under medeltiden och

---

⁹ Se Ungdomsstyrelsen 2009:5 & IJ2008/579/UF.

¹⁰ Se Thorbjørnsrud, s. 1 och 2.

därefter tas kristendomens och senare statens ökade inflytande upp samt vilken påverkan detta ökade inflytande hade på svensk rätts syn på barn- och tvångsäktenskap. Detta kapitel avslutas med en redogörelse för aktuell lagstiftning under 1900-talet.

I tredje kapitlet redogörs för hur synen på barn- och tvångsäktenskap kan variera mellan olika normsystem. Äktenskapet belyses här utifrån synen på sexualitet, jämställdhet och familj inom olika samhällen samt i förhållande till olika religioner. Detta kapitel avslutas med att arrangerade-, barn- och tvångsäktenskap definieras och beskrivs närmare.

I fjärde kapitlet behandlas internationell rätt på området. Mänskliga rättigheter i förhållande till äktenskapets ingående beskrivs först mer allmänt och sedan behandlas FN:s konvention om samtycke till äktenskap etc., kvinnokonventionen och barnkonventionen närmare i de delar dessa konventioner berör skyddet mot barn- och tvångsäktenskap.

Femte kapitlet behandlar gällande rätt på området. Först redogörs för den civilrättsliga och internationellt privaträttsliga lagstiftningen kring barn- och tvångsäktenskap. Vari äktenskapsålder, hindersprövning, frivillighet vid äktenskapets ingående, olika åtgärder som kan vidtas efter ett barn- eller tvångsäktenskap ingåtts samt erkännande av sådana utländska äktenskap behandlas. Därefter redogörs för den straffrättsliga lagstiftningen kring barn- och tvångsäktenskap samt aktuella lagförslag på området. Kapitlet avslutas med att socialnämndens ansvar kort beskrivs.

Sjätte kapitlet behandlar regeringens uppmärksammade behov av åtgärder mot barn- och tvångsäktenskap under de senaste åren. Först berörs Ungdomsstyrelsens rapport, *Gift mot sin vilja*, som genomförts på uppdrag av regeringen och därefter regeringens handlingsplan *för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja* samt regeringens kommittédirektiv *stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap*.

Uppsatsen avslutas med en analyserande del i sjunde kapitlet. De olika frågeställningarna behandlas i tur och ordning och först besvaras frågan vilket skydd svensk lagstiftning stadgar mot barn- och tvångsäktenskap samt bakgrunden till detta skydd och vilka eventuella luckor som kan finnas. Därefter behandlas frågan om det svenska skyddet är förenligt och tillräckligt i förhållande till internationell rätt. Detta följs av att frågan hur svensk- och internationell rätt förhåller sig till olika kulturella normer kring barn- och tvångsäktenskap besvaras. Analysen avslutas med att en diskussion förs kring lagstiftarens avvägning, mellan alla människors mänskliga rättigheter och människors rätt att följa kulturella och religiösa normer, vid lagstiftningsåtgärder kring barn- och tvångsäktenskap.

2 Synen på barn- och tvångsäktenskap i Sverige genom tiderna

Äktenskapet har sedan lång tid tillbaka varit en av de viktigaste institutionerna i det svenska samhället. Äktenskapsrätten har därmed genom historien haft en central roll inom den svenska rättsordningen. Fram till de första skriftliga lagarna nedtecknades på 1200-talet¹¹ utgjordes de rättsliga normerna kring äktenskapet och dess ingående av sedvanerätt. Vid de skriftliga lagarnas nedtecknade under medeltiden¹² försökte kyrkan att påverka utformningen av den svenska äktenskapsrätten med sina egna rättsprinciper ur den kanoniska rätten. Kyrkan lyckades emellertid inte helt med detta utan den världsliga sedvanerätten kom ända fram till tidigmodern tid¹³ att prägla den svenska äktenskapsrätten.¹⁴ Det var först efter reformationen under 1600- och 1700-talen som kyrkans syn på äktenskapet och dess ingående kom att prägla den svenska äktenskapsrätten.¹⁵ Statens inflytande på äktenskapsrätten ökade även under 1600- och 1700-talen, vilket bland annat märks genom införandet av en allmän lag 1734 där äktenskapet och dess ingående reglerades i sin helhet.¹⁶ Under 1900-talet har sedan fler lagändringar vad gäller äktenskapet och dess ingående genomförts, bland annat med hänsyn till kvinnans allt starkare ställning i samhället och allas fri och rättigheter. Det var även under 1900-talets början som de internationellt privaträttsliga reglerna kring äktenskapets ingående infördes i svensk rätt.¹⁷

2.1 Normer kring äktenskapets ingående under medeltiden

Enligt medeltidens äktenskapsrätt var ingåendet av äktenskapet inte en privat angelägenhet mellan de blivande makarna. Äktenskapets ingående hade istället karaktären av en överenskommelse mellan två ätter.¹⁸ Enligt den medeltida sedvanerätten bestod äktenskapets ingående av flera

---

¹¹ Först nedtecknades olika regionala landskapslagar i hela Norden under 1100- och 1200-talen, t.ex. Upplandslagen 1296 i Sverige, därefter sammanställdes och kodifierades dessa till lands- och stadslag under 1200- talets slut och under 1300 talet, t.ex. Magnus Erikssons landslag ca 1350 i Sverige. Melby, Pykkänen, Rosenbeck, & Carlsson Wetterberg, s. 26.

¹² Medeltiden sträckte sig från cirka år 1000 till år 1500. <http://www.ne.se/medeltiden> hämtat den 19/9 2010

¹³ Tidig modern tid utgörs ungefär av tiden mellan år 1500 och år 1800. <http://www.ne.se/tidigmodern-tid> hämtat den 19/9 2010.

¹⁴ Melby m.fl., s. 26.

¹⁵ Se vidare avsnitt 2.2.2 och 2.3.1.

¹⁶ Se vidare avsnitt 2.3.

¹⁷ Se vidare avsnitt 2.4.

¹⁸ Hafström, s. 12 & Melby m.fl., s. 27.

rättshandlingar mellan giftomannen, som representerade kvinnan och hennes ätt, och mannen som representerade sin ätt. Äktenskapets ingående kan således liknas vid ett avtal om egendom mellan två ätter. Detta avtal skedde genom flera rättshandlingar vari giftomannen och den blivande maken först kom överens om villkoren för äktenskapet och sedan verkställdes avtalet genom flera olika handlingar.¹⁹

2.1.1 Fästning, giftermål och sängledning

Vid äktenskapets ingående skulle den blivande maken enligt den medeltida äktenskapsrätten först framföra ett frieri till kvinnans giftoman. Giftoman var oftast kvinnans fader och om han avlidit andra manliga släktingar som då tog över giftomansrätten. Innan mannen friade var han dock tvungen att inhämta sin ätts åsikter angående ett eventuellt giftermål. Om giftomannen accepterade frieriet så slöts ett äktenskapsavtal mellan giftomannen och den blivande äkta mannen vari fästningsgåvorna bestämdes. Därefter utsattes en dag för fästningsstämma. Fästningsstämman innebar att ätterna stadfäste överenskommelsen att äktenskap skulle ingås mellan mannen och kvinnan och att avtalet offentliggjordes inför ätten och samhället, därmed hade mannen rätt att kräva kvinnan till hustru. Under fästningsstämman var mannen tvungen att överlämna de utlovade fästegåvorna till giftomannen och kvinnans närmaste släkt för att fästningen skulle vinna lag kraft. Storleken på fästegåvorna till giftomannen, ”mund”, var lagstadgad och fästegåvorna var även en elementär förutsättning för att äktenskapet skulle bli rättsligt giltigt.²⁰ Genom fästningen, som senare även kunde ingås under beteckningen trolovning efter den kristna kyrkans inflytande, ansågs kvinnan lagligen fäst vid mannen. Ett tecken på att äktenskapet genom fästningen respektive trolovningen till viss del var påbörjat och att fästningen respektive trolovningen därmed åtnjöt en relativt stark rättslig ställning vid äktenskapets ingående var bland annat att fästningen respektive trolovningen kunde leda till ett så kallat ”ofullkomnat” äktenskap. Ett ofullkomnat äktenskap medförde bland annat att barn födda efter fästning respektive trolovning men före äktenskapets fulla ingående, ansågs som äkta och fick därmed arvsrätt efter fadern.²¹ Den sista och verkställande delen av äktenskapets ingående bestod av giftermål, bröllop och sängledning. Giftermålet innebar att giftomannen gav kvinnan till mannen och därmed lydde kvinnan inte längre under faderns husbondvälde utan under makens.²² Giftermålet ägde rum under bröllopet som skulle hållas ett år efter fästningsstämman. Den blivande maken hade då enligt landskapslagarna rätt att kräva sin brud eller om hon vägrades honom vidtaga åtgärder för att utfå henne. Äktenskap som kom till på detta sätt utan giftomannens överlämnande, det vill säga utan giftermål, var ändå lagliga.²³ Bröllopet avslutads slutligen med sängledningen, som innebar att brud och brudgum

¹⁹ Hafström, s. 12 & Melby m.fl., s. 27.

²⁰ Hafström, s. 12 och 14 f. Melby m.fl., s. 27 f.

²¹ Hafström, s. 15 f & 19

²² Hafström, s. 21 & Melby m.fl., s. 28.

²³ Hafström, s. 21 & Almquist, s. 4.

gick i säng tillsammans i vittnenas närvaro, därmed hade alla rättsverkningar av äktenskapets ingående inträtt.²⁴

2.1.2 Från brudköp till gåvoäktenskap

Omdiskuterat har dock varit om denna ursprungliga form av äktenskap i svensk sedvanerätt ska ses som ett så kallat ”köpäktenskap” eller ett ”gåvoäktenskap”. Inom flera rättstraditioner hade det ursprungliga äktenskapet karaktären av att vara ett köpäktenskap det vill säga ett så kallat brudköp. Dessa äktenskap innebar att brudgummen köpte flickan av giftomannen för ett fastställt brudpris. Regler som tyder på att äktenskapet ursprungligen under forntiden²⁵ hade karaktären av ett brudköp återfinns i de äldsta anglosaxiska lagarna samt inom den sydgermanska rätten.²⁶ Det är dock omdiskuterat om äktenskapet ursprungligen även bland de nordgermanska folken, hade karaktären av ett köpäktenskap eller om gåvoäktenskapet som senare under medeltiden kom att präglade bland annat den svenska äktenskapsrätten var den ursprungliga äktenskapsformen i norr.²⁷ Lizzie Carlsson är en av dem som har påpekat att det ter sig mest naturligt att anta att brudköp förekom även hos nordgermanerna och därmed i Sverige under forntiden, då det är belagt att brudköp förekom på flera håll i världen under denna tid samt att formerna för äktenskapets ingående i övrigt i stort sett var desamma i Sverige som hos anglosaxarna och sydgermanerna där brudköp förekom.²⁸ När de nordgermanska rättskällorna, som är mycket yngre än de anglosaxiska och sydgermanska, nedtecknades hade emellertid äktenskapsformen i Norden redan övergått från köpäktenskap till ett gåvoäktenskap men enligt Lizzie Carlsson fanns tydliga rester av det gamla köpäktenskapet kvar i de nordgermanska rättskällorna. Hon menade att det var svårt att dra gränsen mellan köp- och gåvoäktenskap då de gåvor, ”mundr”, som omtalades i de nordgermanska lagarna var obligatoriska och storleken för dem var lagstadgad.²⁹

2.1.3 Kvinnans ställning vid ingående av äktenskap samt lämplig äktenskapsålder

Som ska behandlas längre fram i detta kapitel fick kyrkan och den kanoniska rätten under senare medeltid större inflytande på den svenska äktenskapsrätten, detta medförde att regler som stärkte kvinnans ställning vid äktenskapets ingående infördes.³⁰ Bland annat fick kvinnan enligt de nya reglerna utan att riskera påföljder rätt att bryta trolovningen om hon själv inte deltagit på fästningsstämman och om hon då fästningen ingicks inte nått mogen ålder, vilket ansågs vara cirka 12 till 15 år i de olika

---

²⁴ Hafström, s. 22 ff.

²⁵ I Sverige sträckte sig forntiden fram till ungefär 1000-talet då medeltiden tog vid. <http://www.ne.se/f%C3%B6rhistoria>, hämtat den 20/9 2010.

²⁶ Carlsson II, s. 46 ff & Carlsson I, s. 47.

²⁷ Carlsson II, s. 51 ff & Hafström, s. 11.

²⁸ Carlsson II, s. 51 ff.

²⁹ Carlsson I, s. 47 & Carlsson II, s. 51.

³⁰ Se vidare avsnitt 2.2.1.1. samt Almquist, s. 12 & Melby m.fl., s. 32.

landskapslagarna. Av detta kan enligt Gerhard Hafström den slutsatsen dras att kvinnan enligt äldre rätt inte behövde närvara under fästningsstämman och därmed att hennes samtycke inte heller var av betydelse samt att barnförlovningar, det vill säga med flickor under 12 till 15 år, var vanliga i det svenska samhället under medeltiden.³¹ Även Lizzie Carlsson framhåller att kvinnans samtycke till äktenskapet inte var nödvändigt i den äldre svenska äktenskapsrätten.³² Trolovningen ägde ofta rum när flickan var mellan 8 och 14 år och det var inte ovanligt att flickan ej sett sin blivande make före trolovningen. Enligt Jan Eric Almquist kan äktenskapets ingående under denna tid därmed närmast liknas vid en handel av huvudsakligen ekonomisk karaktär mellan två släkter.³³ Genom äktenskapet överfördes kvinnan från faderns husbondsvälde till mannens.³⁴ På samma sätt som kvinnan var beroende av giftomannens vilja vid äktenskapets ingående var emellertid mannen bunden av ättens vilja och gillande.³⁵ Äktenskapet var alltså under forntiden och den tidiga medeltiden främst en angelägenhet för ätten och inte för den enskilda kvinnan eller mannen. Ingående av äktenskap var av stor ekonomisk och maktpolitisk vikt för ätterna och ansågs därmed inte kunna skötas av unga människor. Av denna anledning ansågs inte sexuella förbindelser som inte föregåtts av en riktig fästning eller trolovning vari giftomannen lämnat sitt samtycke kunna utgöra grunden för ett giltigt äktenskap. Då äktenskapet var av så stor ekonomisk betydelse för hela ätten ansågs endast giftomannen kunna fatta beslut om dess ingående. Det förekom emellertid sexuella förbindelser parallellt med giltiga äktenskap under denna tid men sådana betraktades som en kränkning av giftomannens rätt.³⁶ Ättens heder var av stor vikt under denna tid och en kränkning av en ättemedlem innebar en kränkning av hela ätten.³⁷

2.2 Kristendomens påverkan på den svenska äktenskapsrätten

Vid sidan av fästningen förekom som tidigare nämnts under medeltiden en kyrklig form för äktenskapets ingående, den så kallade trolovningen, vilken skulle förrättas av präst istället för av lekman. Trolovning som form för äktenskapets ingående började i viss utsträckning tillämpas i det svenska samhället efter reformationen under 1500-talet.³⁸ Även dessförinnan försökte den katolska kyrkan, utan att riktigt lyckas, utplåna de ålderdomliga germanska formerna för äktenskapets ingående i Sverige, vilket som redogjorts för ovan bestod av fästning, bröllop, giftermål och sängledning. De båda systemen för äktenskapets ingående existerade parallellt under medeltiden i Sverige, då de världsliga myndigheterna envist

³¹ Hafström, s. 15 och 25.

³² Carlsson I, s. 30.

³³ Almquist, s. 13.

³⁴ Melby m.fl., s. 28.

³⁵ Carlsson I, s. 29 & Melby m.fl., s. 28.

³⁶ Melby m.fl., s. 28.

³⁷ Carlsson I, s. 29.

³⁸ Hafström, s. 16 & SOU 1972:41, s. 116.

fasthöll vid de äldre formerna samtidigt som kyrkan kraftigt arbetade för att de kanoniska reglerna skulle tillämpas i samhället. Även äktenskapsrätten i landskapslagarna som härstammar från denna tid kom att bestå av både germanska och kanoniska rättsprinciper. De äldre formerna för äktenskapets ingående kom emellertid att utgöra grunden i den svenska äktenskapsrätten fram till tidig modern tid, ca 1500-1800.³⁹

2.2.1 Katolska kyrkans försök att påverka formen för äktenskapets ingående

De äldre världsliga formerna för äktenskapets ingående utgjorde som ovan nämnts grunden för äktenskapsrätten i det svenska medeltida samhället. Folket började emellertid under denna period även att tillämpa det kyrkliga systemet parallellt för att inte göra sig ovän med kyrkan, vars makt växte under medeltiden.⁴⁰ Därför förekom det i det medeltida Sverige att det traditionella ingåendet av äktenskapet kompletterades av en kyrklig akt, den så kallade vigseln. Vigseln förrättades av en präst och genom den blev äktenskapet välsignat. För att en kyrklig vigsel skulle kunna ske var lysning obligatorisk. Lysning innebar ett offentligt tillkännagivande i kyrkan om att en man och kvinna ämnade ingå i äktenskap. Genom lysningsförfarandet undersöktes om hinder mot äktenskapets ingående förelåg, vem som fick inom viss tid anmäla jäv mot äktenskapet och prästen var skyldig att i övrigt undersöka om några hinder mot äktenskapet förelåg. Trots att kyrkan arbetade hårt för att den kanoniska synen på äktenskap i så stor utsträckning som möjligt skulle prägla den svenska äktenskapsrätten, var som tidigare nämnts lysning och vigsel inte nödvändiga för ett giltigt äktenskap enligt den världsliga lagtexten under medeltiden. Dessa institut vann därmed inte något större gehör ute i samhället och många äktenskap ingicks därför utan varken lysning eller vigsel.⁴¹

2.2.1.1 Den katolska kyrkans syn på äktenskapet och dess syfte samt sexualitet

I motsats till den äldre svenska synen på äktenskapets ingående som ett avtal mellan två ätter beroende av giftomannens vilja ansåg den katolska kyrkan att äktenskapet var ett sakrament baserat på de blivande makarnas egna samtycke och relationen dem emellan.⁴² På grund av kyrkans inflytande infördes i de senare landskapslagarna ett förbud för giftomannen att tvinga kvinnan att gifta sig mot sin vilja.⁴³ Den främsta anledningen att ingå äktenskap enligt det katolska synsättet var att makarna skulle föda och uppfostra barn inom äktenskapet, ekonomiska motiv som varit en av de främsta anledningarna att ingå äktenskap enligt den nordgermanska sedvanerätten fick inte påverka äktenskapets ingående enligt det katolska

---

³⁹ Almquist, s. 3 f, Melby m.fl., s. 26 & <http://www.ne.se/tidigmodern-tid> hämtat den 19/9 2010.

⁴⁰ Almquist, s. 3 f & Melby m.fl., s. 26.

⁴¹ Almquist, s. 35 ff & Melby m.fl., s. 34 f.

⁴² Melby m.fl., s. 32.

⁴³ Almquist, s. 12 & Hafström, s. 25.

synsätet.⁴⁴ Då äktenskapet ansågs vara ett sakrament kunde det inte upplösas enligt den kanoniska rätten.⁴⁵ Ett äktenskap kunde däremot enligt den kanoniska rätten anses vara ogiltigt. Ett äktenskap ansågs ogiltigt om det förelegat något formfel vid dess ingående, om någon av parternas samtycke till äktenskapet inte var bindande på grund av tvång, svek, misstag eller bristande rättshandlingsförmåga eller om äktenskapet ingåtts trots att det förelegat något upplösande äktenskapshinder. Det var endast formfel vid äktenskapets ingående som automatiskt medförde att äktenskapet ansågs ogiltigt, i de andra fallen krävdes att ogiltigheten konstaterades genom dom. Det är dock oklart i vilken utsträckning dessa kanoniska rättsprinciper tillämpats i Sverige under medeltiden på grund av bristande källmaterial. Landskapslagarna innehöll inga bestämmelser om äktenskapets återgång. Det är emellertid enligt Almquist sannolikt att de kanoniska principerna till viss del påverkat de världsliga domstolarnas praxis och att gränsen mellan återgång av äktenskapet på grund av ogiltighet och äktenskapsskillnad antagligen inte har varit helt klar i praktiken.⁴⁶ En annan del av äktenskapets syfte var enligt den katolska kyrkan att kontrollera den utomäktenskapliga sexualiteten, detta tog sig bland annat uttryck i att endast inomäktenskapliga barn fick arva enligt kanonisk rätt.⁴⁷ Den katolska kyrkan försökte även införa straff i Sverige under medeltiden i syfte att kontrollera den utomäktenskapliga sexualiteten. Detta var dock svårt då den icke kristna synen på äktenskapet och sexualiteten, som inte drog samma gräns som kyrkan mellan äktenskap och annat sexuellt samliv, fortfarande var starkare ute i samhället under denna tid.⁴⁸ Ofullkomna äktenskap hade en relativt stark rättslig ställning i Sverige ända från tidig medeltid fram till mitten av 1700-talet då kraven på laglig vigsel skärptes.⁴⁹

2.2.1.2 Den katolska kyrkans syn på lämplig äktenskapsålder

I syfte att säkra att äktenskapet grundades på makarnas samtycke och inbördes relation ville kyrkan höja äktenskapsåldern. Då de menade att den rådande, väldigt låga, äktenskapsålder gjorde det lättare för giftomännen att planera barnens äktenskap medan en högre äktenskapsålder skulle förstärka synen på äktenskapet som en ”individuell parrelation”.⁵⁰ Enligt den kanoniska rätten likställdes äktenskapsålder med puberteten, vilket då ansågs vara 14 år för man och 12 år för kvinna. Varken landskapslagarna eller landslagarna innehöll några bestämmelser om lägsta äktenskapsålder. Genom kyrkans inflytande överfördes så småningom det kanoniska synsättet på lämplig äktenskapsålder till den svenska rätten. Äktenskapsåldern kom dock i Sverige att avse fästningen vilket innebar att den faktiska äktenskapsåldern avsåg 15 år för man och 13 år för kvinna, då giftermålet ägde rum ungefär ett år efter fästningen. Trots den kanoniska

---

⁴⁴ Melby m.fl., s. 32.

⁴⁵ Melby m.fl., s. 35 & Almquist, s. 68.

⁴⁶ Almquist, s. 66 & SOU 1972:41, s. 158.

⁴⁷ Melby m.fl., s. 35.

⁴⁸ Melby m.fl., s. 44.

⁴⁹ Hafström, s. 19 och 49.

⁵⁰ Melby m.fl., s. 33.

rättens ökade inflytande på den svenska äktenskapsrätten stadgades emellertid ingen fast äktenskapsålder i de äktenskapsrättsliga lagtexterna från denna tid. Inte ens de kyrkliga lagtexterna från 1500- och 1600-talet stadgades någon uttrycklig äktenskapsålder utan endast att parterna för att ingå äktenskap skulle ha uppnått ”laglig och mogen” ålder. Detta synes ha inneburit att 15 år var äktenskapsåldern för mannen då 15 år var myndighetsåldern för män under denna tid. Någon sådan ålder kunde dock inte vara avgörande för kvinnan då kvinnor i äldre tider inte kunde uppnå myndighet. Det var istället giftomannens och i sista hand prästen som skulle bedöma om kvinnan uppnått ”laglig och mogen” ålder i varje enskilt fall, det avgörande var då inte fyllda år utan kroppens beskaffenhet.⁵¹

2.2.2 Reformationens påverkan på äktenskapsrätten

Reformationen under 1500-talet innebar inte några större förändringar för den svenska äktenskapsrätten, de medeltida lands och stadslagarna gällde fortfarande. I slutet av 1500-talet infördes dock en förordning baserad på reformationens lära om äktenskapet, 1571 års Kyrkoordning, genom den ändrades kyrkans syn på äktenskapet. Den katolska kyrkan hade tidigare sett äktenskapet som ett sakrament medan den lutherska kyrkan såg äktenskapet som en institution som borde regleras av den världsliga lagstiftningen, därmed ökade de världsliga myndigheternas inflytande på äktenskapsrätten medan kyrkans minskade. Sammanflätningen av kyrkan och den världsliga makten ledde också till att det började ställas krav på att äktenskapet för att vara giltigt skulle ingås i kyrkan.⁵² Det dröjde dock till 1700-talet innan kyrklig vigsel blev obligatoriskt för ett fullt giltigt äktenskap.⁵³ Kravet på vigsel märktes även vad gällde de kyrkliga reglerna kring ofullkomnade äktenskap. Enligt 1686 års kyrkolag betraktades ofullkomnade äktenskap som lagliga men så länge de ej fullbordats genom vigsel åtnjöt de ej samma skydd och medförde ej samma rättsverkningar som de fullt giltiga äktenskapen.⁵⁴ Även den lutherska kyrkan ansåg att grunden för äktenskapet var båda makarnas samtycke. Ett tecken på att kyrkan ansåg att äktenskapet skulle baseras på makarnas samtycke var regeln som gjorde det möjligt att döma till återgång av äktenskapet på grund av makarnas bristande samförstånd, det vill säga om någon av makarna tvingats att ingå äktenskapet så kunde han eller hon kräva att äktenskapet upphävdes. Även andra skilsmässogrunder infördes som gjorde det möjligt att lösa upp äktenskapet, bland annat hor, egenväldigt övergivande, impotens och sjukdom.⁵⁵ Giftomannens samtycke till äktenskapet var emellertid enligt lutherdomen av stor vikt. Om kvinnan och mannen gifte sig utan giftomannens samtycke ansågs äktenskapet som regel inte som ogiltigt under medeltiden utan kvinnan förlorade istället sin arvsrätt efter fadern och sin ätt. Den lutherska kyrkan arbetade dock för att föräldrarnas åsikter i

⁵¹ Almquist, s. 16 f. & Hafström, s. 31.

⁵² Melby m.fl., s. 36 f & <http://www.ne.se/reformationen>, hämtat den 29/9 2010.

⁵³ Almquist, s. 36 f.

⁵⁴ 1686 års kyrkolag 15 kap. 13 och 14 §§ & Hafström, s. 48.

⁵⁵ Melby m.fl., s. 33 och 37.

fråga om äktenskapet också skulle beaktas parallellt med de blivande makarnas och menade att äktenskapet utan giftomannens samtycke skulle anses som ogiltigt.⁵⁶ Efter reformationen under slutet av 1500-talet och framförallt under 1600-talet förändrades även synen på utomäktenskaplig sexualitet. Även den katolska kyrkan hade sett ogillande på utomäktenskaplig sexualitet och därför försökt kontrollera detta bland annat genom straff. Då den sekulära synen på utomäktenskaplig sexualitet var så starkt förankrad ute i samhället var det dock svårt för kyrkan att få gehör för sina åsikter. Efter reformationen skärptes straffen och det rättsliga sanktionssystemet blev mer effektivt. Regler som gjorde det möjligt att straffa kvinnan på samma sätt som mannen för utomäktenskaplig sexualitet infördes.⁵⁷ Vad gällde äktenskapsåldern ansåg kyrkan efter reformationen att de åldersgränser som den katolska kyrkan förespråkade var alltför låga och under 1600-talet verkade kyrkan för att äktenskapsåldern skulle höjas, särskilt mannens som enligt kyrkan borde vara 18 år.⁵⁸

2.3 Statens ökade inflytande på äktenskapsrätten

Under slutet av 1600-talet uppstod den moderna staten i Sverige med ett enhetligt domstolväsende och så småningom en statlig riksomfattande lag. Syftet med en allmän lag för hela riket var att samla alla splittrade regler som tidigare fanns i landslagen, stadslagen, kyrkolagen, privilegierna och olika förordningar i en lagtext som skulle gälla för alla i hela Sverige. Lagen antogs av riksdagen 1734. Vad gäller äktenskapsrätten fick detta som följd att den ”äktenskapliga enheten” stärktes allt mer på bekostnad av släktens inflytande. Det vill säga äktenskapet som institution stärktes medan den ålderdomliga synen på äktenskap, med släktens ekonomiska intressen som den främsta anledningen för giftermål, försvagades.⁵⁹

2.3.1 Giftermålsbalken i 1734 års lag

Fram till 1734 års lag hade landskapslagarnas regler kring fästning och övriga regler kring äktenskapets ingående i stort sett varit oförändrade. Efter reformationen under 1600-talet hade krav börjat ställas på att äktenskapet för att åtnjuta full giltighet skulle ingås genom vigsel i kyrkan. Det var dock först genom 1734 års lag som vigseln och därmed även lysningen blev ett nödvändigt villkor för att äktenskapets alla rättsverkningar skulle inträda och de äldre reglerna kring äktenskapets ingående började trängas undan.⁶⁰ Att äktenskapet skulle grundas på båda makarnas frivillighet kom tydligt till uttryck i 1734 års lag. I 1 kap. 5 § giftermålsbalken (GB) stadgades att ingen fick tvingas till äktenskap utan både kvinnans och mannens frivilliga samtycke till äktenskapet ansågs nödvändigt. Föräldrar som med våld eller

---

⁵⁶ Almquist, s. 15.

⁵⁷ Melby m.fl., s. 44.

⁵⁸ Almquist, s. 17 & Melby m.fl., s. 33.

⁵⁹ Melby m.fl., s. 38 ff.

⁶⁰ Almquist, s. 35 f. Hafström, s. 15.

hot tvingade sin dotter att gifta sig kunde enligt 15 kap. 21 § Strafflagen i 1734 års lag dömas till straffarbete eller fängelse. Om någon annan än kvinnans föräldrar var giftoman kunde även den personen ådömas straff enligt samma lagrum. Att giftomannens samtycke till äktenskapet emellertid fortfarande var nödvändigt kom till uttryck i 1 kap. 1 § GB där det stadgades att mannen skulle be om kvinnan hos hennes giftoman och ”ej med våld taga, eller hemligen till sig locka”. Om en man bortförde en kvinna för att gifta sig med henne utan målsmans samtycke kunde mannen ådömas straffansvar enligt 15 kap. 17-19 §§ Strafflagen i 1734 års lag. Att kyrkans regler kring äktenskapets ingående i samband med 1734 års lag började tränga ut de äldre formerna för äktenskapets ingående märktes även tydligt vad gällde de ofullkomnade äktenskapen. Genom 1734 års lag blev skillnaden tydlig mellan ofullkomnade äktenskap och fullt giltiga äktenskap vad gällde deras rättsverkningar, och redan vid mitten av 1700-talet ansågs det att ofullkomnade äktenskap med största möjlighet borde motarbetas genom att tvinga makarna att fullkomna äktenskapet genom vigsel.⁶¹ Fram till tillkomsten av 1734 års lag fanns det knappast några världsliga regler kring återgång av äktenskap, då detta tidigare främst reglerats av den kyrkliga makten. Reglerna i 1734 års lag om återgång återfanns i 2 kap. 12 § GB men de var dock till sin innebörd relativt oklara. Det stadgades att om präst vigde ”dem, som äktenskap ej bygga må” var vigseln ogiltig. Med detta har antagligen enligt Almquist åsyftats sådana äktenskapshinder som ansågs vara upplösande och då äktenskapet ingåtts utan parternas samtycke på grund av tvång, svek eller misstag.⁶² I och med statens ökade inflytande på äktenskapsrätten under denna tid ansågs äktenskapet således vara både en världslig och en religiös inrättning. Statens makt och inflytande ökade inom vissa områden av äktenskapsrätten men under kyrkans uppgifter stod emellertid fortfarande att lära ut äktenskapsmoralen i samhället. Fram till sent 1800-tal ansågs således äktenskapet inte endast utgöra en privat överenskommelse mellan makarna utan äktenskapet ställde också upp religiösa och sociala förhållningspunkter för hur människorna skulle leva sina liv. Enligt Kari Melby med flera var människorna således inte helt fria att göra sina egna val utan de var tvungna att förhålla sig till kyrkans vilja.⁶³

2.3.2 Förändrad syn på lämplig äktenskapsålder

Under 1600- talet verkade kyrkan för att äktenskapsåldern skulle höjas, det var dock först vid tillkomsten av 1734 års lag som de världsliga myndigheterna på allvar började diskutera äktenskapsåldern, vilken då bestämdes till 21 år för mannen och 15 år för kvinnan. Att mannens äktenskapsålder bestämdes till 21 år berodde troligen på att myndighetsåldern höjdes till 21 år genom en kunglig förklaring 1721 och att det ansågs lämpligt att äktenskapsåldern sammanföll med myndighetsåldern. Det fanns dock en möjlighet till dispens av Kungl. Maj:t

---

⁶¹ Hafström, s. 48 f.

⁶² Almquist, s. 67. Se även SOU 1972:41, s. 158 för samma resonemang.

⁶³ Melby m.fl., s. 43.

både för män och kvinnor. Prästerna hade vid lagens tillkomst hävdat att en så hög äktenskapsålder för mannen skulle leda till många dispensansökningar, vilket också blev fallet, då en äktenskapsålder på 21 år stod i stor kontrast till tidigare bruk och förhållandena på landsbygden. Detta ledde till att äktenskapsåldern för lappmän genom kungl. förordningen den 15 februari 1745 nedsattes till 17 år och att äktenskapsåldern för övriga män nedsattes till 18 år genom kungl. förordningen den 8 december 1756, under förutsättning att de kunde försörja en familj. 1841 undanröjdes dock 1756 års förordning och äktenskapsåldern återgick till den i 1734 års lagstadgade åldern på 21 år för män. I praktiken innebar denna ändring dock inte så mycket då kunglig dispens nästan alltid meddelades om mannen var över 18 år, hade sina föräldrars samtycke och hade möjlighet att försörja sin blivande familj. För lappmän fortsatte dock undantaget på 17 år att gälla.⁶⁴ Den i 1734 års lag fastställda äktenskapsåldern på 15 år för kvinnor höjdes genom lag den 1 april 1892 till 17 år. Undantag gjordes dock för lappkvinna som fortfarande fick gifta sig vid 15 års ålder.⁶⁵

2.3.3 Kvinnans starkare ställning samt förändrad syn på utomäktenskaplig sexualitet

Enligt äldre rätt stod som tidigare nämnts alla kvinnor under en giftoman och det var han som bestämde vem kvinnan skulle gifta sig med. Enligt Almquist saknade under äldre tid antagligen också kvinnans vilja någon betydelse då det inte förrän i de senare landskapslagarna infördes ett förbud för giftomannen att tvinga kvinnan att gifta sig mot sin vilja. Kravet på giftomannens samtycke kvarstod dock långt in i den nyare tiden. Genom 1734 års lag fick änkor rätt att själv avtala om nytt äktenskap utan giftomannens samtycke. Det infördes även en bestämmelse som innebar att en trolovning utan giftomannens samtycke endast blev ogiltigt om giftomannen förde talan om det. Ett giftermål ingånget utan giftomannens samtycke blev däremot, precis som det till stor del under medeltiden blivit, enligt 1734 års lag inte ogiltigt utan kvinnan kunde istället förlora sin arvsrätt efter giftomannen, vilket reglerades i 6 kap. GB i 1734 års lag. Då ogifta kvinnor 1863 blev myndiga vid 25 års ålder, upphävdes kravet på giftomannens samtycke 1872 för myndiga ofrälse kvinnor och 1882 för frälse myndiga kvinnor. 1884 sänktes kvinnors myndighetsålder till samma som gällde för män, det vill säga 21 år. Därmed kunde giftomannen endast förbjuda omyndiga män och kvinnor som stod under hans myndighet att ingå äktenskap, det vill säga tills de var 21 år.⁶⁶ I förhållande till den utomäktenskapliga sexualiteten som tidigare straffats relativt hårt ändrades förhållningssättet under 1700-talet. Det blev sällsyntare med offentliga straff och oäkta barn blev istället en privat angelägenhet som kvinnorna fick bära

---

⁶⁴ Almquist, s. 17 f. & Hafström, s. 31. Äktenskapsåldern reglerades i 1 kap. 6 § GB i 1734 års lag.

⁶⁵ Almquist, s. 18 & Hafström, s. 31.

⁶⁶ Almquist, s. 12 och 15 & Hafström, s. 32.

skammen för.⁶⁷ Genom 1734 års lag blev som tidigare nämnts kyrklig vigsel ett villkor för att äktenskapet skulle erhålla full rättsverkan. Trots detta kunde en trolovning med efterföljande könsumgänge ge upphov till ett så kallat ofullkomnat äktenskap med vissa rättsverkningar. Ofullkomnade äktenskap började redan under 1700-talet att motarbetas men det var först 1915 som det ofullkomnade äktenskapet avskaffades.⁶⁸

2.4 En förändrad syn på äktenskapet under 1900-talet

Under 1800-talet började den patriarkala och hierarkiska samhällsstrukturen i det svenska samhället att lösas upp. Alla individers fria vilja, behov av och möjlighet att yrkesarbete samt alla individers möjlighet att äga kapital präglade den moderna synen på samhället som växte fram under slutet av 1800-talet och början av 1900-talet. Även kvinnors rättigheter i dessa hänseenden och ekonomisk jämställdhet började diskuteras. Bland annat blev ogifta kvinnor som tidigare nämnts myndiga i slutet av 1800-talet och gifta kvinnor fick 1874 i Sverige rätt att själva förfoga över sina arbetsinkomster och sina privata egendomar som genom äktenskapsförord, testamente eller gåva undantagits från giftorättsgodset. I takt med att kvinnors rättsliga ställning stärktes ökade behovet också av att förändra den familjerättsliga lagstiftningen ytterligare.⁶⁹ År 1920 ersattes så ”den äldre” giftermålsbalken i 1734 års lag och viss annan lagstiftning av ”den nya” giftermålsbalken, vilken tillkommit efter nordiskt samarbete.⁷⁰ I samband med att den internationella privaträtten fick sitt genombrott i Sverige i början av 1900-talet infördes även internationellt privaträttsliga regler för ingående av äktenskap. Fram till dess hade i stort sett inga sådana bestämmelser funnits.⁷¹

2.4.1 En förändrad samhällssyn - jämställdhet

Genom införandet av nya GB avskaffades mannens målsmanskap över kvinnan och gifta kvinnor blev således fullt myndiga.⁷² I samband med utformningen av den nya GB yttrade lagberedningen att den faktiska förändringen i kvinnans ställning också borde medföra genomgripande förändringar i reglerna kring makarnas privaträttsliga förhållande. Det ansågs inte försvarligt att kvinnan genom att gifta sig blev rättsligt underställd mannen då detta inte överensstämde med kvinnans ställning i det faktiska livet. Det ansågs vidare inte tillfredsställande att kvinnan genom

---

⁶⁷ Melby m.fl., s. 44 f.

⁶⁸ SOU 1972:41, s. 142 & Hafström, s. 19 och 49.

⁶⁹ Melby m.fl., s. 50 f, s. 63 och s. 163, 8 kap 1 § GB, 11 kap 6 § GB samt Kungliga förordningen den 11 december 1874.

⁷⁰ 2 § Lag (1920:406) om införande av nya giftermålsbalken. Se även Agell och Brattström, s. 22.

⁷¹ SOU 1969:60, s. 31.

⁷² 5 § 2 mom. lag (1920:406) om införande av nya giftermålsbalken. Se även. Melby m.fl., s. 169. Mannens målsmanskap hade kvarstått trots reformen 1874 som gav kvinnan rätt att själv förfoga över en del av sin egendom.

att gifta sig till stor del förlorade sin rättsliga handlingsförmåga som hon hade som ogift. Lagberedningen menade att denna inskränkning i kvinnors självständighet och självbestämmanderätt som äktenskapet innebar bidrog till att äktenskapsfrekvensen var sjunkande. Lagberedningen uttalade därför att makarna i möjligaste mån borde vara jämställda och att lagstiftningen inte borde ge någon av makarna rätt att bestämma över den andra maken.⁷³ Genom nya GB blev även äktenskapsskillnad möjlig på liberalare grunder.⁷⁴ Den nordiska lagstiftningen under 1910- och 1920-talen var jämfört med övriga europeiska länder mycket modern. De värderingar som var styrande för den nordiska lagstiftningen fick inte fäste i de flesta andra europeiska länder förrän flera decennier senare.⁷⁵

2.4.2 En mer sekulär syn på äktenskapets ingående

Fram till slutet av 1700-talet, när främmande kristna trosbekännare gavs religionsfrihet och möjlighet att ingå äktenskap enligt sitt samfunds ceremonier, var alla som ville gifta sig i Sverige tvungna att ingå äktenskapet enligt lutherska ritual. Även därefter var alla som inte omfattades av 1781 års toleransedikt tvungna att ingå äktenskapet enligt luthersk ritual om de ville gifta sig i Sverige med undantag för att vissa grupper under slutet av 1800-talet gavs möjlighet till borgerlig vigsel. Detta ledde så småningom till att alla svenska medborgare 1908 gavs möjlighet att ingå äktenskap genom borgerlig vigsel som alternativ till den kyrkliga. Rätten till fakultativt civiläktenskap infördes genom *lag den 6 november 1908 om äktenskapets ingående* och överfördes sedan till 4 kap. 1 § i den nya GB.⁷⁶ Lysningen och den hindersprövning som skedde därigenom var däremot obligatorisk fram till 1969 då lysningen gjordes frivillig. Därefter har endast själva hindersprövningen varit nödvändig för att ingå äktenskap.⁷⁷

2.4.3 Den internationella privaträttens ingång på äktenskapsrättens område

Sverige deltog i olika Haagkonferenser rörande internationell privaträtt i slutet av 1800- och början av 1900-talet vilket ledde till att Sverige bland annat ratificerade *konventionen den 12 juni 1902 för lösande av konflikter mellan lagar i fråga om äktenskap*. Konventionen byggde på nationalitetsprincipen, det vill säga att det var lagen i medborgarlandet som skulle tillämpas. Detta synsätt kom även att prägla den lag som Sverige i samband med ratificeringen antog, *lagen den 8 juni 1904 om vissa internationella rättsförhållande rörande äktenskap och förmyndarskap*.⁷⁸ I

⁷³ NJA II 1921, s. 6.

⁷⁴ Agell och Brattström, s. 22. Se även vidare 11 kap. nya GB om möjliga grunder för hemskillnad och äktenskapsskillnad.

⁷⁵ Agell och Brattström, s. 22.

⁷⁶ Hafström, s. 41 ff & SOU 1972:41, s. 142.

⁷⁷ SOU 1972:41, s. 142.

⁷⁸ SOU 1969:60, s. 31 f och s. 57. Lag (1904:26 s. 1).

lagens 1 kap 1 § stadgades att svensk medborgare ej fick ingå äktenskap utomlands utan att han enligt svensk lag ägde ingå äktenskapet. Enligt 1 kap 2 § 1904 års lag stadgades vidare att om utländsk medborgare ville ingå äktenskap inför svensk myndighet, skulle hans rätt att ingå äktenskapet prövas enligt hans medborgarlands lag. Utländska medborgare som redan var gift fick dock aldrig ingå äktenskap inför svensk myndighet enligt 1 kap 2 § 2 st. 1904 års lag. Inte heller de som var släkt i rätt upp- och nedstigande led fick ingå äktenskap inför svensk myndighet enligt samma lagrum. Enligt 1 kap. 6 § 1904 års lag följde vidare att ett äktenskap ingånget i utlandet enligt den form som lagen där föreskrev, skulle i Sverige anses ingånget i behörig form oavsett om det gällde en svensk eller utländsk medborgare. I fall där det utländska äktenskapet inte var att anses som giltigt enligt 1 kap. 6 § 1904 års lag skulle det ändå enligt 1 kap. 9 § 1904 samma lag anses som giltigt om äktenskapet var att anses som giltigt enligt lagen i makarnas hemland.

2.4.4 Samtycke och äktenskapsålder i nya GB

Reformen av äktenskapsrätten i början av 1900-talet skedde i två steg. Först antogs *lag den 12 november 1915 om äktenskapets ingående och upplösning* och sedan arbetades denna lag in i den nya GB vid dess tillkomst 1920.⁷⁹

Att äktenskapet skulle baseras på båda makarnas frivilliga samtycke kom till uttryck i 4 kap. 8 § i nya GB. Där stadgades att båda parter skulle närvara vid vigsel och inför vigselförrättaren lämna sitt ja och samtycke till äktenskapet i närvaro av släktingar eller andra vittnen. Om någon av makarna tvingats att ingå äktenskapet så kunde äktenskapet efter yrkande av maken återgå enligt 10 kap. 3 § 5 p. nya GB.

2.4.4.1 Äktenskapsåldern

I samband med införandet av *1915 års lag om äktenskaps ingående och upplösning* uttalade lagberedningen att de arbetade utifrån grundtanken att ingående av äktenskap inte skulle försvåras ytterligare genom den nya lagstiftningen. Lagberedningen uttalade att då äktenskapet enligt den rådande samhällssynen utgjorde den enda önskvärda formen för könsumgänge och även en viktig inrättning för de enskildas lycka och personliga utveckling samt att äktenskapsfrekvensen redan var låg i samhället så borde inte ingåendet av äktenskap försvåras ytterligare genom lagstiftning. En annan bidragande faktor att inte försvåra ingåendet av äktenskap var enligt lagberedningen införandet av *1904 års lag om vissa internationella rättsförhållande rörande äktenskap och förmyndarskap*, som var baserad på nationalitetsprincipen och som därmed innebar att utländska medborgare kunde ingå äktenskap inför en svensk myndighet trots att hinder mot äktenskapets ingående skulle föreläggas om prövningen skett enligt svensk rätt. Lagberedningen menade att detta i sig inte borde innebära att ett äktenskapshinder som inte hade sin motsvarighet i andra länder men som i övrigt ansågs lämpligt borde avskaffas men att det var ett skäl bland andra mot äktenskapshindret. Det ovan anförda skulle dock enligt lagberedningen

⁷⁹ 2 § Lag (1920:406) om införande av nya giftermålsbalken & Agell och Brattström, s. 22.

inte påverka en föreslagen höjning av äktenskapsåldern för kvinnor till 18 år, då en sådan höjning var påkallad av starka samhällsintressen.⁸⁰ I förarbetena till 1915 års lag nämns som grund för att höja äktenskapsåldern för kvinnor från 17 år till 18 år främst medicinska skäl. En medicinsk utredning hade visat att kvinnor vid 17 års ålder inte ”vunnit full kroppslig utveckling för moderskapet” samt att det fanns risker för både moderns hälsa och barnets utveckling vid alltför tidiga äktenskap. Lagberedningen uttalade förutom medicinska skäl för höjningen av äktenskapsåldern att kvinnors utbildning och uppfostran då avslutades senare än vad den gjort i äldre tider och att kvinnor före 18 års ålder i allmänhet inte nått den mognad samt fått den livserfarenhet som ansågs krävas för att inse allvaret i att välja en make. Kvinnor före 18 års ålder ansågs inte heller till fullo kunna uppfylla de plikter som åvilade en moder. Genom en höjning av äktenskapsåldern ansåg lagberedningen att unga flickor på ett bättre sätt skulle skyddas mot förhastade äktenskap samt tillförsäkra att äktenskapet byggdes på säkrare grund och mer varaktig lycka vilket även skulle vara till godo för samhället i stort. I förarbetena påpekades dock att en höjning av äktenskapsåldern kunde leda till att de utomäktenskapliga förbindelserna skulle öka vilket i så fall skulle innebära sådan skada att höjningen inte borde genomföras. En undersökning av antalet ogifta barnaföderskor mellan 15 och 17 år efter lagändringen 1892 när äktenskapsåldern höjdes till 17 år genomfördes därför. Denna visade dock inte att det fanns något samband mellan höjningen av äktenskapsåldern och antalet ogifta barnaföderskor. Av en sammantagen bedömning ansågs det därför lämpligt att äktenskapsåldern för kvinnor höjdes till 18 år, vilket skedde genom 1915 års lag.⁸¹ För män ansågs det inte finnas något behov av att ändra åldersgränsen, det ansågs lämpligt att den även i fortsättning sammanföll med myndighetsåldern. Äktenskapsåldern för män på 21 år bibehölls därför i 1915 års lag.⁸² Möjligheten att ansöka om dispens från ålderskravet av Kungl. Maj:t behölls oförändrat i 1915 års lag och det ansågs inte lämpligt att införa någon lägst ålder för när dispens fick meddelas då en sådan gräns enligt förarbetena skulle kunna hindra vissa äktenskap som borde få ingås. Undantagsregleringen för lappmän och lappkvinnors äktenskapsålder på 17 respektive 15 år togs även bort genom 1915 års lag då det inte längre ansågs finnas något skäl att tro att lappmän och lappkvinnor vann fysisk mognad tidigare än landets övriga befolkning.⁸³ Således stadgades i 2 kap 1 § 1915 års lag, som sedan arbetades in i nya GB 1920, att man under 21 år och kvinna under 18 år inte fick ingå äktenskap utan Konungens tillstånd.⁸⁴ Bristande äktenskapsålder var inte ett skäl för återgång av äktenskapet enligt nya GB.⁸⁵

---

⁸⁰ NJA II 1916, s. 28 f.

⁸¹ NJA II 1916, s. 31 f & 2 kap 1 § 1915 års lag.

⁸² 2 kap. 1 § 1915 års lag & NJA II 1916, s. 31.

⁸³ NJA II 1916, s. 33 f.

⁸⁴ 1948 flyttades befogenheten att lämna dispens från ålderskravet över från Konungen till länsstyrelsen, *Lag den 28 maj 1948*.

⁸⁵ Se 10 kap. 1 § nya GB för äktenskapshinder som skulle medföra återgång.

2.4.4.2 Giftomannaskapet

Vad gällde giftomannaskapet, stadgades i 2 kap 2 § 1915 års lag i likhet med tidigare regel i gamla GB i 1734 års lag att män och kvinnor under 21 år som inte tidigare varit gifta inte fick ingå äktenskap utan giftomannens samtycke. Skillnaden mot tidigare reglering var dock att modern och fadern gavs samma befogenhet att utöva giftomannaskapet då det stadgades att det krävdes föräldrarnas samtycke till äktenskapet i 2 kap 2 § 1 st. 1915 års lag. Fadern hade ensam varit giftoman enligt tidigare lagstiftning och modern hade först vid faderns död övertagit befogenheterna som giftoman. Om ingen av föräldrarna kunde lämna sitt samtycke skulle giftomannaskapet övergå på förmyndaren enligt 2 kap 2 § 2 st. 1915 års lag och inte på avlägsna släktingar som enligt äldre rätt haft företrädesrätt till giftomannaskapet framför förmyndaren. Lagberedningen anförde som stöd för detta att släktskapens förpliktelser inte längre var särskilt starka vid denna tid och att slakten inte längre heller hade några självständiga intressen att tillvarata vid en släktings giftermål.⁸⁶

2.4.5 Domicilprincipens ökade inflytande på den internationella äktenskapsrätten

1931 ingick Sverige en internationell överenskommelse om internationellt privaträttsliga regler för äktenskap, adoption och förmyndarskap med de övriga nordiska länderna, Danmark, Norge, Finland och Island, *Nordiska familjerättskonventionen*. Bestämmelserna i konventionen byggde på en kompromiss av nationalitets- och domicilprincipen och innebar att en persons hemvist fick stor betydelse vad gällde medborgare i de nordiska staterna vid frågor kring äktenskapets ingående. Konventionen implementerades i svensk rätt genom *Förordning (1931:429) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption och förmyndarskap*. Denna förordning gavs i tillämpliga delar företräde framför 1904 års lag.⁸⁷

1947 infördes en bestämmelse i 1904 års lag som innebar att om en utländsk medborgare ville ingå äktenskap inför svensk myndighet och han eller hon hade haft sin hemvist i Sverige under minst två år fick hans eller hennes rätt att ingå äktenskapet prövas enligt svensk lag om de trolovade begärde det. Fram tills 1964 var denna bestämmelse ej tillämplig mot medborgare i stater anslutna till 1902 års Haagkonvention men 1964 gjordes bestämmelsen också tillämplig mot dessa medborgare eftersom Sverige då frånträdde konventionen.⁸⁸ Genom en lagändring 1973 gavs även svenska medborgare möjlighet att få rätten att ingå äktenskap prövad enligt lagen i det land där de blivande makarna hade sin hemvist. Huvudregeln var fortfarande att rätten att ingå äktenskap skulle prövas enligt lagen i medborgarlandet enligt 1 kap 1 § 1904 års lag men ändringen innebar att svenska medborgare med

⁸⁶ NJA II 1916, s. 36 ff.

⁸⁷ Se SOU 1969:60, s. 58 & prop. 1973:158, s. 21.

⁸⁸ SOU 1969:60, s. 57 f & Lag den 27 november 1964. Bestämmelsen infördes då i 7 kap. 4a § 1904 års lag.

hemvist i främmande stat i minst två år nu i likhet med vad som även tidigare sedan 1947 gällt utländska medborgare i Sverige kunde begära att få rätten att ingå äktenskap prövad enligt det landets lag där de hade sin hemvist. Dessutom innebar lagändringen 1973 att Kungl. Maj:t gavs möjlighet att i enskilda fall medge att den svenska lagen tillämpades vid prövningen även om personen inte hade haft hemvist i Sverige i två år.⁸⁹ Som tidigare nämnts stadgades det i 1 kap 2 § 2 st. 1904 års lag att vissa äktenskapshinder alltid skulle respekteras även om rätten att ingå äktenskap skulle prövas enligt utländsk lag, genom lagändringen 1973 infördes ett till äktenskapshinder som alltid skulle respekteras, nämligen att en person under 15 år inte fick ingå äktenskap utan tillstånd av länsstyrelsen. Enligt förarbetena motiverade en lagstadgad minimiålder av hänsyn till svensk ordre-public och att en sådan lagstadgad minimiålder på 15 år diskuterats under tillkomsten av FN:s *konvention om samtycke till, minimiålder för samt registrering av äktenskap* från 1962. I förarbetena uttalades att en minimiålder på 15 år ur svensk uppfattning i och för sig framstod som alltför låg men eftersom äktenskapsåldern i flera andra länder även i Europa fortfarande var så låg kunde inte en högre generell gräns sättas.⁹⁰ Även reglerna kring erkännande av utländska äktenskap ändrades till viss del genom 1973 års lagreform. Reglerna i 1 kap. 6 § och 9 § 1904 års lag ersattes av en ny bestämmelse i 1 kap. 7 § i samma lag. Av 1 kap. 7 § 1 st. 1904 års lag följde således att ett äktenskap ingånget i utlandet skulle anses giltigt till formen om det var att anse som giltigt enligt lagen i den staten där det ingåtts. Äktenskapet skulle även enligt samma bestämmelse anses som giltigt till formen om det ingåtts inför en vigselförrättare som förordnats av en främmande stat att förrätta vigsel i en annan främmande stat och äktenskapet var att anse som giltigt enligt lagen i den stat som meddelat förordnandet. Enligt 1 kap. 7 § 2 st. 1904 års lag skulle ett utländskt äktenskap utöver de fall som nämndes i första stycket anses som giltigt om äktenskapet var att bedöma som giltigt enligt lagen i makarnas medborgarland. I förarbetena angavs att även andra fall då äktenskapet borde bedömas som giltigt kunde tänkas, till exempel om äktenskapet ansågs som giltigt enligt lagen i den stat där makarna hade hemvist, denna bedömning borde emellertid enligt förarbetena överlämnas till rättstillämpningen och inte anges uttryckligt i lagtexten.⁹¹

2.4.6 Reform av nya giftermålsbalken

Under 1973 genomfördes en reform av GB. Bland annat togs reglerna kring trolovning och återgång av äktenskap bort. I förarbetena motiverades detta av att trolovning genom rättsutvecklingen fått allt mindre betydelse och av att återgångsinstitutet också hade mycket liten praktisk betydelse, med endast två till tre återgångsfall per år. Det ansågs därför vara bättre att de

---

⁸⁹ Lag 1973:942 om ändring i lagen (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållande rörande äktenskap och förmyndarskap. Dessa bestämmelser infördes i 1 kap 2 § 1904 års lag och bestämmelsen i 7 kap 4a § samma lag flyttades då också till 1 kap 2 § nämnda lag.

⁹⁰ Lag 1973:942, SOU 1969:60, s. 77 & prop. 1973:158, s. 82. Samtidigt som det nya äktenskapshindret infördes i bestämmelsen flyttades regeln till 1 kap 3 § 1904 års lag.

⁹¹ Lag (1973:942), SOU 1969:60, s. 81 f och Prop. 1973:158, s. 101 f.

äktenskap som enligt den dåvarande lagstiftningen fortfarande omfattades av återgångsinstitutet, till exempel äktenskap ingångna på grund av tvång, upplöstes inom ramen för äktenskapsskillnad. I detta syfte vidgades även möjligheten till äktenskapsskillnad.⁹² Att äktenskapet skulle baseras på båda makarnas frivillighet kom som nämnts till uttryck i 4 kap. 8 § GB. Vid äktenskapsbalkens (ÄktB) tillkomst 1987 överflyttades reglerna om äktenskapets ingående och kravet på parternas frivilliga samtycke utan i stort sett några materiella ändringar till 4 kap. 1 och 2 §§ ÄktB. I 4 kap. 1 § ÄktB stadgades att äktenskapet skulle ingås genom vigsel i närvaro av släktingar eller andra vittnen. I 4 kap. 2 § ÄktB stadgades vidare att både kvinnan och mannen skulle samtidigt närvara vid vigseln samt ge sitt samtycke till äktenskapet. I förarbetena påtalades att samtycket självklart även i fortsättningen skulle lämnas av fri vilja för att vara giltigt.⁹³ Reformerna vad gäller äktenskapsåldern och giftomannens samtycke ska behandlas närmare nedan.

2.4.6.1 Reform vad gäller äktenskapsåldern

Genom 1915 års lag höjdes som ovan berörts kvinnors äktenskapsålder till 18 år medan männens äktenskapsålder på 21 år behölls då det ansågs vara lämpligt att den även fortsättningsvis sammanföll med myndighetsåldern. Denna åtskillnad i äktenskapsålder som stadgades i 2 kap. 1 § GB varade fram till 1969 då mäns äktenskapsålder sänktes till 18 år.⁹⁴ Som stöd för att ta bort åtskillnaden i äktenskapsålder påtalades i förarbetena till lagändringen att en principiell utgångspunkt inom äktenskapslagstiftningen och även på andra områden borde vara likställighet mellan könen om inte särskilda skäl talade för en åtskillnad. Då syftet med en lagstadgad äktenskapsålder var att förhindra äktenskap där någon av makarna inte hade uppnått en sådan mognad eller fått sådana erfarenheter som ansågs krävas för att kunna axla det ansvar och de förpliktelser som ett äktenskap ansågs medföra och det inte fanns något vetenskapligt stöd för att män och kvinnor uppnådde en sådan fysiska och psykiska mognad vid olika åldrar ansågs det i förarbetena inte finnas något skäl för en åtskillnad mellan könen i fråga om äktenskapsålder.⁹⁵ I ett betänkande från 1972, *Familj och äktenskap*, av Familjelagssakkunniga diskuterades om äktenskapsåldern borde sänkas ytterligare då det inte fanns något hinder i lagstiftningen mot att en person under 18 år men över 15 år utan att ingå äktenskap bildade familj och hade sexuellt umgänge. Familjelagssakkunniga menade dock att 18 års kravet för ingående av äktenskap ändå var väl motiverat med hänsyn till att personer under 18 år i allmänhet inte kunde antas ha nått en sådan mognad och erfarenhet som ett äktenskap ansågs kräva. Samlevnad mellan personer under 18 år var därför enligt Familjelagssakkunniga både ur allmän synpunkt och med hänsyn till den unge själv tvunget att ses som mindre önskvärd. Familjelagssakkunniga påtalade också att skilsmässofrekvensen

⁹² Lag (1973:645) om ändring i giftermålsbalken & prop. 1973:32, s. 55, 67 f och 76. Se vidare 11 kap GB för vidgad möjlighet till äktenskapsskillnad.

⁹³ Äktenskapsbalken ersatte giftermålsbalken genom Lag (1987:788) om införande av äktenskapsbalken och Äktenskapsbalken (1987:230). Prop. 1986/87:1, s. 118 f.

⁹⁴ Genom lag (1968:758) om ändring i giftermålsbalken .

⁹⁵ Prop. 1968:136, s. 73.

för äktenskap som ingåtts efter meddelad åldersdispens visade att dessa äktenskap ofta ingicks utan tillräcklig eftertanke. De ansåg därför det vara motiverat att ålderskravet på 18 år bibehölls.⁹⁶ Även i propositionen till 1973 års lagreform uttalade det föredragande statsrådet att en åldersgräns på 18 år borde behållas då ett sådant äktenskapshinder markerade att samlevnad där en av parterna eller båda var under 18 år var att se som mindre önskvärd.⁹⁷ Vid äktenskapsbalkens tillkomst 1987 överflyttades reglerna kring äktenskapsålder till 2 kap 1 § ÄktB. Samma äktenskapsålder kom även i fortsättningen att gälla, det vill säga 18 år för både män och kvinnor om inte dispens meddelades.⁹⁸

2.4.6.2 Reform av giftomannskapet

Även bestämmelsen i 2 kap 2 § GB om giftomannens samtycke, som sedan länge varit ett krav för underåriga att ingå äktenskap reformerades under 1970-talet. Myndighetsåldern hade sänkts från 21 år till 20 år 1969, vilket medfört att även åldersgränsen för giftomannens samtycke sänkts till 20 år.⁹⁹ Under 1970-talet började dock diskuteras om kravet på föräldrarnas samtycke överhuvudtaget borde bibehållas. I förarbetena motiverades ett upphävande av kravet på föräldrarnas samtycke av att personer över 18 år sedan länge redan var så pass rättsligt självständiga att de kunde bilda familj utan föräldrarnas samtycke samt att det var av vikt att alla tillåtna samlevnadsformer med familjefunktioner kunde åtnjuta äktenskapsrättens regelsystem.¹⁰⁰ Bestämmelsen i 2 kap. 2 § GB ändrades således och kravet på giftomannens samtycke upphävdes för underåriga.¹⁰¹ Vad gällde underåriga under 18 år påpekades dock att det var av stor vikt föräldrarna hördes i dispensärendet och att deras inställning tillmättes stort värde.¹⁰²

---

⁹⁶ SOU 1972:41, s. 129 f & prop. 1973:32, s. 68 f. Könsligt umgänge med barn under 15 år var kriminaliserat enligt 6 kap. 3 § då gällande brottsbalk.

⁹⁷ Prop. 1973:32, s. 95.

⁹⁸ Lag (1987:788) om införande av äktenskapsbalken och Äktenskapsbalken (1987:230).

⁹⁹ Lag (1969:158) om ändring i giftermålsbalken & SOU 1972:41, s. 126.

¹⁰⁰ Prop. 1973:32, s. 69.

¹⁰¹ Lag (1973:645).

¹⁰² Prop. 1973:32, s. 69.

3 Synen på äktenskap inom olika normsystem

I och med den ökade globaliseringen i världen som lett till att olika rättstraditioner möts i mycket större utsträckning inte minst på det familjerättsliga och äktenskapsrättsliga området, är det av stor vikt att uppmärksamma och förstå att det kan finnas stora skillnader mellan olika rättstraditioner och dess syn på bland annat äktenskapet och dess syfte.¹⁰³ Denna skilda syn på äktenskapets ingående och syfte har som nedan ska beröras till stor del att göra med vilken syn som finns kring sexualitet, jämställdhet och familj inom det aktuella normsystemet. Som påpekas i Ungdomsstyrelsens rapport *Gift mot sin vilja* från 2009 är det för att förstå äktenskapets innebörd inom olika samhällen av stor vikt att äktenskapet ses mot bakgrund av det aktuella samhällets normsystem kring ”familj och individ, rättigheter och skyldigheter, heder och skam, betydelsen av kvinnlig oskuld och kyskhet, kontroll av kvinnors sexualitet och sociala beteende, ekonomisk självständighet och tillgång till det offentliga rummet, utbildning och arbetsmarknad”.¹⁰⁴ Synen på äktenskap och dess syfte har också som nedan ska beröras att göra med vilken kultur, religion och tradition människorna inom det aktuella normsystemet hänför sig till. Mot bakgrund av detta ska nedan äktenskapet belysas i förhållande till synen på sexualitet, jämställdhet, välfärd, religion och familj.

3.1 Synen på äktenskap i förhållande till sexualitet, jämställdhet och välfärd

I Sverige och övriga nordiska länder har sedan 1920-talet, som tidigare nämnts i uppsatsen och som Ungdomsstyrelsen också påpekar i sin rapport, synsättet och den politiska ideologin ur ett internationellt perspektiv i stor utsträckning präglats av att uppnå jämställdhet mellan kvinnor och män. Sexualiteten ska enligt detta synsätt vara både ”fri och frivillig” och äktenskapet ska baseras på kärlek och frivillighet. Denna syn på äktenskap och sexualitet som råder bland majoriteten av befolkningen i Sverige idag framträder enligt Ungdomsstyrelsen både inom familjemönster och gällande lagstiftningen. Bland annat genom att alla unga ska ha rätt till sexualundervisning, preventivmedel och fri abort samt att våldtäckt är straffbart, även inom äktenskapet.¹⁰⁵ Att äktenskapet ska vara baserat på frivillighet kommer i svensk lagstiftning till uttryck bland annat genom att båda parterna ska medverka vid vigseln och lämna sitt samtycke till äktenskapet samt genom att det inte uppställs några villkor för

---

¹⁰³ Se vidare Hjärpe, s. 11 ff för exempel på när olika rättstraditioner, i detta fall svensk och islamisk, möts och vilka problem som kan uppstå om inte kunskap finns om den andra rättstraditionen.

¹⁰⁴ Ungdomsstyrelsen 2009:5, s. 28.

¹⁰⁵ Ungdomsstyrelsen 2009:5, s. 28.

skilsmässa.¹⁰⁶ Det svenska synsättet som inneburit att kvinnor givits lika rätt till arbetsmarknaden, att socialförsäkringssystemet byggts ut, att sambolagstiftning införts samt att föräldraförsäkringen utvidgats har enligt Ungdomsstyrelsen också lett till att äktenskapet i Sverige mist sin funktion som en förutsättning för familjebildning och försörjning.¹⁰⁷ Då det idag i Sverige bland majoritetsbefolkningen inte finns några krav på äktenskap för att kunna leva tillsammans och ha sexuella förbindelser, har äktenskapet blivit mer av en symbolisk handling för att visa sin kärlek till varandra.¹⁰⁸ Inom många andra samhällen där det inte finns lika utvecklade välfärdssystem och där individen inte sätts i centrum på samma sätt som i Sverige kan dock synen på äktenskap och dess syfte vara väldigt annorlunda. I dessa samhällen lever många som Ungdomsstyrelsens rapport visar efter mer traditionella familjemönster vari arrangerade äktenskap kan förekomma i syfte att skapa allianser och säkra familjens och släktens ekonomi. Kärlek som grund för äktenskapet kan då bli underordnad familjens ekonomiska överlevnad.¹⁰⁹ Även familjens och släktens heder och ärlighet kan i stor utsträckning påverka ingåendet av äktenskap inom många samhällen. I dessa samhällen är det männen som representerar familjen och släkten utåt samt kontrollerar dess heder men hedern är i stor grad beroende av kvinnornas sexuella beteende. Flickors och kvinnors beteende anses visa hur ärlig familjen är och det är av stor vikt att kvinnan eller flickan är oskuld när hon ingår äktenskap med mannen som familjen utsett.¹¹⁰ Hela familjens eller släktens heder kan således vara beroende av en persons beteende då hedern är kollektiv i dessa samhällen.¹¹¹ I samhällen där kvinnor inte får ha sex utanför äktenskapet är kontrollen av dem stor. Att kvinnan är oskuld vid ingåendet av äktenskapet anses bland annat kunna tillförsäkras genom att kvinnor inte får vistats i omgivningar med båda könen, inte röra sig ute i samhället utan sällskap av manliga släktingar samt könsstymning. Ett ytterligare sätt att tillförsäkra att flickorna är oskulder samt oerfarna vad gäller sexualitet men även vad gäller livet i övrigt vid ingående av äktenskap är att flickor bör giftas bort unga.¹¹² Äktenskap är således ett sätt rädda kvinnans och familjens heder. I vissa samhällen kan äktenskap till och med rädda familjens heder om kvinnan blivit våldtagen. Fram till mitten av 1990-talet hade enligt Unni Wikan, professor i socialantropologi vid universitetet i Oslo, 14 länder i Latinamerika lagstiftning som innebar att hedern var räddad om gärningsmannen gifte sig med kvinnan. I vissa samhällen tas även idag enligt Wikan stor hänsyn till familjens heder i liknande situationer.¹¹³ Vilken syn människor har på sexualitet och därmed även på ingående av äktenskap och dess syfte är beroende av det samhälle människor befinner sig i samt den kultur, religion och tradition som människor hänför sig till. Även om det råder en liberal syn på sexualitet och äktenskap bland majoritetsbefolkningen i Sverige idag

¹⁰⁶ Se vidare 4 kap. 2 § och 5 kap. ÄktB samt avsnitt 5.1.3.

¹⁰⁷ Ungdomsstyrelsen 2009:5, s. 28.

¹⁰⁸ Ungdomsstyrelsen 2009:5s. 17.

¹⁰⁹ Ungdomsstyrelsen 2009:5, s. 20.

¹¹⁰ Ungdomsstyrelsen 2009:5, s. 20 & Wikan, s. 57.

¹¹¹ Wikan, s. 66.

¹¹² Ungdomsstyrelsen 2009:5, s. 20.

¹¹³ Wikan, s. 58.

så delas inte denna av alla i landet. Vissa religiösa grupper tillåter inte sex före äktenskapet eller homosexualitet och många personer som invandrat till Sverige kommer från samhällen där synen på sexualitet och äktenskapets ingående inte är lika liberal.¹¹⁴

3.2 Äktenskap i förhållande till religion

Den syn som människor har på äktenskapet kan som ovan nämnts bero på normer i samhället eller religiösa-, kulturella- eller traditionsbundna normer. Jan Hjärpe menar att olika normsystem kan finnas parallellt och ibland gripa in i varandra, det kan vara andra än allmänna domstolar som har makt att bestämma över människors agerande. Även familjeöverhuvudet, släktrådet eller den religiöse ledaren kan enligt olika normsystem ha rätt att bestämma. I Sverige är enligt Hjärpe samhället, och då avses medborgarskapet i staten och de rättigheter och skyldigheter som detta medför, överordnat religiös tillhörighet, etnicitet och familj. I många andra länder är däremot förhållandet det motsatta. Där har det offentliga samhället istället en svag ställning och är underordnad familjen, den religiösa tillhörigheten och etniciteten.¹¹⁵ Hjärpe påpekar vidare att det i länder som i övrigt har sekulär lagstiftning är vanligt att religiös lag gäller och ska tillämpas just på familjerättsens område.¹¹⁶

3.2.1 Olika religioners syn på äktenskap

Då religionen inom många samhällen har så stor påverkan på äktenskapsrätten är det av vikt att kort belysa vad de största religionerna anser om äktenskapets ingående och dess syfte. Som en del i den norska handlingsplanen mot tvångsäktenskap genomförde Berit Thorbjørnsrud på uppdrag av Barne- og familiedepartementet en genomgång av synen på äktenskapet inom olika religioner 2001.¹¹⁷ I denna utredning *Syn på ekteskap blant hinduer, buddhister, sikher, muslimer og kristne*, framkommer att det varken i de hinduiska, buddhistiska, islamska, kristna eller sikhiska texterna finns något exakt svar på hur äktenskap ska ingås. Detta bestäms istället av olika tolkningar av dessa texter och den omgivande sociala miljön. Gemensamt för hinduismen, buddhismen, islam, kristendomen och sikhismen är att kontroll av sexualitet är av stor betydelse. I och med detta blir det enligt Thorbjørnsrud också inom samtliga dessa religioner viktigt att bestämma vem som ska gifta sig med vem samt när och hur äktenskapet ska ingås. Den mycket negativa synen på utomäktenskaplig sexualitet som finns särskilt inom hinduismen, islam, kristendomen och sikhismen bidrar vidare enligt Thorbjørnsrud till att kontrollen över de unga är av stor vikt, vilket i sin tur medför att det är svårt för de unga att själv möta en eventuell partner och att behovet av arrangerade äktenskap därmed

---

¹¹⁴ Ungdomsstyrelsen 2009:5, s. 24.

¹¹⁵ Hjärpe, s. 18 ff.

¹¹⁶ Hjärpe, s. 35 f.

¹¹⁷ Se Thorbjørnsrud, s. 1 och 2.

ökar.¹¹⁸ Thorbjørnsrud påtalar även i sin utredning att krav på frivilligt samtycke för ingående av äktenskap finns både inom kristendomen, islam, hinduismen, buddhismen och sikhismen men att till vilken grad detta krav respekteras beror mer på lokala traditioner och familjens inställning än på religiösa bestämmelser.¹¹⁹

3.2.2 Synen på äktenskap inom kristendomen

Kristendomens anhängare är fördelade på olika inriktningar, exempelvis katolicism och protestantism. Dessa olika inriktningar har skild rituell praxis som påverkar ingåendet av äktenskap men den grundläggande synen på äktenskapet och dess syfte är densamma. Människors sexualitet har alltid enligt Thorbjørnsrud betraktas med stark ambivalens inom kristendomen och det har ansetts att människor för att uppnå frälsning måste kontrollera sitt sexuella begär. Äktenskapet ska därför enligt kristendomen hjälpa människor till frälsning genom att bidra till att det sexuella begäret kontrolleras. Alla kristna inriktningar delar synen att människors sexualitet ska vara förbehållen äktenskapet. Hur starkt detta kontrolleras i praktiken skiljer sig dock beroende på vilken inriktning det rör sig om men även på den sociokulturella omgivningen. Enligt Thorbjørnsrud finns det inom de kristna samfundet i mellanösten ett mycket strängare förbud mot utomäktenskaplig sexualitet än inom samfundet i Västeuropa. Alla de kristna samfundet förespråkar vidare att äktenskapet ska baseras på frivillighet vad gäller både själva ingåendet av äktenskapet och valet med vem det ingås. Thorbjørnsrud påpekar dock att sättet att ingå äktenskap påverkas av den praxis som finns i det omgivande samhället. Vilket innebär att i de områden där arrangerade äktenskap är norm i samhället är arrangerade äktenskap, både med och utan tvång, även normen inom de kristna samfundet.¹²⁰

3.2.3 Synen på äktenskap inom islam

Islam består av två huvudinriktningar, sunni och shia.¹²¹ Dessa båda inriktningarna består i sin tur av flera olika rättsskolor. De olika inriktningarna och rättsskolorna bygger på samma principer men den faktiska utformningen av regelverket kan enligt Thorbjørnsrud variera.¹²² Koranen är den källa som har högst auktoritet inom islam. Ur koranen går att utläsa allmänna moraliska principer och cirka en femtedel av koranen består av uttryckliga regler och instruktioner för hur personer och grupper bör handla. Koranens texter är dock inte klara och tydliga utan kan tolkas på väldigt olika sätt.¹²³ En annan viktig källa inom islam är *hadithen*, som består av profetens praxis (sunnah) och berättelser om seder och

---

¹¹⁸ Thorbjørnsrud, s. 5 f.

¹¹⁹ Thorbjørnsrud, s. 36.

¹²⁰ Thorbjørnsrud, s. 26 ff.

¹²¹ Roald, s. 17.

¹²² Thorbjørnsrud, s. 18.

¹²³ Hjärpe, s. 47 f.

traditioner.¹²⁴ Med utgångspunkt i koranen och *haditherna* har den muslimska lagen, sharia, utvecklats.¹²⁵ Regler kring familjen, däribland regler om äktenskapet, har en central roll i Koranen. De familjerättsliga Sharia-reglerna har därför stark legitimitet och har enligt Thorbjørnsrud visat sig svåra att ändra. I många länder har dock mindre lagreformer genomförts.¹²⁶ Islam har liksom kristendomen som ovan nämnts en tve tydlig inställning till sexualitet. Samtidigt som äktenskapet med regelbundna samlag betraktas som en ”religiös plikt” så betraktas sexualiteten i sig som något mycket negativt. Sexualiteten ses som en ”naturkraft som hotar att ödelägga den samhällsordning som islam byggt upp” och sexualiteten måste därför kontrolleras och hållas inom äktenskapet.¹²⁷ Inom traditionell islam anses äktenskapet vara ett kontrakt som upprättas mellan två parter, kvinnan företräds då ofta av sin *wali* det vill säga hennes ombud eller förmyndare som ofta utgörs av fadern eller bröderna. Innan äktenskapskontraktet undertecknas förs en förhandling om storleken på den *mahr*, garantisumma/brudpeng, som den äkta mannen ska ge till hustrun eller vanligen till hennes *wali* i samband med äktenskapet.¹²⁸ Inom många muslimska samfund har arrangerade äktenskap varit det vanligaste sättet att ingå äktenskap. Inom alla muslimska rättsskolor utgör dock båda mannens och kvinnans frivilliga samtycke ett krav för äktenskapets ingående. Om kvinnan inte protesterar så tolkas emellertid hennes tystnad som ett samtycke. Överlag anses att kvinnan ska representeras av en *wali* men inom vissa muslimska rättsskolor anses både män och kvinnor ha rätt att ingå äktenskap utan någon annans samtycke. Kvinnor kan också överföra rätten att ingå äktenskap till sin *wali* men han kan aldrig tvinga henna att gifta sig.¹²⁹ Vad gäller äktenskapsåldern stadgas ingen fast minimiålder i muslimsk rätt vilket innebär att ett mycket litet barn i princip kan ingå äktenskap med sin fader som ombud.¹³⁰ Alla muslimska rättsskolor angav dock ursprungligen att minimiåldern borde vara nio år för flickor och tolv år för pojkar men att äktenskapet inte skulle fullbordas förrän efter puberteten samt att de då också skulle lämna sitt samtycke för att äktenskapet skulle anses som giltigt. Äktenskapsåldern har idag i många muslimska länder höjts kraftigt.¹³¹ Johanna Schiratzky menar att genom att godta barnäktenskap så försvagas innebörden av koranens stadgande att även kvinnan måste vara part i äktenskapsavtalet eftersom ett barn enligt henne ”omöjligt kan ha det omdömet och den livserfarenhet som behövs för att överblicka konsekvenserna av ett äktenskap”.¹³² Det är enligt Thorbjørnsrud viktigt att påpeka att islams källor efterlevs och tolkas på väldigt olika sätt bland världens muslimer då muslimer idag lever inom många olika stater och under olika socioekonomiska förhållande. Sharia har även väldigt olika status i muslimska länder, i Turkiet är lagstiftningen helt sekulär medan

¹²⁴ Hjärpe, s. 126 ff.

¹²⁵ Thorbjørnsrud, s. 17.

¹²⁶ Thorbjørnsrud, s. 18.

¹²⁷ Schiratzki, 2001, s. 61.

¹²⁸ Hjärpe, s. 184 f och 82 & Thorbjørnsrud, s. 19.

¹²⁹ Thorbjørnsrud, s. 19.

¹³⁰ Schiratzki, 2001, s. 60.

¹³¹ Thorbjørnsrud, s. 18.

¹³² Schiratzki, 2001, s. 61.

sharia är statslagen i Saudi-Arabien och vidare utgör sharia en central del av lagstiftningen i länder som Sudan, Iran, Afghanistan och Pakistan.¹³³

3.3 Äktenskap i förhållande till familj

Synen på vad som utgör en familj kan variera från samhälle till samhälle men inom de flesta kulturer utgör enligt Johanna Schiratzki någon form av familj grunden i den samhälliga organisationen.¹³⁴ Som Ungdomsstyrelsen påpekar i sin utredning *Gift mot sin vilja*, bygger den svenska lagstiftningen som rör barn på att föräldrarna utgör en väldigt viktig del av barnens liv. Samhällets uppgift är därför att stödja föräldrar att klara sina uppgifter som föräldrar, framförallt när deras förmåga att vara bra föräldrar håller på att brista. Det betonas även att föräldrar inte behöver vara perfekta utan det räcker att de är ”tillräckligt bra föräldrar”.¹³⁵ Synen på förhållandet mellan barn, föräldrar och samhälle skiljer sig dock mellan olika normsystem. Vilken roll föräldrar bör spela i sina barns liv och vilka uppgifter de har som föräldrar beror bland annat på vilka egenskaper och beteende som premieras i samhället samt vilka värderingar som i övrigt finns i samhället. Synen på föräldrarnas roll kan därför variera stort mellan olika samhälle.¹³⁶

3.3.1 Olika uppfostringsmodeller inom olika normsystem

I betänkandet, *I god tro - samhället och nyandligheten*, beskrivs två olika uppfostringsmodeller, den demokratiska och den auktoritära. I demokratiska välfärdssystem som Sverige härskar en demokratisk uppfostringssyn. I de samhälle där denna modell tillämpas har inte föräldrarna en lika auktoritär ställning gentemot barnen som i de auktoritära samhällena, utan föräldrar och barn är relativt jämbördiga. Föräldrarnas uppgifter är inte heller lika omfattande i dessa samhällen, utan en stor del av de ”traditionella föräldrauppgifterna” ligger på samhället, genom att till exempel barnens utbildning åvilar skolan, en del av omvårdnaden överflyttas på barnomsorgen och att en del av uppfostran sköts av skolan. I auktoritära samhällen och inom minoritetsgrupper i Sverige premieras emellertid istället en mer auktoritär uppfostringsmodell, vilken också tillämpades av majoritetsbefolkningen i Sverige för inte allt för länge sedan. I den auktoritära uppfostringsmodellen är relationen mellan föräldrar och barn mer hierarkisk, barnen är underordnande föräldrarna och förväntas lyda utan att ifrågasätta. Barnen förväntas lyda föräldrarna och visa respekt gentemot vuxna i större utsträckning än barn som uppfostras enligt den demokratiska uppfostringsmodellen. Inom den auktoritära uppfostringsmodellen styrs och kontrolleras barn delvis genom rädsla för upptäckt och eventuella straff, fysisk bestraffning ifrågasätts inte inom denna uppfostringsmodell även om det antagligen enligt utredningen inte förekommer så ofta i praktiken. Det

---

¹³³ Thorbjørnsrud, s.17 f.

¹³⁴ Schiratzki, s. 2010, s. 45.

¹³⁵ Ungdomsstyrelsen 2009:5, s. 29.

¹³⁶ Ungdomsstyrelsen 2009:5, s. 30.

finns enligt utredningen inget klart svar på vilken uppfostringsmodell som är bäst för barn, båda har sina fördelar och de måste bedömas utifrån den samhälliga kontext de tillämpas inom.¹³⁷ Klart är däremot enligt utredningen att det kan uppstå problem när dessa två olika modeller ska mötas i ett samhälle, där den ena modellen tillämpas inom en minoritetsgrupp och den andra av majoritetssamhället. I det svenska majoritetssamhället är som tidigare nämnts den demokratiska uppfostringsmodellen den härskande vilket bland annat innebär att barn ska bemötas med respekt, lyssnas till och att de ska få vara med och påverka i angelägenheter som rör dem. Detta synsätt avspeglas också enligt utredningen i den svenska lagstiftningen i föräldrabalken.¹³⁸

3.3.2 Religionens påverkan på förhållandet mellan barn och föräldrar

Även ur ett religiöst perspektiv märks normer kring förhållandet mellan barn och föräldrar. Ur Berit Thorbjørnsrud utredning som nämnts tidigare går att utläsa att inom både buddhismen, hinduismen, sikhismen, kristendomen och islam anses individen underställd kollektivet, det vill säga familjen eller en större social gemenskap. Inom alla dessa religioner är betydelsen av familjen och släkten stor. Religionerna förespråkar en individuell utveckling men individers val bör alltid anpassa efter familjens bästa. Kön och ålder har stor betydelse inom den traditionella familjen i alla dessa religioner. Barnen förväntas lyda och respektera sina föräldrar men de förväntas även att lita på att föräldrarnas beslut är bäst. Det anses ingå i föräldrarnas ansvar att ordna bra äktenskap åt sina barn. Med bra äktenskap anses då inte endast bra för barnen utan även för familjen, ett äktenskap inom dessa religioner ses därför mer som en relation mellan två familjer än mellan två individer. Eftersom äktenskapet mer är en kollektiv handling som ska vara till hela familjens bästa är det enligt Thorbjørnsrud svårt prata om tvång eller fri vilja vid ingåendet av äktenskapet eftersom en sådan diskussion förutsätter att alla individer är självständiga, vilket de delvis inte anses vara inom dessa religioner då kollektivet sätts främst. Olika grader av samtycke och fri vilja existerar enligt Thorbjørnsrud inom alla fem religionerna. Thorbjørnsrud menar dock att den fria viljan ska ses tillsammans med religionens syn på minimiålder för äktenskap. Om barnäktenskap tillåts kan samtycket enligt Thorbjørnsrud vara att betrakta som fiktivt.¹³⁹

3.4 Närmare om arrangerat-, tvångs- och barnäktenskap

Det är inte självklart var gränsen ska dras mellan de olika sätt som finns för att ingå äktenskap. Som påpekas i Ungdomsstyrelsens rapport *Gift mot sin*

---

¹³⁷ SOU 1998:113, s. 233 ff.

¹³⁸ SOU 1998:113, s. 236.

¹³⁹ Thorbjørnsrud, s. 6 ff.

vilja, betecknas den typen av äktenskap som är norm i västvärlden ofta som kärleksäktenskap. Då dessa äktenskap ingås genom att de blivande makarna själva väljer att gifta sig med varandra utan andras inverkan. Mot detta finns dock invändningar då även arrangerade äktenskap kan vara kärleksäktenskap.¹⁴⁰ Anja Bredal, norsk sociolog som genomfört flera studier om arrangerade äktenskap, har ur den norska debatten kring var gränsen går mellan arrangerade äktenskap och tvångsäktenskap, i studien *Vi er jo en familie*, inringat tre olika synsätt. Det första synsättet som hon funnit är att arrangerade äktenskap och tvångsäktenskap är helt olika sätt att ingå äktenskap på, tvångsäktenskap är något vitt skilt från arrangerade äktenskap. Det andra synsättet som hon definierat ur debatten är att arrangerade äktenskap och tvångsäktenskap egentligen är samma sak då arrangerade äktenskap ingås i kulturer som är förtryckande och ett latent tvång därför alltid finns närvarande. Det tredje synsättet är enligt Bredal en gråzon, alla arrangerade äktenskap är inte tvångsäktenskap men alla tvångsäktenskap är arrangerade.¹⁴¹ Vad gäller barnäktenskap finns det inte heller någon klar internationell definition. Detta beror bland annat på att världens länder har olika syn på lämplig äktenskapsålder att det inte varit möjligt att komma överens om en lägsta tillåtna äktenskapsålder. Denna svårighet att komma överens har till och med lett till att inte ens FN:s konvention från 1962 om samtycke till, minimiålder för och registrering av äktenskap uppställer någon minimiålder.¹⁴²

3.4.1 Defintioner av arrangerade äktenskap och tvångsäktenskap

I sin utredning från 2002 definierar Anhörigkommittén arrangerade äktenskap som ”äktenskap som har sin bakgrund i ursprungslandets tradition och kulturmönster och där någon annan än de blivande makarna – ofta parternas familjer eller andra släktingar – på något sätt och med något slags rättfärdigande utsett just dem att bli makar”.¹⁴³ Ett arrangerat äktenskap är alltså ett äktenskap där någon annan än de blivande makarna, vanligen makarnas familj eller släkt, arrangerar äktenskapet. Detta i sig behöver dock inte betyda att de blivande makarna inte själva vill ingå äktenskapet. Om någon av de blivande makarna däremot inte vill gifta sig så rör det sig om ett arrangerat äktenskap mot någons vilja.¹⁴⁴ När ett sådant äktenskap är att se som ett tvångsäktenskap är däremot inte helt klart. Som Ungdomsstyrelsen påpekar i sin rapport varierar graden av ”tvång, hot, press, övertalning eller begränsningar som används i samband med arrangerade äktenskap och vilka möjligheter flickor och pojkar har att vara med och bestämma över arrangemanget”.¹⁴⁵ Det finns inte heller någon klar

---

¹⁴⁰ Ungdomsstyrelsen 2009:5, s. 37. Se även Bredal, 2006, s. 15 & Bredal, 1999, s. 16.

¹⁴¹ Bredal, 2006, s. 33 ff.

¹⁴² Jänterä-Jareborg, s. 306. FN:s konvention om samtycke till äktenskap etc. berörs närmare i kapitel 4.

¹⁴³ SOU 2002:13, s. 14.

¹⁴⁴ Ungdomsstyrelsen 2009:5, s. 12.

¹⁴⁵ Ungdomsstyrelsen 2009:5, s. 38.

internationell definition av vad som utgör ett tvångsäktenskap.¹⁴⁶ I 1962 års FN konvention om samtycke till äktenskap etc., stadgas emellertid att båda parterna frivilligt ska ha lämnat sitt samtycke till äktenskapet för att äktenskapet ska anses som giltigt.¹⁴⁷ I svensk rätt är också makarnas fria vilja en förutsättning för ett giltigt äktenskap.¹⁴⁸ Generellt sätt kan alltså ett tvångsäktenskap definieras som ett äktenskap till vilket åtminstone någon av parterna blivit tvingad.¹⁴⁹ Denna ståndpunkt leder dock till frågan vad som avses med begreppet *tvingad*? I propositionen 2003/04:48, *Åtgärder mot barnäktenskap och tvångsäktenskap*, uppställer regeringen riktlinjer för vad som bör anses som tvång i samband med ingående av äktenskap. Tvånget bör enligt propositionsuttalandet vara av sådan karaktär att det enligt svensk lagstiftning skulle utgjort en straffbar handling. Regeringen menar att det i praktiken ska ”vara frågan om att någon genom sådant våld eller hot som avses i straffbestämmelsen om olaga tvång i 4 kap. 4 § BrB har tvingat någon annan att gifta sig”. Regeringen påpekar dock att det även kan förekomma andra situationer där tvånget framstår som så allvarligt att äktenskapet inte bör erkännas. Som exempel på sådana situationer nämns äktenskap som ingåtts genom ombud utan att den som ingått äktenskapet har gett instruktioner om dess ingående samt äktenskap som ingås i länder där lagstiftningen inte ger den som ingår äktenskapet någon rätt att besluta i frågan och giftermålet skett mot dennes vilja.¹⁵⁰ Ett annat exempel på en sådan situation där tvånget framstår som allvarligt utan att det faller in under 4 kap. 4 § BrB är enligt regeringen då ett allvarligt hot varit underförstått inom familjen som att ett syskon tidigare tvingats att gifta sig. Regeringen menar dock att påtryckningar av mindre ingripande karaktär inte ska anses som tvång om personen i fråga haft faktiska möjligheter att välja att inte ingå äktenskapet. Att personen genom att inte ingå äktenskapet riskerat att bli utsatt för familjens missnöje är enligt regeringen inte tillräckligt för att äktenskapet ska anses som ett tvångsäktenskap.¹⁵¹

3.4.2 Var tillämpas arrangerade äktenskap?

Arrangerade äktenskap är enligt Anja Bredal vanligast i samhällen där kollektivets, familjens och släktens, intresse anses stå över individens intresse. Arrangerade äktenskap är också enligt Bredal förknippade med patriarkala samhällen med en köns- och åldershierarki. Vilka karaktäriseras av att de unga ska lyda och respektera de äldre och av att mannen har en högre ställning än kvinnan, samt att könsrollerna är komplementära. Inom dessa samhällen värderas också familjens ära och heder högt. För kvinnan är hennes sexuella ärbarhet det avgörande.¹⁵² Enligt Ungdomsstyrelsen är det oftast kvinnan eller flickan som befinner sig i den mest utsatta positionen

¹⁴⁶ SOU 2008:41, s. 154 & Jänterä-Jareborg, s. 306.

¹⁴⁷ Art. 1 p. 1 FN:s konvention om samtycke till, *minimiålder för samt registrering av äktenskap* från 1962.

¹⁴⁸ Se 4 kap 2 § ÄktB.

¹⁴⁹ Jänterä-Jareborg, s. 306.

¹⁵⁰ Prop. 2003/04:48, s. 30 f.

¹⁵¹ Prop. 2003/04:48, s. 49.

¹⁵² Bredal, 2006, s. 16.

vid arrangerade äktenskap, då det är hon som ofta riskerar att drabbas av repressalier om hon vägrar att ingå äktenskapet.¹⁵³ Av Ungdomsstyrelsens rapport, *Gift mot sin vilja*, framgår vidare att europeisk forskning visat att bakgrunden till hedersrelaterat våld ofta utgörs av konflikter vid ingående av äktenskap och val av blivande make.¹⁵⁴ Vad gäller arrangerade äktenskaps utbredning i världen påpekar Ungdomsstyrelsen i rapporten att arrangerade äktenskap är ett vanligt sätt att ingå äktenskap på i de flesta länder utanför västvärlden samt att arrangerade äktenskap i klassiskt patriarkala samhällen i stort sett är normen vid ingående av äktenskap. Arrangerade äktenskap praktiseras emellertid även inom västvärlden bland annat genom att människor som immigrerat tagit med sig traditionen.¹⁵⁵ Vad gäller förekomsten av arrangerade äktenskap i nordnorden konstaterar Astrid Schlytter mot bakgrund av Anja Bredals nordiska kunskapsöversikt från 1999 att arrangerade äktenskap praktiseras av flera etnokulturella grupper i nordnorden, att seden inte är knuten till någon speciell religion och att det inte är alla som kommer från länder där seden förekommer som faktiskt praktiserar den.¹⁵⁶

3.4.3 Barnäktenskap

Då en person enligt svensk rätt anses vara barn upp till 18 års ålder och då minimiåldern för ingående av äktenskap utan myndighets tillstånd också är 18 år, är ett äktenskap där åtminstone en av makarna var under 18 år vid äktenskapets ingående att beteckna som ett barnäktenskap ur svensk synvinkel.¹⁵⁷ När en person upphör att vara barn och vilken ålder som är lämplig för ingående av äktenskap kan dock variera från samhälle till samhälle.¹⁵⁸ I vissa samhälle är barnäktenskap en djupt rotad tradition och barnäktenskap förekommer på många håll i världen. Att gifta bort barn vid mycket ung ålder, ibland långt före puberteten, är enligt UNICEF¹⁵⁹ vanligast i Sydasiens och i Afrika söder om Sahara. Denna tradition förekommer emellertid även inom vissa grupper i Mellanöstern, Nordafrika och i andra delar av Asien. Det är vidare enligt UNICEF vanligt att flickor mellan 16 och 18 år gifter sig i Latinamerika och Östeuropa. Det är enligt UNICEF svårt att veta exakt hur vanligt barnäktenskap är, då många äktenskap inte registreras eller är informella. Internationella mätningarna

---

¹⁵³ Ungdomsstyrelsen 2009:5, s. 39.

¹⁵⁴ Ungdomsstyrelsen 2009:5, s. 40 med vidare hänvisning till kunskapsöversikten i den danska rapporten *Indsatser mod aeresrelateret vold. En undersøgelse af indsatsen i seks europæiske lande* av Jensen, Schmidt, Jareno & Roselius (2006).

¹⁵⁵ Ungdomsstyrelsen 2009:5, s. 42.

¹⁵⁶ Schlytter, s. 36. Se vidare Bredals kunskapsöversikt från 1999 som gjordes på uppdrag av Nordiska ministerrådet.

¹⁵⁷ Jänterä-Jareborg, s. 306 & se 9 kap 1 § FB om gällande myndighetsålder och 2 kap 1 § ÄktB om minimiålder för ingående av äktenskap.

¹⁵⁸ I barnkonventionen finns ingen fastslagen myndighetsålder utan mer av en rekommendation på 18 år. Barnkonventionen uttrycker inte heller någon minimiålder för ingående av äktenskap. Se vidare art. 1 barnkonventionen och avsnitt 4.3.3.

¹⁵⁹ UNICEF är ett fristående FN-organ med uppgift att förverkliga barns rättigheter. UNICEF arbetar för att Barnkonventionen ska efterlevas i alla världens länder. Läs mer om UNICEF:s uppdrag och arbete på <http://www.unicef.se/om-unicef/detta-ar-unicef>, den 21 oktober 2010.

visar dock att ungefär 35 % av alla kvinnor mellan 20 och 24 år i utvecklingsländerna (exklusive Kina) var gifta eller förlovade innan de fyllde 18 år.¹⁶⁰ Det finns fler anledningar till att barn anses böra giftas bort vid unga år. En stor anledning att gifta bort sina barn och då främst flickor, är enligt UNICEF fattigdom. Flickor ses som en ekonomisk börda för familjen och tidiga äktenskap är ibland enda sättet för familjen att överleva. Även det skydd som en äkta man anses utgöra mot våld och sexuella övergrepp är en anledning till att flickor gifts bort vid ung ålder i vissa samhällen.¹⁶¹ Att kvinnors sexualitet i patriarkala kulturer är förbehållen äktenskapet samt att familjens ära är beroende av kvinnornas sexualitet bidrar också till att en låg äktenskapsålder förespråkas i sådana kulturer.¹⁶² Då det ofta är personer under 18 år som tvingas till äktenskap innebär det att tvångsäktenskap också ofta är att beteckna som barnäktenskap enligt svensk rätt.¹⁶³ Alla barnäktenskap är däremot inte att beteckna som tvångsäktenskap, eftersom ett barn som själv velat ingå äktenskapet inte kan anses ha blivit tvingat enligt svensk rätt.¹⁶⁴

---

¹⁶⁰ <http://www.unicef.se/om-unicef/fakta-om-unicef-och-barns-rattigheter/barnaktenskap>, den 16 oktober 2010.

¹⁶¹ <http://www.unicef.se/om-unicef/fakta-om-unicef-och-barns-rattigheter/barnaktenskap>, den 16 oktober 2010.

¹⁶² Jänterä-Jareborg, s. 308 & Bredal, 1999, s. 40.

¹⁶³ Jänterä-Jareborg, s. 308.

¹⁶⁴ Schiratzki, 2005, s. 148 & Jänterä-Jareborg, s. 308. Se även 2 kap. 1 § ÄktB om möjligheten för personer under 18 år att erhålla dispens från äktenskapsåldern.

4 Internationella bestämmelser angående barn- och tvångsäktenskap

Det finns idag flera internationella instrument som säkerställer människors rättigheter i olika avseende. Det som kännetecknar mänskliga rättigheter är att de är rättigheter som är baserade på att alla människor föds fria och med lika värde samt att de är rättigheter som varje enskild individ kan hävda gentemot det allmänna. Mänskliga rättigheter är vidare universella, det vill säga, de gäller över hela världen oavsett land och kultur. De mänskliga rättigheterna finns idag till stor del nedtecknade i internationella överenskommelser och är en del av folkrätten, vilket innebär att om en stat kränker en enskild individs mänskliga rättigheter så utgör detta ett brott mot folkrätten.¹⁶⁵ Som ska beröras närmare nedan finns det i fler internationella instrument bestämmelser som behandlar människors rättigheter i förhållande till äktenskapets ingående.

4.1 Bakgrund

Det var främst efter andra världskriget som det internationella samarbetet kring mänskliga rättigheter utvecklades genom att de stater som var med och bildade Förenta Nationerna (FN) delade uppfattningen att världssamfundet borde ta ett gemensamt ansvar för enskildas mänskliga rättigheter.¹⁶⁶ Som en följd av detta antog FN:s generalförsamling 1948 FN:s *allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna*.¹⁶⁷ Under årens lopp har ytterligare dokument upprättats inom FN i syfte att ytterligare stärka de mänskliga rättigheterna i världen. Samtidigt har också flera regionala system för mänskliga rättigheter utvecklats.¹⁶⁸ Ett av dessa är bildandet av Europarådet 1949, där Sverige var en av de tio grundarna, och antagandet av *Europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna* 1950.¹⁶⁹ Alla stater som är medlemmar i Europarådet har ratificerat Europakonventionen och är därmed bundna av den.¹⁷⁰ Sverige ratificerade Europakonventionen 1952 och den

---

¹⁶⁵ Gunner & Namli (red.), s. 19 f &

http://www.manskligarattigheter.gov.se/extra/pod/?id=1&module_instance=3&action=pod_show, den 17 oktober 2010.

¹⁶⁶ http://www.manskligarattigheter.gov.se/extra/pod/?id=1&module_instance=3&action=pod_show, den 17 oktober 2010.

¹⁶⁷ http://www.manskligarattigheter.gov.se/extra/pod/?action=pod_show&id=71&module_instance=6, den 17 oktober 2010.

¹⁶⁸ http://www.manskligarattigheter.gov.se/extra/pod/?module_instance=3&, den 17 oktober 2010.

¹⁶⁹ SÖ 1952:35 & prop. 1993/94:117, s. 10.

¹⁷⁰ Gunner & Namli (red.), s. 29.

trädde ikraft 1953.¹⁷¹ 1995 inkorporerades Europakonventionen i svensk lag vilket innebär att konventionen idag har en stark ställning i Sverige och kan åberopas i svensk domstol.¹⁷²

4.2 Övergripande bestämmelser i förhållande till äktenskapets ingående

FN:s allmänna förklaring antogs som ovan nämnts av FN:s generalförsamling 1948. I denna finns en artikel som särskilt behandlar äktenskapets ingående. I art. 16 p. 1 FN:s allmänna förklaring stadgas att fullvuxna män och kvinnor ska ha rätt att utan någon inskränkning med avseende på ras, nationalitet eller religion ingå äktenskap och bilda familj och att kvinnor och män ska ha samma rättigheter i fråga om äktenskapets ingående, under äktenskapet och vid äktenskapets upplösning. I art. 16 p. 2 i förklaringen stadgas vidare att äktenskap endast får ingås med de blivande makarnas fria och fulla samtycke. Då detta är en allmän förklaring eller deklaration, är dess rättigheter inte rättsligt bindande för staterna utan utgör endast rekommendationer och politiska viljeriktningar för hur staterna bör agera i syfte att främja de mänskliga rättigheterna. I den allmänna förklaringens anda antogs 1966 två rättsligt bindande instrument av FN:s generalförsamling. Dessa båda konventioner, FN:s *konvention om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter* och FN:s *konvention om medborgerliga och politiska rättigheter*, utgör idag tillsammans med den allmänna förklaringen grunden för de internationella mänskliga rättigheterna.¹⁷³ Konventionerna trädde ikraft 1976 och hade då ratificerats av Sverige 1971 som därmed hade blivit bunden av konventionerna.¹⁷⁴ I art. 10 p. 1 FN:s *konvention om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter* stadgas att äktenskap endast får ingås med makarnas fria samtycke. I FN:s *konvention om medborgerliga och politiska rättigheter* stadgas vidare i art. 23 p. 2 att rätten för giftasvuxna män och kvinnor att ingå äktenskap och bilda familj skall erkännas och i p. 3 samma artikel att inget äktenskap får ingås utan de blivande makarnas fria och fulla samtycke. I art. 23 p. 4 samma konvention åläggs även staterna en skyldighet att vidta lämpliga åtgärder för att makarna ska vara likställda i fråga om rättigheter och ansvar vid äktenskapets ingående, under äktenskapet och vid äktenskapets upplösning. Även Europakonventionen behandlar i art. 12 rätten att ingå äktenskap. Där stadgas att alla män och kvinnor i giftasvuxen ålder ska ha rätt att ingå äktenskap och bilda familj enligt vad som stadgas för denna rättighet i nationell lag. I art. 5 i det sjunde tilläggsprotokollet till konventionen

---

¹⁷¹ SÖ 1952:35 &

http://www.manskligarattigheter.gov.se/dynamaster/file_archive/040414/65628456c55c5444dfc7beca3d6f26f6/konventioner_komplett.pdf, den 17 oktober 2010.

¹⁷² Gunner & Namli (red.), s. 30 & lagen (1994:1219) om den europeiska konventionen angående skydd för de mänskliga rättigheterna och de grundläggande friheterna.

¹⁷³ Gunner & Namli (red.), s. 23.

¹⁷⁴ SÖ 1971: 41, SÖ 1971:42 &

http://www.manskligarattigheter.gov.se/dynamaster/file_archive/040414/65628456c55c5444dfc7beca3d6f26f6/konventioner_komplett.pdf, den 17 oktober 2010.

stadgas vidare att makarnas rättigheter ska vara likställda vid äktenskapets ingående, under äktenskapet och vid dess upplösning.¹⁷⁵

4.3 Bestämmelser som behandlar barn- och tvångsäktenskap närmare

Som nämnts ovan stadgar både FN:s allmänna förklaring från 1948 (art. 16) och FN-konventionen om medborgerliga och politiska rättigheter (art. 23 p.3) att äktenskap inte får ingås utan båda parter fria och fulla samtycke. Dessa rättigheter ska vidare som ovan nämnts gälla för alla och envar det vill säga oberoende av kön och ålder. Att de mänskliga rättigheterna formulerats på ett könsneutralt sätt har emellertid kritiserats. Kritiker har menat att rättigheterna som enligt ”formuleringarna ska gälla lika för kvinnor och män, utövas i socialt och kulturellt paradig – patriarkatet”. De menar att detta utgör ett hinder för kvinnor att i praktiken åtnjuta rättigheterna på samma villkor som män, eftersom rättigheterna tolkas och tillämpas i en patriarkal kontext. De menar därför att könsneutralitet är mer av ett ”symbolvärde än ett praktiskt värde för kvinnor”.¹⁷⁶ I syfte att ytterligare stärka kvinnors rättigheter och då även på äktenskapsrättens område tillkom FN:s *konvention om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor* 1979. I syfte att skydda en annan grupp i behov av särskilt skydd, barn, tillkom vidare 1989 FN:s *konvention om barnets rättigheter*. Båda dessa konventioner, som tillkommit i syfte att ytterligare stärka rättigheterna för två grupper i behov av extra skydd i samhället och inom familjen, behandlar direkt eller indirekt rättigheter vid ingående av äktenskap, och i förlängningen rättigheter för att motverka tvångs- och barnäktenskap. Ett ytterligare exempel på FN:s arbete med att stärka de rättigheter som den allmänna förklaringen stadgar kring äktenskapets ingående och FN:s strävan att förhindra barn och tvångsäktenskap är tillkomsten av FN:s *konvention angående samtycke till, minimiålder för samt registrering av äktenskap* från 1962.¹⁷⁷ Dessa tre konventioner kommer att beröras närmare nedan.

4.3.1 FN:s konvention om samtycke till äktenskap etc.

FN:s *konvention om samtycke till, minimiålder för samt registrering av äktenskap* antogs av FN:s generalförsamling 1962 i syfte att harmonisera alla länders nationella äktenskapsrätt med FN:s stadga och allmänna förklaring från 1948 och därmed förhindra alla former av tvångsäktenskap.¹⁷⁸ FN:s generalförsamling uttalade i samband med utarbetandet av konventionen att då vissa sedvänjor, bruk och ålderdomliga

---

¹⁷⁵ SÖ 1985:70. Sverige ratificerade protokollet 1985 och det trädde ikraft 1988. Se http://www.manskligarattigheter.gov.se/dynamaster/file_archive/040414/65628456c55c5444dfc7beca3d6f26f6/konventioner_komplett.pdf, den 13 december 2010.

¹⁷⁶ Gunner & Namli (red.), s. 155.

¹⁷⁷ Ds 2002:54, s. 63 f.

¹⁷⁸ Bet. 2001/02:LU13, s. 4 & prop. 1973:32, s. 50.

lagar angående äktenskapet och familjen var oförenliga med de principer som återfanns i FN:s stadga och i FN:s allmänna förklaring, var det av vikt att staterna vidtog lämpliga åtgärder för att avskaffa sådana sedvänjor, bruk och lagar. Generalförsamlingen menade att detta skulle ske genom att staterna skapade full frihet vid val av make och fullständigt eliminerade bruket av barnäktenskap samt bruket att unga flickor trolovades före puberteten. Med denna målsättning tillkom konventionen.¹⁷⁹ Sverige ratificerade konventionen 1964 och den trädde ikraft samma år.¹⁸⁰ I konventionens art. 1 p. 1 stadgas att äktenskap inte skall anses korrekt ingånget om inte båda parterna av fri vilja lämnat sitt samtycke till det. Det stadgas vidare i samma artikel att samtycket skall lämnas av dem personligen inför vigselmyndigheten och i vittnens närvaro i enlighet med vad som föreskrivs i lag. Av art. 1 p. 2 i konventionen framgår att undantag för ena partens närvaro kan göras om vigselmyndigheten bedömer att särskilda omständigheter föreligger och parten har lämnat sitt samtycke till behörig myndighet. Alla äktenskap ska även enligt art. 3 FN:s konvention om samtycke till äktenskap etc. registreras av behörig myndighet i lämpligt officiellt register. Konventionen uppställer, trots sitt namn, ingen fast minimiålder som bör gälla för ingående av äktenskap. Enligt stadgandet i art. 2 i konventionen förpliktigas emellertid alla fördragsslutande stater att i sin nationella lag ange en minimiålder för ingående av äktenskap. Äktenskap ska vidare enligt samma artikel få ingås av personer som inte uppnått denna ålder. Behörig myndighet ska dock få meddela befrielse från ålderskravet om det föreligger allvarliga skäl till det och det är i de blivande makarnas intresse att befrielse från ålderskravet medges. I FN:s rekommendation angående samtycke till, minimiålder för samt registrering av äktenskap från 1965 anges i stort sett samma principer som i 1962 års konvention med det undantaget att generalförsamlingen där rekommenderar att den lägsta äktenskapsåldern utan dispens bör vara 15 år.¹⁸¹

4.3.2 Kvinnokonventionen

I FN:s allmänna deklaration från 1948 och i de två rättsligt bindande konventionerna från 1966 stadgas att de mänskliga rättigheterna ska gälla lika för alla oberoende av kön.¹⁸² Den internationella kvinnorörelsen som växte sig stark under 1960- och 1970-talen riktade dock stark kritik mot FN med hänvisning till att de mänskliga rättigheterna var utformade främst efter mäns behov av skydd, då fokus hade legat på den enskildes behov av skydd mot övergrepp av staten i den offentliga sfären. Kvinnorörelsen menade att kvinnor var i större behov av skydd inom den privata sfären, där männen fortfarande hade den största makten. Efter påtryckningar av den internationella kvinnorörelsen och vissa stater som var pådrivande i

---

¹⁷⁹ SÖ 1964:29, s. 3 f med vidare hänvisning till resolution 843 (XI) den 17 december 1954.

¹⁸⁰ SÖ 1964:29.

¹⁸¹ Ds 2002:54, s. 64.

¹⁸² Art. 2 FN:s allmänna förklaring om de mänskliga rättigheterna (1948), art. 2 p. 2 FN:s konvention om ekonomiska, sociala och kulturella rättigheter (1966) och art. 2 p. 1 FN:s konvention om medborgerliga och politiska rättigheter (1966).

jämställdhetsfrågan utvecklades nya internationella bestämmelser med specifikt kvinnors behov som utgångspunkt.¹⁸³ I detta syfte, att stärka kvinnors ställning och avskaffa diskriminering av kvinnor, tillkom på äktenskapsrättens område FN:s konvention om samtycke till äktenskap etc. från 1962 som har berörts ovan. Ett ytterligare steg mot att nå detta mål var FN:s generalförsamlings antagande av FN:s *konvention om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor* (kvinnokonventionen) 1979.¹⁸⁴ Sverige ratificerade konventionen 1980 och den trädde ikraft 1981.¹⁸⁵

4.3.2.1 Kvinnokonventionens stadgade kring äktenskap

Genom kvinnokonventionen uppställdes rättigheter för kvinnor också inom den privata sfären, vilken tidigare i de internationella instrumenten om mänskliga rättigheter inte reglerats nämnvärt utan istället skyddats från statens inflytande.¹⁸⁶ Det är art. 16 i konventionen som sträcker sig in i den privata sfären och berör kvinnans ställning inom familjen och vid dess bildande. Konventionsstaterna förpliktigas enligt art. 16 p. 1 i konventionen att vidta alla lämpliga åtgärder för att avskaffa diskriminering av kvinnor i alla frågor som rör äktenskap och familjeförhållande. Det stadgas särskilt att män och kvinnor ska ha lika rätt att ingå äktenskap, lika rätt att fritt välja make, lika rätt att endast ingå äktenskap med sitt fria och fulla samtycke samt att män och kvinnor ska ha lika rättigheter och skyldigheter under äktenskapet och vid dess upplösning. I art 16 p. 1 i konventionen stadgas även att kvinnor och män ska åtnjuta samma rättigheter och skyldigheter som föräldrar. I art. 16 p. 2 i konventionen berörs skyddet mot barnäktenskap. Enligt art. 16 p. 2 ska barns trolovningar och giftermål inte ha någon rättslig verka. Alla nödvändiga åtgärder ska vidare vidtas för att fastställa en minimiålder för äktenskap och för att göra en officiell registrering av äktenskap obligatorisk.

4.3.2.2 Kvinnokonventionens ställning i världen

Kvinnokonventionen är den konvention om mänskliga rättigheter, efter barnkonventionen, som ratificerats av flest stater. Mer än 90 % av FN:s medlemsstater har ratificerat den.¹⁸⁷ Kvinnokonventionen är emellertid även den konvention om mänskliga rättigheter som hittills fått flest och mest omfattande reservationer. Reservationerna gäller främst kvinnors rättigheter inom den privata sfären, det vill säga inom familjen och då främst mot art. 16 i konventionen som berörts ovan. De kraftigaste reservationerna har framförallt gjorts av muslimska länder med hänvisning främst till kulturella

¹⁸³ Gunner & Namli (red), s. 151 och 153 f.

¹⁸⁴ Prop. 1979/80:147, s. 2 med vidare hänvisning till resolution 34/180.

¹⁸⁵ SÖ 1980:8 &

http://www.manskligarattigheter.gov.se/dynamaster/file_archive/040414/65628456c55c5444dfc7beca3d6f26f6/konventioner_komplett.pdf, den 18 oktober 2010.

¹⁸⁶ Gunner & Namli (red.), s. 154 f och 157.

¹⁸⁷ Idag, oktober 2010, har 186 stater ratificerat Kvinnokonventionen, http://www.manskligarattigheter.gov.se/extra/pod/?id=10&module_instance=3&action=pod_show&navid=65&subnavid=10&subnavinstance=3, den 19 oktober 2010 & http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-8&chapter=4&lang=en, den 19 oktober 2010.

och religiösa orsaker. Många stater, bland annat Sverige, menar dock att dessa många och kraftiga reservationer strider mot konventionens syfte och på så sätt urholkar den egentliga avsikten med konventionen.¹⁸⁸

4.3.2.3 Kvinnodiskrimineringskommittén

Implementeringen av kvinnokonventionen övervakas av *the Committee on the Elimination of Discrimination against Women* (Kvinnodiskrimineringskommittén). Kommittén är ett oberoende organ inom FN som består av 23 experter på kvinnors rättigheter från hela världen. Kommitténs uppgift är att granska konventionsstaternas efterlevnad av kvinnokonventionen. Vart fjärde år måste konventionsstaterna inkomma med en rapport till kommittén, där de ska redogöra för hur de lever upp till kvinnokonventionens artiklar. Kommittén diskuterar sedan rapporten med regeringen i den aktuella staten och anger vad kommittén anser att staten ytterligare behöver göra för att främja rättigheterna i konventionen. Kommittén ger även allmänna rekommendationer och förslag till konventionsstaterna rörande kommitténs tolkning av de rättigheter som stadgas i konventionen. Dessa rekommendationer och förslag är dock inte juridiskt bindande.¹⁸⁹ Kopplat till kvinnokonventionen finns även ett fakultativt protokoll, *Fakultativt protokoll till konventionen om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor*. Protokollet antogs 1999 och trädde ikraft 2000. Genom art. 2 i protokollet ges enskilda individer eller grupper av individer som står under en protokollstats jurisdiktion klagorätt till Kvinnodiskrimineringskommittén om de anser att deras rättigheter som följer av konventionen blivit kränkta av protokollstaten. Kommittén ges i sin tur enligt art. 8 i protokollet rätt att på eget initiativ undersöka allvarliga eller systematiska kränkningar från en protokollstats sida av konventionens rättigheter. Sverige är bunden av protokollet efter att ha ratificerat det 2003.¹⁹⁰ Kvinnodiskrimineringskommittén har i en allmän rekommendation om jämlikhet i äktenskap och familjerelationer rekommenderat att minimiåldern för ingående av äktenskap bör vara 18 år för såväl män som kvinnor.¹⁹¹

---

¹⁸⁸ http://www.manskligarattigheter.gov.se/extra/pod/?id=10&module_instance=3&action=pod_show&navid=65&subnavid=10&subnavinstance=3, den 19 oktober 2010 & Gunner & Namli (red.), s. 157. Se även

http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-8&chapter=4&lang=en, för alla konventionsstaters specifika reservationer.

¹⁸⁹ <http://www2.ohchr.org/english/law/cedaw.htm>, den 19 oktober 2010 & <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/index.htm>, den 19 oktober 2010.

¹⁹⁰ SÖ 2003:11, <http://www2.ohchr.org/english/law/cedaw-one.htm>, den 19 oktober 2010, http://www.manskligarattigheter.gov.se/extra/pod/?id=10&module_instance=3&action=pod_show&navid=65&subnavid=10&subnavinstance=3, den 19 oktober 2010.

¹⁹¹ Kommittén för avskaffande av diskriminering av kvinnor, Allmän rekommendation nr. 21, Jämlikhet i äktenskap och familjeförhållande, 1994, punkt 36, <http://www.un.org/womenwatch/daw/cedaw/recommendations/recomm.htm#recom21>, den 21 oktober 2010.

4.3.3 Barnkonventionen

Redan 1959 hade FN:s generalförsamling antagit en deklaration om barnets rättigheter men då denna inte var juridiskt bindande för konventionsstaterna och inte heller uppdrog åt något enskilt organ att kontrollera dess efterlevnad fick dess rättigheter endast ett begränsat genomslag. Denna deklaration och andra mer allmänna konventioner om mänskliga rättigheter som ju även stadgade ett skydd för barn, då de skulle gälla alla och envar, ansågs under 1970- och 1980-talen inte utgöra ett tillräckligt skydd för barns mänskliga rättigheter, vilket ledde till utarbetande av en ny konvention.¹⁹² FN:s generalförsamling antog således 1989 FN:s *konvention om barnets rättigheter* (barnkonventionen). Konventionen ratificerades av Sverige 1990 och trädde ikraft samma år.¹⁹³ Barnkonventionen är den konvention om mänskliga rättigheter som ratificerats av flest länder. Alla världens stater utom USA och Somalia har ratificerat den, vilket innebär att den därmed i princip kan betraktas som universell.¹⁹⁴

4.3.3.1 Allmänt om barnkonventionens skydd

Barnkonventionens definition av barn återfinns i art. 1 i konventionen. Det stadgas där att en person anses vara barn tills fyllda 18 år om inte en tidigare myndighetsålder stadgas i den nationella lagen. FN:s barnrättskommitté (Barnrättskommittén) som är ett oberoende expertorgan inom FN med uppgift att kontrollera konventionsstaternas implementering och tillämpning av barnkonventionen har dock uppmuntrat de stater som har en lägre myndighetsålder än 18 år att ompröva detta.¹⁹⁵ I art. 3 barnkonventionen stadgas att barnets bästa ska komma i främsta rummet vid alla åtgärder som rör barn oavsett om det gäller åtgärder vidtagna av offentliga eller privata välfärdsinstitutioner, domstolar, administrativa myndigheter eller lagstiftande organ. Vad som anses utgöra barnets bästa stadgas dock inte uttryckligen i barnkonventionen men enligt Johanna Schiratzki finns det dock skäl att barnets bästa bedöms utifrån de rättigheter som tas upp i konventionen. Det är dock enligt Schiratzki för enkelt att endast utgå ifrån att barnets bästa är detsamma som rättigheterna i konventionen, då rättigheterna inte är heltäckande och då de även kan begränsa barnets bästa. Schiratzki framhåller också i boken, *Barnets bästa i ett mångkulturellt Sverige*, att förhållandet mellan barnets rättigheter och barnets bästa samt tolkningen av barnets bästa inte diskuterades närmare under utarbetandet av barnkonventionen. För det första ansågs innebörden av barnets bästa given och för det andra ansågs det vara ett egenvärde i att inte närmare definiera barnets bästa. På så sätt skulle hänsyn kunna tas till kultur och lokala

---

¹⁹² SOU 1997:116, s. 52 f.

¹⁹³ SÖ 1990:20.

¹⁹⁴ http://www.manskligarattigheter.gov.se/extra/pod/?id=9&module_instance=3&action=pod_show&navid=1&subnavid=9&subnavinstance=3, den 20 oktober 2010 & http://www.manskligarattigheter.gov.se/extra/pod/?id=10&module_instance=3&action=pod_show&navid=1&subnavid=10&subnavinstance=3, den 20 oktober 2010.

¹⁹⁵ UNICEF, Handbok om barnkonventionen, s. 24 & http://www.manskligarattigheter.gov.se/extra/pod/?id=9&module_instance=3&action=pod_show&navid=1&subnavid=9&subnavinstance=3, den 20 oktober 2010. Barnrättskommittén är uppräddad i enlighet med art. 43 i barnkonventionen.

sedvänjor vid fastställande av barnets bästa. Att barnets bästa inte definierats närmare har fått stark kritik med hänsyn till att en sådan brist kan medföra en legitimation av att barn i en viss kultur behandlas på ett sätt som i en annan kultur anses stå klart i strid med barnets bästa.¹⁹⁶

4.3.3.2 Skydd mot tidiga äktenskap i barnkonventionen

Det finns ingen artikel i barnkonventionen som uttryckligen behandlar barns rätt och skydd vid ingående av äktenskap. Flera artiklar kan dock indirekt anses skydda barn mot ingående av äktenskap.¹⁹⁷ Trots att huvudregeln är att en person anses vara barn tills fyllda 18 år och därmed i åtnjutande av barnkonventionens skydd finns i konventionen inga exakta riktlinjer för vilka minimiåldrar som ska gälla för barns självständighet och skydd inom olika område. Barnrättskommittén har istället vid flera tillfällen påtalat att konventionsstaterna vid fastställande av minimiåldrar i olika avseende måste ta hänsyn till konventionen som helhet och särskilt dess grundläggande principer.¹⁹⁸ Vad gäller ingående av äktenskap påtalar författarna till Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child som givits ut av UNICEF på uppdrag av Barnrättskommittén att minimiålder för ingående av äktenskap är av stor betydelse då barn i många länder anses som myndiga i och med äktenskapet och därmed förlorar sin rätt till det skydd som barnkonventionen stadgar.¹⁹⁹ I Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 4, *Ungdomars hälsa och utveckling*, uttrycker även kommittén oro för barns förlorade skydd i och med ingående av äktenskap samt andra negativa konsekvenser som kan drabba barn vid tidiga äktenskap. Kommittén påtalar i den allmänna kommentaren att de är oroad av att äktenskap och graviditet vid ung ålder är en stor orsak till sexuell ohälsa och ohälsa förknippad med fortplantning, då även hiv och aids. Kommittén hänvisar till att minimiåldern och den faktiska åldern för äktenskapets ingående, särskilt för flickor, fortfarande är mycket låg i många konventionsstater. Kommittén uttrycker också oro för att barn som ingår äktenskap ofta måste avbryta sin utbildning, och då särskilt flickor vilket leder till socialt utanförskap. En annan sak som kommittén uttrycker oro för är att barn genom att ingå äktenskap i vissa konventionsstater anses bli vuxna och därmed förlorar det skydd som konventionen stadgar även om de inte uppnått 18 års ålder. Kommittén rekommenderar därför att konventionsstaterna förändrar lagstiftning och praxis på så sätt att minimiåldern för ingående av äktenskap med eller utan föräldrarnas samtycke höjs till 18 år för såväl pojkar som flickor.²⁰⁰ UNICEF anser att ingående av äktenskap före 18 års ålder kränker flera av barns mänskliga

---

¹⁹⁶ Schiratzki, 2005, s. 54 f.

¹⁹⁷ Jänterä-Jareborg, s. 306.

¹⁹⁸ UNICEF Handbok om barnkonventionen, s. 25.

¹⁹⁹ UNICEF Handbok om barnkonventionen, s. 27 som i den aktuella delen är en översättning av den engelska Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child som utgivits av UNICEF på uppdrag av FN:s Barnrättskommitté, se s. 11 i den svenska versionen för mer information.

²⁰⁰ Barnrättskommitténs allmänna kommentar nr. 4, 2003, *Ungdomars hälsa och utveckling*, CRC/GC/2003/4, punkt 20, <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G03/427/24/PDF/G0342724.pdf?OpenElement>, den 21 oktober 2010.

rättigheter som stadgas i barnkonventionen, bland annat barns rätt till utbildning i art. 28, barns rätt till fritid m.m. i art. 31, barns rätt till god hälsa i art. 24 och barns rätt till yttrandefrihet i art. 13. Detta bland annat på grund av att äktenskap ofta medför att flickor avslutar sin utbildning i förtid, att unga flickor i utvecklingsländer som blivit gravida ofta tvingas föda utan professionell hjälp vilket kan medföra allvarliga skador för både barnet och modern samt att tonårsflickor är mer mottagliga för könssjukdomar som hiv. UNICEF menar också att våld är förknippat med barnäktenskap, då misshandel är vanligt inom barnäktenskap och då många barn utsätts för hedersmord om de vägrar att gifta sig med den person som föräldrarna utsett eller väljer en annan partner. UNICEF anser därför att bästa sättet att undvika dessa negativa konsekvenser är att lagstifta om en minimiålder på 18 år för ingående av äktenskap.²⁰¹ I Implementation Handbook for the Convention on the Rights of the Child påpekas också att Barnrättskommittén vid flera tillfällen uttryckt att lagstiftning som stadgar olika äktenskapsåldrar för flickor och pojkar samt förekomsten av olika lagar som stadgar olika äktenskapsåldrar inom samma stat inte är förenligt med art. 2 i barnkonventionen om icke-diskriminering. Kommittén menar att konventionens grundläggande principer om icke-diskriminering i dessa situationer bör väga tyngre än religiösa och kulturella motiv som finns för sådan skild lagstiftning.²⁰² En annan artikel i konventionen behandlar uttryckligen religiösa och kulturella sedvänjor som kan anses skadliga för barn. I art. 24 p. 3 i konventionen stadgas att ”konventionsstaterna skall vidta alla effektiva och lämpliga åtgärder i syfte att avskaffa traditionella sedvänjor som är skadliga för barns hälsa”. Vid tillkomsten av denna artikel upptogs tidiga äktenskap som ett exempel på sådana sedvänjor.²⁰³

4.3.3.3 Barnkonventionen i förhållande till olika kulturer

Johanna Schiratzki tar i sin bok, *Barnets bästa i ett mångkulturellt Sverige*, upp i vilken grad olika tolkningar av barnets bästa bör accepteras av världssamfundet då barnkonventionen i princip är universell och därför ska tillämpas i stater med väldigt skiftande ”sociala, kulturella och religiösa traditioner”. Det internationella samfundet måste enligt Schiratzki ta ställning till i vilken utsträckning en universell tolkning av barnets bästa bör eftersträvas. Hon påpekar att vissa i debatten kring ett universellt ”barnets bästa” menat att det är nödvändigt att värderingarna i enskilda kulturer står i överensstämmelse med de universella mänskliga rättigheterna för att barns villkor ska kunna förbättras medan andra menat att påståendet att vissa mänskliga rättigheter är universella är ett ”fortsatt missionerande för västerländska värden”. Barnrättskommittén har enligt Schiratzki delvis tagit ställning till detta genom att i sitt arbete sträva efter en begränsning av staternas möjlighet att tolka barnets bästa fritt. Schiratzki menar dock att det faktum att fler stater har gjort omfattande reservationer mot konventionen,

²⁰¹ <http://www.unicef.se/om-unicef/fakta-om-unicef-och-barns-rattigheter/barnaktenskap>, den 21 oktober 2010.

²⁰² UNICEF, Hand bok om barnkonventionen, s. 27.

²⁰³ UNICEF, Hand bok om barnkonventionen, s. 269 f med vidare hänvisning till E/CN.4/1986/42.

däribland många muslimska stater då de rättigheter som konventionen stadgar inte alltid överensstämmer med islamisk rätt, visar på att innebörden av barnets bästa varierar mellan olika stater. Detta eftersom barnets bästa delvis ska tolkas utifrån de rättigheter som konventionen stadgar och som staterna kan välja om de vill acceptera eller inte.²⁰⁴

4.3.3.4 Kontroll av barnkonventionens tillämpning

Konventionsstaternas implementering av barnkonventionen kontrolleras som ovan nämnts av Barnrättskommittén. Vart femte år måste konventionsstaterna inkomma med en rapport till kommittén där de redogör för hur konventionens rättigheter implementeras och tillämpas. Kommittén träffar sedan regeringen i den aktuella staten för diskussion kring rapporten varefter kommittén lämnar rekommendationer för vad staten bör göra för att förbättra genomförandet av konventionens rättigheter. Enskilda individer har emellertid inte klagorätt till kommittén. Kommittén avger också, som ovan berörts, allmänna kommentarer för hur konventionens bestämmelser rörande vissa områden bör tolkas.²⁰⁵

---

²⁰⁴ Schiratzki, 2005, s. 55 ff.

²⁰⁵ <http://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/index.htm>, den 21 oktober 2010 & http://www.manskligarattigheter.gov.se/extra/pod/?id=9&module_instance=3&action=pod_show&navid=65&subnavid=9&subnavinstance=3, den 21 oktober 2010.

5 Barn- och tvångsäktenskap – gällande rätt

Med barn avses i svensk rätt personer under 18 år, då det är denna ålder som utgör gränsen för en persons myndighet i Sverige.²⁰⁶ Med barnäktenskap avses således inom den svenska rättsordningen ”äktenskap där i vart fall en av parterna är under 18 år”.²⁰⁷ Detta synsätt avspeglas även i äktenskapsbalkens bestämmelser om uppnådd minimiålder för ingående av äktenskap, då den stadgade äktenskapsåldern där är 18 år.²⁰⁸ En grundläggande förutsättning inom svensk rätt är vidare att äktenskap ska ingås av parternas fria vilja.²⁰⁹ Definitionen av tvångsäktenskap inom den svenska rättsordningen är således ”äktenskap där i vart fall en av parterna tvingas att ingå äktenskapet mot sin vilja”.²¹⁰ I förarbeten till lagstiftningsåtgärder mot tvångsäktenskap har som riktlinjer för vilka äktenskap som ska definieras som tvångsäktenskap uppställts krav på att äktenskapet ska ha föregåtts av sådant tvång som skulle utgjort en straffbar handling enligt svensk lagstiftning.²¹¹ Under 2000-talet har olika åtgärder från regeringens sida vidtagits i syfte att förbättra skyddet mot barn- och tvångsäktenskapet. Som bakgrund för dessa åtgärder har vid olika tillfällen den ökade allmänna uppmärksamheten mot situationen för ungdomar som ”lever i en vardag av ofrihet, tvång, hot eller våld” nämnts. Som grund för lagstiftningsåtgärderna har också det faktum att vissa flickor och pojkar lever under ”extrem kontroll från sina anhöriga”, att vissa ungdomar ”lovas bort i arrangerade äktenskap redan som barn eller tvingas att gifta sig” samt att vissa flickor och pojkar ”utsätts för hot och tvång när de försöker leva som andra ungdomar” lyfts fram.²¹² I detta kapitel kommer gällande rätt kring barn- och tvångsäktenskap att undersökas men också de lagstiftningsförslag på området som inte än lett till lagstiftning.

5.1 Äktenskapets ingående i förhållande till barn- och tvångsäktenskap

Bestämmelser kring äktenskapets ingående finns i äktenskapsbalkens andra, tredje och fjärde kapitel. I andra kapitlet regleras äktenskapshindrena, i tredje kapitlet regleras prövningen av äktenskapshindrena och i fjärde kapitlet själva vigseln. Även 1904 års lag *om vissa internationella*

---

²⁰⁶9 kap 1 § Föräldrabalken (FB). Kritik har dock vid olika tillfällen riktats mot Sverige av Barnrättskommittén vad gäller definitionen av barn i svensk lagstiftning med hänsyn till att den inte är enhetlig i alla avseende, se vidare UNICEF, Handbok om barnkonventionen, s. 31 f.

²⁰⁷ SOU 2008:41, s. 200.

²⁰⁸ 2 kap 1 § ÄktB.

²⁰⁹ Ds 2002:54, s. 33.

²¹⁰ SOU 2008:41, s. 197.

²¹¹ Prop. 2003/04:48, s. 30 f.

²¹² Se prop. 2003/04:48, s. 12, Dir. 2005:152, s. 8 & SOU 2008:41, s. 149.

rättsförhållande rörande äktenskap och förmyndarskap reglerar äktenskapets ingående såtillvida att lagen bland annat innehåller bestämmelser kring vilket lands lag som ska tillämpas vid hindersprövningen. 2004 genomfördes en reform av vissa av dessa bestämmelser kring äktenskapets ingående i syfte att förbättra skyddet mot påtvingade och för tidiga äktenskap.²¹³ Bestämmelserna kring äktenskapets ingående som har samband med barn- och tvångsäktenskap samt de ändringar som skedde genom 2004 års lagreform kommer att beröras närmare i de följande avsnitten.

5.1.1 Minimiålder för ingående av äktenskap

I svensk rätt är som sagt minimiåldern 18 år för ingående av äktenskap, vilket framgår av 2 kap 1 § ÄktB och har så varit sedan 1969.²¹⁴ Det finns emellertid enligt samma lagrum en möjlighet för personer under 18 år att ansöka om dispens från ålderskravet. Av 2 kap 1 § och 15 kap 1 § 1 st. ÄktB framgår att det är länsstyrelsen i det län som sökande är folkbokförd som prövar ansökan om dispens.²¹⁵ Möjligheten att ansöka om dispens från ålderskravet har som tidigare nämnts funnits sedan åldersbegränsningen för ingående av äktenskap infördes i svensk rätt.²¹⁶

5.1.1.1 Särskilda skäl

Lagändringen 2004 medförde att dispens från ålderskravet nu endast får lämnas om särskilda skäl föreligger, vilket framgår av 2 kap. 1 § ÄktB.²¹⁷ Som skäl för lagändringen angav regeringen i propositionen att det inte fanns någon precisering i den dåvarande lagstiftningen om vad som krävdes för att tillstånd skulle lämnas samt att uppgifter från landets länsstyrelser angående dispensärenden visade att vissa länsstyrelser oftare lämnade tillstånd än andra och att skälen för besluten varierade mellan länsstyrelserna. Regeringen påpekade också att en föreslagen ändring av 1904 års lag, som ska beröras närmare nedan, med innebörden att svensk lag skulle tillämpas i större utsträckning vid hindersprövning antagligen skulle komma att leda till ett större tillämpningsområde för dispensregeln. Regeringen menade därför mot bakgrund av de anförda skälen att det fanns ett behov av att klargöra och begränsa möjligheterna till dispens.²¹⁸ Stadgandet i 2 kap. 1 § ÄktB om att särskilda skäl krävs för att dispens ska

---

²¹³ Regeringen beslutade den 18 december 2003 om proposition *Åtgärder mot barnäktenskap och tvångsäktenskap* (prop. 2003/04:48), där ändringar av bland annat äktenskapsbalken och 1904 års lag förslögs. Den 1 april 2004 beslutade riksdagen att anta regeringens förslag (bet. 2003/04:LU19, rskr. 2003/04:180, SFS 2004:142-145). Lagändringarna trädde ikraft den 1 maj 2004. Se prop. 2003/04:48, s. 1 där syftet med lagändringarna anges.

²¹⁴ Se avsnitt 2.4.6.1.

²¹⁵ Om sådan behörig myndighet saknas, prövas ansökan av länsstyrelsen i Stockholms län enligt 15 kap 1 § 1 stycket ÄktB.

²¹⁶ Genom 1734 års lag. Se vidare avsnitt 2.3.2.

²¹⁷ Lag (2004:142) om ändring i äktenskapsbalken.

²¹⁸ Prop. 2003/04:48, s. 20 f.

meddelas utgör enligt Torbjörn Malm och Anita Wickström ett tydligt tecken på att dispensmöjligheten nu ska tillämpas restriktivt.²¹⁹

I propositionen, *Åtgärder mot barnäktenskap och tvångsäktenskap*, som föregick införandet av kravet på särskilda skäl påtalas att den grund för ålderskravet som tidigare angetts i lagförarbeten, att personer under 18 år i allmänhet inte nått den mognad som krävs för att kunna hantera de problem av ekonomisk och personlig karaktär som kan uppstå inom ett äktenskap, fortfarande har betydelse för dispensprövningen.²²⁰ En del av dispensprövningen ska således enligt regeringen bestå av att avgöra om den unge har den särskilda mognad som krävs för att han eller hon bör tillåts göra valet att ingå äktenskap. Det påpekas emellertid att då dispensprövningen inte endast handlar om att ge den unge rätt att gifta sig utan också om att bedöma om den unge bör undantas från det skydd som åldersgränsen erbjuder finns anledning att vid dispensprövningen även fästa avseende vid andra omständigheter än den enskildes mognad. I syfte att skydda den unge måste därför enligt propositionen utöver tillräcklig mognad krävas att även andra särskilda omständigheter talar för ett undantag från åldersgränsen för att dispens ska meddelas. Endast i fall där dessa omständigheter överväger risken för de negativa konsekvenser som ett mycket tidigt äktenskap kan medföra bör dispens från ålderskravet medges. Således bör enligt propositionen dispens endast meddelas i fall där det vid en samlad bedömning av samtliga omständigheter i det enskilda fallet kan anses vara till den underåriges bästa att han eller hon tillåts ingå det aktuella äktenskapet. Bland sådana övriga omständigheter som bör beaktas utöver den unges mognad nämns det eventuella äktenskapets påverkan på den unges personliga utveckling, utbildning och sociala förhållande.²²¹

En annan faktor som särskilt bör beaktas vid dispensprövningen är enligt propositionen sökandes ålder. Ju yngre sökande är ju starkare skäl bör krävas för att tillstånd ska meddelas.²²² Som nämnts tidigare har en fastställd nedersta åldersgräns för när dispens får meddelas inte ansetts lämplig, vilket lett till att det inte stadgas någon absolut åldersgräns i lagen.²²³ Inte heller i förarbetena till 2004 års lagändring förespråkas någon absolut åldersgräns. Det påpekas att det med hänsyn till gällande straffbestämmelser får förutsättas att tillstånd inte lämnas för personer under 15 år samt att tillstånd för 15 åringar bör vara ytterst sällsynta. Regeringen menar dock att en absolut åldersgräns på 15 år kan leda till att det skydd som åldersgränsen på 18 år är avsedd att ge försvagas då en sådan absolut åldersgräns på 15 år skulle kunna tolkas som att äktenskap efter fyllda 15 år generellt accepteras. Att den underårige snart kommer att fylla 18 år bör

---

²¹⁹ Malm & Wickström, s. 127.

²²⁰ Prop. 2003/04:48 s. 21. Se även prop. 1973:32, s. 95 för det tidigare uttalandet om grunden för ålderskravet.

²²¹ Prop. 2003/04:48, s. 21 och s. 45.

²²² Prop. 2003/04:48, s. 21 och s. 45.

²²³ Se avsnitt 2.4.4.1 för tidigare resonemang kring en nedersta åldersgräns.

vidare enligt förarbetena inte vara ett skäl som talar för att meddela dispens då ett sådant förhållningssätt skulle urholka den uppställda åldersgränsen.²²⁴

En annan omständighet som särskilt nämns i propositionen som bör beaktas vid dispensprövningen är om ”den underårige i sitt sociala sammanhang befinner sig i en särskilt svår situation, exempelvis på grund av graviditet”. Om sökande tillhör en grupp vars värderingar försätter den unge i en svår situation på grund av graviditeten så kan detta vara ett skäl som talar för att meddela dispens. Det påpekas dock att detta inte ska medföra att personer inom grupper med sådana värderingar i allmänhet ska ges tillstånd att ingå äktenskap före 18 års ålder utan dispens ska endast meddelas i särskilda fall med hänsyn till sökandes specifika situation.²²⁵ Regeringen hänvisar i propositionen även till en tidigare proposition vari uppehållstillstånd på grund av äktenskap behandlats. I den propositionen uttalas att ”ett generellt accepterande av äktenskap med minderåriga utländska medborgare skulle stå i klar strid mot grundläggande svenska sociala värderingar beträffande bl.a. barns och ungdomars rätt till en självständig utveckling och rätt till utbildning, deras rätt att själva träffa livsavgörande beslut samt strävandena mot jämställdhet mellan könen”.²²⁶ Regeringen menar med hänvisning till detta uttalande att det faktum att den underårige tillhör en grupp som har en annan syn på tidiga äktenskap än den som uttrycks genom åldersgränsen i svensk rätt inte bör utgöra ett skäl för att meddela dispens, då ett motsatt förhållningssätt skulle medföra att unga inom vissa minoritetsgrupper i allmänhet skulle undantas från ”den värdegrund och det skydd som lagen ger uttryck för”.²²⁷ Att sökande eller dennes familj önskar följa kulturella traditioner eller religiösa sedvänjor som förespråkar en annan äktenskapsålder utgör därför enligt förarbetena inte ett skäl för att meddela dispens.²²⁸ Inte heller det faktum att vårdnadshavarna är positivt inställda till äktenskapet bör enligt förarbetena utgöra ett sådant särskilt skäl för att meddela dispens. Det måste istället utrönas om det är den underåriges egen önskan att ingå äktenskapet eller om det är så att andras påtryckningar ligger bakom ansökan. I propositionen påpekas att det finns anledning att särskilt undersöka om den unge ansökt om dispens av fri vilja när det framkommer att det rör sig om ett arrangerat äktenskap då det i sådana fall finns risk att påtryckningar förekommit. Därför bör enligt regeringen den omständigheten att någon annan än den underårige själv är pådrivande i ärendet istället tala emot att dispens medges.²²⁹

5.1.1.2 Yttrande av vårdnadshavare och socialnämnd i samband med dispensprövning

Enligt 15 kap. 1 § 2 st. ÄktB ska vårdnadshavarna om så kan ske visserligen ges tillfälle att yttra sig vid dispensprövningen men vårdnadshavarnas inställning bör enligt förarbetena främst tillmätas betydelse om de är

---

²²⁴ Prop. 2003/04:48, s. 22 och 45.

²²⁵ Prop. 2003/04:48, s. 46.

²²⁶ Prop. 2003/04:48, s. 22 & prop. 1983/84:144, s. 75.

²²⁷ Prop. 2003/04:48, s. 22.

²²⁸ Prop. 2003/04:48, s. 45 f.

²²⁹ Prop. 2003/04:48, s. 21 f och 46.

negativt inställda till äktenskapet.²³⁰ Av 15 kap. 1 § 2 st. ÄktB framgår vidare att länsstyrelsen vid dispensprövningen ska inhämta yttrande och upplysningar som kan vara av betydelse för frågans bedömning av socialnämnden. Det är socialnämnden i den kommun som sökande är folkbokförd i som ska yttra sig och lämna upplysningar. Om sökande inte är folkbokförd i landet ska istället socialnämnden i den kommun som sökande vistas i yttra sig och lämna upplysningar till länsstyrelsen. I förarbetena påtalas socialnämndens viktiga roll vid utredningen av de faktiska förhållandena i samband med dispensprövningen. I utredningen ska socialnämnden enligt förarbetena i första hand samtala med den underårige, vårdnadshavarna och den avsedda maken. I syfte att utröna om den underårige är utsatt för påtryckningar bör dessa samtal enligt förarbetena föras både enskilt och gemensamt med de berörda personerna.²³¹ Om en annan socialnämnd än de ovan nämnda har tillgång till upplysningar som kan vara av betydelse för bedömningen är den socialnämnden enligt 15 kap. 1 § 2 st. ÄktB skyldig att lämna sådana upplysningar på begäran av den socialnämnden som ska yttra sig. Det påpekas också i förarbetena att socialnämnden även kan behöva ta kontakt med skolan för att kunna göra en samlad bedömning.²³² Enligt 10 kap. 28 § 1 st. Offentlighets- och sekretesslagen (2009:400) är inte socialnämnden hindrad av sekretess att lämna upplysningar eller yttra sig. Av 15 kap. 1 § 3 st. ÄktB framgår vidare att vårdnadshavarna får överklaga länsstyrelsens beslut att tillåta den underårige att ingå äktenskapet.²³³

5.1.1.3 Statistik kring beviljade dispenser av länsstyrelsen

Undersökningar visar att antalet beviljade ansökningar om dispens minskat efter lagändringen 2004 när kravet på särskilda skäl infördes. I förarbetena till 2004 års lagändring redogörs för Justitiedepartementets enkäter som sänts till landets samtliga länsstyrelser och som visar att sammanlagt 149 ansökningar om dispens inkom till landets länsstyrelser under åren 1999, 2000 och 2001 och att dispens beviljades i 45 av dessa fall. Av de som beviljades dispens framgår vidare av undersökningen att flertalet var 17 år, endast sex stycken sökande som beviljades dispens var 16 år och endast en var 15 år. 15 av de som beviljades dispens var utländska medborgare. Undersökningen visar även att inga dispensansökningar för personer under 15 års ålder prövades under den aktuella tidsperioden.²³⁴ Undersökningar som gjorts av Riksdagsförvaltningen för att följa upp lagändringen av 2 kap. 1 § ÄktB visar att både antalet ansökningar och antalet beviljade dispenser har minskat efter lagändringen.²³⁵ Även undersökningar som gjorts av Ungdomsstyrelsen visar på detta. Ungdomsstyrelsens undersökningar visar

²³⁰ Prop. 2003/04:48, s. 46.

²³¹ Prop. 2003/04:48, s. 50.

²³² Prop. 2003/04:48, s. 50.

²³³ Ett sådant beslut överklagas enligt 15 kap. 4 § ÄktB till allmän förvaltningsdomstol.

²³⁴ Ds 2002:54, s. 52 f.

²³⁵ SOU 2008:41, s. 178. Utredningen om människohandel m.m. som upprättade betänkandet SOU 2008:41 kompletterade även Riksdagsförvaltningens undersökning med uppgifter från 2006 då Riksdagsförvaltningens undersökning gällde åren 2003-2005 vilket också visade på att antalet dispensansökningar minskat efter 2004.

att fyra av 27 ansökningar beviljades 2005, att tre av 30 ansökningar beviljades 2006 och att två av 22 ansökningar beviljades 2007. Undersökningen visar även att alla de nio sökande som beviljades dispens var flickor och att en var 16 år och att åtta var 17 år. 61 av de sökande och fem av de som beviljades dispens hade utländsk bakgrund. Av de sökande var de flesta 17 åriga flickor och endast fyra av de sökande var under 15 år. Av Ungdomsstyrelsens undersökning framgår vidare att de skäl som länsstyrelserna angav för att bevilja dispens var att flickan snart skulle fylla 18 år, att hon var gravid eller att den man som flickan skulle gifta sig med riskerade avvisning och att han genom att ingå äktenskapet skulle kunna ansöka om uppehållstillstånd på grund av anknytning. De vanligaste skälen som sökande angav i ansökan var att de älskade varandra, att partnern riskerade att avvisas eller sökte uppehållstillstånd, att sökandes religion eller kulturella tradition krävde äktenskap på grund av att sökande var gravid eller redan var förälder, att sökande redan var gift enligt hans eller hennes religion eller kulturella tradition och därför ville vara gift även enligt svensk lag och att sökande riskerade att få problem med släkten på grund av religiösa och kulturella traditioner om han eller hon inte fick gifta sig.²³⁶

5.1.2 Hindersprövning

Innan äktenskap får ingås inför svensk myndighet måste en särskild prövning ske för att undersöka om det föreligger något hinder mot äktenskapet. Detta framgår av 3 kap. 1 § 1 st. ÄktB, där det också stadgas att det är skatteverket som genomför denna hinderprövning. Om hinderprövning redan genomförts i ett annat nordiskt land och denna fortfarande äger giltighet behöver emellertid inte en ny hinderprövning genomföras i Sverige innan vigsel får äga rum, vilket framgår av 2 § KF (1931:429) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption och förmynderskap.

5.1.2.1 Tillämplig lag vid hinderprövningen

Fram tills lagändringen 2004 var 1904 års lag som berörts tidigare baserad på nationalitetsprincipen vilket innebar att huvudregeln var att medborgarlandets lag skulle tillämpas vid hinderprövningen. Det fanns emellertid vissa äktenskapshinder som alltid skulle beaktas även om hinderprövningen skulle ske enligt utländsk lag. Ett av dessa äktenskapshinder utgjordes sedan 1973 av ett krav på uppnådd minimiålder, det krävdes således länsstyrelsens tillstånd om någon av parterna som ville ingå äktenskap var under 15 år även om utländsk lag skulle tillämpas vid hinderprövningen i övrigt.²³⁷ Att lagstiftningen inte uppställde samma ålderskrav för svenska och utländska medborgare började emellertid ifrågasättas på 1980-talet. Det ansågs inte lämpligt att utländska medborgare i åldern 15-17 år tilläts ingå äktenskap utan någon som helst prövning av äktenskapets lämplighet.²³⁸ Statistik från 1970-talet visar också att utländska medborgare var klart överrepresenterade bland gifta personer under 18 år

²³⁶ Ungdomsstyrelsen 2009:5, s. 164 f.

²³⁷ Se vidare avsnitt 2.4.5.

²³⁸ Jänterä-Jareborg, s. 312 & SOU 1987:18, s. 187.

som var bosatta i Sverige. Av cirka 300 gifta underåriga var fler än 200 av dessa utländska medborgare.²³⁹ En motion väcktes i riksdagen 1980 vari det yrkades på att en kartläggning av utländska barnäktenskap i Sverige skulle genomföras och att riksdagen skulle vidta åtgärder i syfte att motverka sådana äktenskap.²⁴⁰ Motionen tillstyrktes i riksdagen varmed lagutskottet uttalade att principen inom svensk barnavårdslagstiftning sedan länge varit att alla barn under 18 år som vistas i Sverige oberoende av medborgarskap ska erhålla samma skydd. Lagutskottet menade att den dåvarande lagstiftningen emellertid utgjorde ett svagare skydd för utländska underåriga mot påtvingade och för tidiga äktenskap än för svenska medborgare.²⁴¹ Familjelagssakkunniga fick således i uppdrag att undersöka om det krävdes lagändringar i fråga om underåriga utländska medborgares möjlighet att ingå äktenskap. Familjelagssakkunniga ansåg i likhet med vad lagutskottet uttalat att det var olämpligt att tillämpa olika äktenskapsåldrar för underåriga som hade hemvist i Sverige. I sitt betänkande *Internationella familjerättsfrågor* från 1987 föreslog Familjelagssakkunniga således att de svenska bestämmelserna om äktenskapshindrena alltid skulle tillämpas vid svensk vigsel. Följaktligen skulle de som var under 18 år inte kunna gifta sig i Sverige utan länsstyrelsens tillstånd.²⁴² Familjelagssakkunnigas lagförslag ledde dock inte till någon lagändring förrän 2004. En förklaring till att det dröjde så pass länge är enligt Maarit Jänterä-Jareborg, professor i internationell privat- och processrätt vid Uppsala universitet, att antalet barnäktenskap i relativt stor grad sjönk under 1980-talet jämfört med 1970-talet och att lagstiftningsåtgärder därför inte ansågs lika nödvändiga längre.²⁴³ Vid mitten av 1980-talet var antalet gifta personer under 18 år mindre än 100 och av dessa var ungefär 50 stycken utländska medborgare.²⁴⁴ Under slutet av 1990-talet och början av 2000-talet började emellertid möjligheten för mycket unga utländska medborgare att ingå äktenskap ifrågasättas igen. Ifrågasättandet berodde bland annat på att flera allvarliga våldsbrott mot unga flickor och kvinnor av nära manliga släktingar hade uppmärksammats. Familjen hade i dessa fall bland annat inte kunnat acceptera flickans eller kvinnans val av pojkvän och självständiga liv i övrigt och hade därför utsatt henne för våld och till och med i vissa fall tagit livet av henne. Även FN:s kommitté för mänskliga rättigheter och FN:s barnrättskommitté uppmuntrade Sverige att vidta åtgärder i syfte att stärka skyddet för underåriga vad gällde äktenskap samt se till att skyddet gällde lika för alla underåriga oberoende av medborgarskap. Mot denna bakgrund skedde slutligen 2004 en ändring av 1904 års lag i fråga om tillämplig lag vid prövning av äktenskapshinder.²⁴⁵ Istället för att hindersprövningen ska ske enligt medborgarlandets lag ska numera hindersprövningen inför svensk vigsel alltid ske enligt svensk lag,

---

²³⁹ Ds 2002:54, s. 50 f.

²⁴⁰ Motion 1979/80:155

²⁴¹ Bet. 1980/81:LU2, s. 9 & rskr. 1980/81:141.

²⁴² SOU 1987:18, s. 181 och 187 ff.

²⁴³ Jänterä-Jareborg, s. 314.

²⁴⁴ Ds 2002:54, s. 50 f.

²⁴⁵ Ds 2002:54, s. 22 & Jänterä-Jareborg, s. 314 f.

vilket stadgas i 1 kap. 1 § 1 st. 1904 års lag.²⁴⁶ Som skäl för att frånga nationalitetsprincipen anges i förarbetena till 2004 års lagreform att den ökade rörlighet har medfört att många människor nu bor i andra länder än där de är medborgare och att personers medborgarskap som anknytningsfaktor därför har minskat i betydelse. Som skäl anges även att det i den allmänna debatten framhållits att det är olämpligt att människor med hemvist i samma land behandlas olika beroende på medborgarskap, vilket enligt förarbetena särskilt framkommit vad gäller äktenskapsåldern, då det råder stor enighet om att 18 årsgräns bör gälla för alla som vill gifta sig inför svensk myndighet.²⁴⁷ Som skäl för att övergå till principen om vigsellandets lag som huvudregel vid hindersprövningen anges i förarbetena att det genom en sådan huvudregel tydligt framgår att ”den svenska rättsordningen betraktar de svenska bestämmelserna om äktenskapshinder som orubbliga”. En sådan huvudregel visar vidare tydligt ”att svenska myndigheter inte medverkar i tillkomsten av äktenskap som utifrån grundläggande värderingar i vårt samhälle inte är önskvärda och att äktenskapshindrens funktion att skydda enskilda omfattar alla oavsett ursprung och hemvist”.²⁴⁸ Om ingen av de som vill ingå äktenskap inför svensk myndighet är svensk medborgare eller har hemvist i Sverige ska emellertid hindersprövningen enligt 1 kap. 1 § 2 st. 1904 års lag även ske enligt lagen i en av de stater där var och en av parterna antingen är medborgare eller har hemvist. Om prövningen ska ske enligt medborgarlandets lag eller hemvistlandets lag får parterna emellertid själva välja. Om det finns särskilda skäl och båda parterna begär det, får dock prövningen ske enbart enligt svensk lag även i dessa fall. Vad gäller medborgare i de nordiska länderna finns särskilda bestämmelser angående lagvalet vid hindersprövningen i KF (1931:429) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap, adoption och förmynderskap.

5.1.2.2 Hindersprövningens genomförande

Skatteverkets prövning av de materiella sakförhållandena sker först och främst genom att personuppgifterna kontrolleras mot folkbokföringens dataregister vilket medför att sannolikheten är stor att omständigheter som utgör hinder mot äktenskapet upptäcks om båda parter är folkbokförda i Sverige.²⁴⁹ Om någon av parterna inte är eller ska vara folkbokförd i Sverige ska han eller hon vid hindersprövningen istället enligt 3 kap. 2 § 1 st. ÄktB visa upp ett intyg av en utländsk myndighet om sin behörighet att ingå äktenskapet i de fall ett sådant intyg kan anskaffas. Om sådant intyg inte kan skaffas krävs således inte någon dokumentation på att äktenskapshinder inte föreligger. Vad gäller kontrollen av äktenskapsålder kan som påpekas i förarbetena emellertid när uppgifter saknas i folkbokföringsregistret denna ändå kontrolleras eftersom sökanden är tvungna att identifiera sig när de begär hindersprövning.²⁵⁰ Vid

²⁴⁶ Lag (2004:144) om ändring i lagen (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap.

²⁴⁷ Prop. 2003/04:48, s. 15 f.

²⁴⁸ Prop. 2003/04:48, s. 17.

²⁴⁹ Ds 2002:54, s. 39.

²⁵⁰ Ds 2002:54, s. 24 och 39 f & SOU 2008:41, s. 178.

hindersprövningen ska skatteverket även kontrollera att de tillstånd som eventuellt behövs för att få ingå äktenskapet har lämnats.²⁵¹ Om skatteverket vid sin prövning inte finner att något hinder mot äktenskapet föreligger ska ett intyg om detta utfärdas av verket enligt 3 kap. 4 § ÄktB.

5.1.3 Kontroll av minimiålder och frivillighet i samband med vigseln

Ett äktenskap ingås enligt 4 kap. 1 § ÄktB genom vigsel i närvaro av släktingar eller andra vittnen. Vigseln måste enligt 4 kap. 2 § 2 st. ÄktB för att var giltig förrättas av en behörig vigsselförrättare. Behörig att förrätta vigslar är enligt 4 kap. 3 § ÄktB präst eller annan befattningshavare i ett trossamfund som har förordnats enligt lagen (1993:305) *om rätt att förrätta vigsel inom trossamfund* eller den som förordnats av länsstyrelsen. Innan länsstyrelsen förordnar någon som vigsselförrättare ska länsstyrelsen enligt 4 kap. 4 § 1 st. ÄktB kontrollera att han eller hon har den kunskap och de kvalifikationer som uppdraget kräver. Av 1 och 2 §§ *lagen om rätt att förrätta vigsel inom trossamfund* framgår att det är Kammarkollegiet som avgör vilka trossamfund som ska ges tillstånd att förrätta vigslar samt vilka enskilda präster eller befattningshavare inom trossamfundet som ska förordnas som vigsselförrättare. Enligt 1 § nämnda lag får tillstånd för trossamfund att förrätta vigslar endast lämnas om ”samfundets verksamhet är varaktig och samfundet har en sådan organisation att det på goda grunder kan antas att äktenskapsbalkens bestämmelser om vigsel och därmed sammanhängande åtgärder kommer att tillämpas” och som vigsselförrättare får enligt 2 § samma lag endast den som bedöms ha tillräcklig kunskap förordnas. Behörig vigsselförrättare är också enligt 1 kap. 5 § 1904 års lag vissa befattningshavare inom kyrkor i utlandet och inom utrikesförvaltningen som bemyndigats av regeringen att förrätta vigslar i utlandet. I alla dessa fall som nämnts följer behörigheten att förrätta vigslar av svensk lag och vigsselförrättaren ska därför i utövandet av sin funktion som vigsselförrättare ses som en svensk myndighet enligt 11 kap. 6 § 3 st. regeringsformen (RF).²⁵² En vigsel inför svensk myndighet i Sverige eller i utlandet ska enligt 1 kap. 4 och 5 §§ 1904 års lag förrättas enligt svensk lag.²⁵³

Förutom att vigseln för att vara giltig måste förrättas av en behörig vigsselförrättare måste enligt 4 kap. 2 § 1 och 2 st. ÄktB de båda som vill ingå äktenskap med varandra vid vigseln vara närvarande samtidigt och var för sig på fråga av vigsselförrättaren ge till känna att de samtycker till äktenskapet. Vigsselförrättaren måste också enligt samma lagrum

²⁵¹ Detta framgår av 3 kap. 2 § 2 stycket ÄktB. Se även Ds 2002:54, s. 40.

²⁵² Ds. 2002:54, s. 28. Enligt 1 kap. 6 § 1904 års lag kan någon som enligt utländsk lag är behörig att förrätta vigslar ges tillstånd av regeringen att förrätta vigslar i Sverige.

²⁵³ En vigsel får endast efter särskilt tillstånd av regeringen förrättas enligt utländsk lag i Sverige, vilket framgår av 1 kap. 6 § 1904 års lag. Enligt förarbetena bör ett sådant tillstånd medföra att äktenskapet betraktas som giltigt till formen i Sverige om vigseln är giltig enligt det landets lag som meddelat förordnandet och det svensk tillståndet följts. Se vidare Ds. 2002:54, s. 31.

avslutningsvis förklara de båda som makar för att vigseln ska vara giltig. Frivilligheten som grund för äktenskapets ingående anses komma till uttryck genom att båda parterna vid vigseln var för sig ska ge till känna att de samtycker till äktenskapet. Att vigselförrättaren medverkar som företrädare för det allmänna vid vigseln samt att vigseln i viss grad är offentlig anses också tillförsäkra frivilligheten vid äktenskapets ingående.²⁵⁴ Av Ds 2002:54, *Svenska och utländska äktenskap*, framgår att den omständigheten att äktenskapet är arrangerat av exempelvis makarnas familjer till viss del kan anses strida mot den svenska samhällssynen på äktenskapets frivillighet. Det påpekas dock att ett arrangerat äktenskap inte automatiskt innebär att det är att betrakta som ett tvångsäktenskap. För att äktenskapet ska vara att bedöma som ett tvångsäktenskap enligt svensk rätt måste äktenskapet enligt promemorian ingåtts mot ena partens eller båda parternas vilja samt föregåtts av ”någon form av påtryckning som inte kan accepteras inom ramarna för vår rättsordning”.²⁵⁵

Innan vigselförrättaren förrättar vigseln ska han eller hon enligt 4 kap. 5 § ÄktB kontrollera att hindersprövning skett samt att det vid denna inte framkommit något hinder mot äktenskapet. Detta sker i regel genom att vigselförrättaren granskar skatteverkets intyg från hindersprövningen. Vigselförrättaren ska vanligtvis kunna förlita sig på att detta intyg stämmer men har också en skyldighet att själv göra en bedömning. Om vigselförrättaren vid denna bedömning finner att skatteverket missat att ett hinder mot äktenskapet föreligger ska vigselförrättaren vägra att genomföra vigseln. Vigselförrättaren kan däremot inte gå emot skatteverkets bedömning om verket funnit att ett hinder föreligger. Vigselförrättaren är även skyldig att i samband med vigseln kontrollera att ingen av parterna handlar mot sin vilja samt att parternas identitet är riktig, detta för att säkerställa att båda parterna medverkat vid vigseln.²⁵⁶

5.2 Åtgärder som kan vidtas om ett barn- eller tvångsäktenskap har ingåtts

En vigsel är som ovan nämnts ogiltig om förrättningen inte genomförts i enlighet med formkraven i 4 kap. 2 § 1 st. ÄktB eller om vigselförrättaren inte var behörig.²⁵⁷ Om andra fel förelegat vid förrättningen eller om det förelegat brister angående de materiella äktenskapsvillkoren är således vigseln ändå giltig.²⁵⁸ I sådana fall har således ett giltigt äktenskap kommit till stånd vilket enligt 1 kap. 5 § ÄktB endast kan upplösas genom ena makens död eller genom äktenskapsskillnad. Vad gäller barn- och tvångsäktenskap finns emellertid en möjlighet till omedelbar äktenskapsskillnad enligt 5 kap. 5 § ÄktB vilket ska beröras närmare nedan. När vigsel skett ska vigselförrättaren enligt 4 kap. 8 § 1 st. ÄktB genast

²⁵⁴ SOU 1972:41, s. 146 & Ds 2002:54, s. 33.

²⁵⁵ Ds 2002:54, s. 33 f.

²⁵⁶ Ds 2002:54, s. 40 f.

²⁵⁷ Se 4 kap. 2 § 2 stycket ÄktB.

²⁵⁸ Ds. 2002:54, s. 29 f.

underrätta skatteverket. Underrättelsen ligger sedan till grund för ändring i folkbokföringsregistret om parternas civiltillstånd. Eftersom endast giltiga vigslar ska registreras i folkbokföringen måste skatteverket i samband med detta kontrollera att vigselförrättaren var behörig.²⁵⁹ Enligt 4 kap. 8 § 2 st. ÄktB ska skatteverket även kontrollera att hindersprövning skett före vigseln samt att något hinder inte framkommit vid denna. Om det visar sig att någon hindersprövning inte skett eller om vigseln förrättats trots att det vid hindersprövningen framkommit att hinder förelåg ska skatteverket enligt samma lagrum ”sända underrättelse om förhållandet till den som ska anmäla eller pröva frågor om disciplinansvar, åtalsanmälan, avskedande eller entledigande beträffande vigselförrättaren”. I dessa situationer är således vigseln giltig men åtgärder mot vigselförrättaren kan bli aktuella. Vilka åtgärder som kan aktualiseras ska beröras närmare nedan. Om skatteverket finner att ett äktenskapshinder som medför rätt till omedelbar äktenskapsskillnad enligt 5 kap. 5 § 1 st. ÄktB föreligger ska skatteverket enligt 4 kap. 8 § 2 st. ÄktB även underrätta allmän åklagare som då kan föra talan om äktenskapsskillnad, vilket också ska beröras närmare nedan.

5.2.1 Åtgärder vad gäller vigselförrättaren

Om skatteverket i samband med kontrollen enligt 4 kap. 8 § 2 st. ÄktB finner att vigselförrättaren begått något fel i samband med vigseln ska som ovan nämnts skatteverket underrätta de som i sådana fall ska avgöra om någon åtgärd mot vigselförrättaren ska vidtas. Här ska kort redogöras för vilka åtgärder som kan som vidtas mot en vigselförrättare som missköter sitt uppdrag eller på annat sätt inte längre kan anses uppfylla de krav som ställs på en vigselförrättare. Om en vigselförrättare som förordnats av länsstyrelsen inte längre bedöms ha den kunskap och kvalifikation som uppdraget kräver eller om han eller hon missköter sitt uppdrag ska länsstyrelsen enligt 4 kap. 4 § 3 st. ÄktB återkalla förordnandet. Om en vigselförrättare inom ett trossamfund som förordnats av Kammarkollegiet inte längre kan bedömas ha den kunskap som förordnandet kräver eller om vigselförrättaren missköter sin uppgift ska vidare Kammarkollegiet enligt 3 § 2 st. *lagen om rätt att förrätta vigsel inom trossamfund* återkalla förordnandet. I samma lagrum stadgas att Kammarkollegiet vid återkallelse av en vigselförrättares förordnande även ska utreda om trossamfundets tillstånd att förrätta vigslar bör återkallas. Ett trossamfunds vigselstillstånd kan enligt 3 § 1 st. nämnda lag återkallas om samfundet inte längre anses uppfylla kraven i 1 § samma lag, vilka berörts tidigare under avsnitt 5.1.3. Då en vigselförrättare som ovan under avsnitt 5.1.3 nämnts i sin funktion som vigselförrättare är att betrakta som en svensk myndighet, kan han eller hon även dömas för *tjänstefel* enligt 20 kap. 1 § 1 st. BrB om han eller hon uppsåtligt eller av oaktsamhet vid sin myndighetsutövning, det vill säga vid vigselförrättningen, genom handling eller underlåtenhet, åsidosätter vad som gäller för uppgiften, det vill säga att följa bestämmelserna i svensk lag i

---

²⁵⁹ Se 2 § förordningen (2001:589) om behandling av personuppgifter i Skatteverkets folkbokföringsverksamhet, 2 kap. 3 § lagen (2001:182) om behandling av personuppgifter i Skatteverkets folkbokföringsverksamhet samt Ds 2002:54, s. 41.

form av äktenskapsbalken.²⁶⁰ För att en vigsel ska vara giltig krävs som ovan nämnts att den som förrättar vigseln är förordnad av det allmänna, annars är vigseln enligt 4 kap. 2 § 2 st. ÄktB ogiltig. Om någon som inte är förordnad som vigselförrättare leder en bröllopsceremoni och därigenom invaggar parterna i tron att han eller hon utövar myndighet, det vill säga att det rör sig om en giltig vigsel, kan han eller hon dömas för *föregivande av allmän ställning* enligt 17 kap. 15 § BrB.²⁶¹ Samma åtgärder som redogjorts för ovan kan vidtas mot en befattningshavare inom kyrkor i utlandet och inom utrikesförvaltningen som bemyndigats av regeringen att förrätta vigslar i utlandet om de missköter sig eller överskrider sin behörighet då det i 1 kap. 5 § 2 st. 1904 års lag stadgas att vad som föreskrivs i svensk lag ska gälla även i dessa fall.

5.2.2 Rätt till omedelbar äktenskapsskillnad

Fram till 1973 fanns som tidigare nämnts en möjlighet till återgång av äktenskapet om någon av makarna blivit tvingad att ingå äktenskapet eller om något äktenskapshinder som ur allmän synpunkt ansågs särskilt viktiga att vidmakthålla förelegat vid äktenskapets ingående, bristande ålder utgjorde dock inte ett sådant hinder. 1973 avskaffades emellertid återgångsinstitutet och ersattes istället av en vidgad möjlighet att få skilsmässa.²⁶² Fram till 2004 hade således make rätt till skilsmässa utan föregående betänketid om makarna var släkt i rätt upp- och nedstigande led, helsyskon eller om äktenskapet hade ingåtts trots att någon av makarna redan var gift eller registrerad partner och detta äktenskap eller partnerskap inte var upplöst.²⁶³ Genom 2004 års lagreform kom även barn- och tvångsäktenskap att omfattas av bestämmelsen om omedelbar äktenskapsskillnad. I 5 kap. 5 § 1 st. ÄktB stadgas således att make har rätt till skilsmässa utan föregående betänketid om det görs sannolikt att maken har tvingats att ingå äktenskapet eller om maken ingick äktenskapet före 18 års ålder utan att ha erhållit dispens från behörig myndighet.²⁶⁴ I förarbetena till 2004 års lagändring anförs som skäl för införandet av omedelbar äktenskapsskillnad även vid barn- och tvångsäktenskap att dessa äktenskap ur allmän synpunkt är lika viktiga att upplösa som de äktenskap som ingås i strid med de absoluta äktenskapshindrena, släktskap och tvegifte.²⁶⁵ Vid bedömningen om tvång förelegat ska enligt förarbetena utgångspunkten vara att tvånget ska ha varit av sådan karaktär att det enligt svensk lag har utgjort en straffbar handling. Enligt förarbetena kan det emellertid inte uteslutas att även andra former av tvång i vissa situationer kan framstå som så allvarligt att maken ändå bör ha rätt till omedelbar äktenskapsskillnad, som exempel anges situationer när allvarliga hot har varit underförstådda inom

---

²⁶⁰ Ds 2002:54, s. 45.

²⁶¹ Ds 2002:54, s. 45.

²⁶² Se vidare avsnitt 2.5.4 och 2.5.6 samt ändringen av 11 kap. GB genom lagen (1973:645) om ändring i giftermålsbalken. Ds 2002:54, s. 35 f.

²⁶³ Se 5 kap 5 § ÄktB före 2004 års lagändring, SFS (1994:1118) om ändring i äktenskapsbalken.

²⁶⁴ Lag (2004:142) om ändring i äktenskapsbalken.

²⁶⁵ Prop. 2003/04:48, s. 37.

familjen.²⁶⁶ Talan om omedelbar äktenskapsskillnad vid barn- och tvångsäktenskap kan föras av den underåriga eller av den tvingade maken vilket framgår av 5 kap. 5 § 1 st. ÄktB.²⁶⁷ Av 5 kap. 5 § 3 st. ÄktB framgår att talan emellertid även kan föras av allmän åklagare i dessa situationer. Enligt förarbetena ska åklagaren i dessa fall göra en intresseavvägning vid bestämmandet om talan om äktenskapsskillnad ska väckas eller ej. Å ena sidan ska de negativa konsekvenser som en framtvungad upplösning kan medföra för de berörda parterna beaktas och å andra sidan ska den enskildes behov av att få äktenskapet upplöst samt om det ur samhällssynpunkt kan framstå som stötande att äktenskapet får bestå beaktas.²⁶⁸ Om frågan rör äktenskap som ingåtts av en person under 18 år har åklagaren enligt 5 kap. 5 § 3 st. ÄktB rätt att vid sin bedömning inhämta yttrande och upplysningar från socialnämnden. Yttrandena bör enligt förarbetena i stort överensstämma med de yttranden som socialnämnden lämnar vid dispensprövningen enligt 15 kap. 1 § ÄktB som berörts ovan under avsnitt 5.1.1.2.²⁶⁹ Bestämmelsen om omedelbar äktenskapsskillnad tar främst sikte på äktenskap som är ingångna enligt svensk lag men kan enligt förarbetena även tillämpas på utländska äktenskap om makarna har tillräcklig anknytning till Sverige och under förutsättning att äktenskapet godkänts här.²⁷⁰

5.3 Erkännande av utländska äktenskap

Sverige har sedan länge haft en relativt liberal syn på erkännande av utländska äktenskap, då huvudregeln som tidigare nämnts har varit att ett äktenskap ingånget i utlandet enligt främmande lag ska anses som giltigt till formen om äktenskapet anses som giltigt enligt lagen i den stat där äktenskapet ingicks. Detta synsätt har ansetts motiverat med hänsyn till de problem som kan uppstå för enskilda om de betraktas som gifta i ett land men inte i ett annat.²⁷¹ I samband med 2004 års lagreform vad gäller tillämplig lag vid hindersprövning inför svensk vigsel, som berörts närmare ovan, förändrades emellertid även reglerna kring erkännande av utländska äktenskap i skärpande riktning.²⁷² Enligt den då rådande lagstiftningen var det mycket enkelt för personer som i och för sig hade stark anknytning till Sverige men även till ett annat land att kringgå de svenska äktenskapshindren genom att ingå äktenskapet utomlands och sedan få det erkänt i Sverige. I förarbetena till 2004 års lagreform påpekades att ett

²⁶⁶ Prop. 2003/04:48, s. 38 och 48 f.

²⁶⁷ Prop. 2003/04:48, s. 48.

²⁶⁸ Prop. 2003/04:48, s. 38.

²⁶⁹ Prop. 2003/04:48, s. 49. Se avsnitt 5.1.1.2 om socialnämndens yttrande.

²⁷⁰ Prop. 2003/04:48, s. 49 och SOU 1987:18, s. 193. Utländska äktenskap som är ingångna under tvång eller med underårig ska emellertid normalt inte erkännas i Sverige, se 1 kap. 8a § 1904 års lag.

²⁷¹ Prop. 2003/04:48, s. 25 och Ds 2002:54, s. 87.

²⁷² Se vidare avsnitt 5.1.2.1 om tillämplig lag vid hindersprövning. Regeringen beslutade den 18 december 2003 om proposition *Åtgärder mot barnäktenskap och tvångsäktenskap* (prop. 2003/04:48), där ändringar av bland annat 1904 års lag vad gäller erkännande av utländska äktenskap förslögs. Den 1 april 2004 beslutade riksdagen att anta regeringens förslag (bet. 2003/04:LU19, rskr. 2003/04:180, SFS 2004:144).

sådant agerande inte kunde uteslutas efter den skärpande ändringen av tillämpningen av svensk lag vid hindersprövningen och i syfte att förhindra detta borde även reglerna kring erkännande av utländska äktenskap förändras i skärpande riktning.²⁷³

5.3.1 Huvudregel och ordre public förbehåll

Huvudregeln i 1 kap. 7 § 1 st. 1904 års lag behölls genom 2004 års lagändring oförändrad. Vilket innebär att äktenskap som ingåtts i främmande stat enligt främmande lag, utländska äktenskap, ska erkännas om äktenskapet är att anse som giltigt enligt lagen i den stat där det ingåtts. Ett utländskt äktenskap ska också anses som giltigt till formen och erkännas om det ingåtts inför en vigselförrättare som förordnats av en främmande stat att förrätta vigsel i en annan främmande stat och äktenskapet är att anse som giltigt enligt lagen i den stat som meddelat förordnandet. I likhet med vad som gällt tidigare erkänns enligt 1 kap. 7 § 2 st. 1904 års lag ett utländskt äktenskap utöver vad som nämnts i första stycket om äktenskapet är att anse som giltigt enligt lagen i den stat där makarna var medborgare. Genom 2004 års lagändring förtydligades emellertid vad som sedan tidigare uttryckts i förarbetena men inte uttryckligen i lagtexten, nämligen att ett utländskt äktenskap även ska erkännas om det anses som giltigt enligt lagen i den stat där makarna hade hemvist.²⁷⁴ Ett äktenskap får emellertid inte erkännas om det är uppenbart oförenligt med grunderna för den svenska rättsordningen (svensk ordre public) vilket kommer till uttryck i 7 kap. 4 § 1904 års lag. Det framgår inte uttryckligen av lagtexten vad som utgör grunderna för rättsordningen men enligt Ds 2002:54 ska det ska röra sig om ”värderingar i principiella frågor av större vikt” och att avvikelser ska vara av ”väntlig art”. Tillämpningen av ordre public förbehållet är således restriktiv vilket medfört att det inte heller finns någon rättspraxis på området. Som exempel på äktenskap som svenska myndigheter kan vägra att erkänna med hänvisning till svensk ordre public nämns i förarbetena äktenskap med någon som är mycket ung och tvångsäktenskap.²⁷⁵

5.3.2 Icke erkännande av utländska barnäktenskap

I syfte att försvåra kringgåendet av de svenska äktenskapshindren infördes således en bestämmelse om icke erkännande i 1 kap. 8a § 1904 års lag. I 1 kap. 8a § 1 st. 1 p. 1904 års lag stadgas således att ett äktenskap som ingåtts enligt utländsk lag inte erkänns om ”det vid tidpunkten för äktenskapets ingående skulle ha funnits hinder mot det enligt svensk lag och minst en av parterna var svensk medborgare eller hade hemvist i Sverige”. I förarbetena anges att det svenska ordre public förbehållet i 7 kap. 4 § 1904 års lag visserligen kan tillämpas för att undvika att äktenskap som är uppenbart

²⁷³ Prop. 2003/04:48, s. 25 f.

²⁷⁴ Lag (2004:144) om ändring i lagen (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap & prop. 2003/04:48, s. 36. Se även prop. 1973:158, s. 102 och SOU 1969:60, s. 82.

²⁷⁵ Ds 2002:54, s. 32.

oförenliga med grunderna för den svenska rättsordningen erkänns, tillexempel äktenskap med någon som är mycket ung. Regeringen menar dock att det inte är tillräckligt att förhindra de fall som uppenbart kan anses strida mot grunderna för den svenska rättsordningen då syftet är att effektivt förhindra att den svenska åldersgränsen kringgås. Det är därför enligt regeringen mer lämpligt att en uttrycklig bestämmelse stadgar att dessa äktenskap inte erkänns. Om den grundläggande inställningen inom den svenska rättsordningen är att barnäktenskap inte accepteras så bör detta enligt regeringen även klart framgå i lagstiftningen kring erkännande av utländska äktenskap. Därför erbjuder enligt regeringen ordre public förbehållet i 7 kap. 4 § 1904 års lag och möjligheten till omedelbar äktenskapsskillnad i 5 kap. 5 § 1 st. ÄktB inte tillräckligt skydd mot barnäktenskap utan en uttrycklig bestämmelse som den i 1 kap. 8a § 1 st. 1 p. 1904 års lag är nödvändig. En sådan uttrycklig regel kan även enligt regeringen antas få preventiv verkan.²⁷⁶ I förarbetena anges som skäl för att regeln endast ska gälla om minst en av parterna vid tidpunkten för äktenskapets ingående hade anknytning till Sverige att det skulle vara att gå för långt att begära att parterna beaktade de svenska äktenskapshindrena vid en tidpunkt när de inte hade någon anledning att göra det. Det påpekas att syftet med lagändringen främst varit att förhindra att parter med anknytning till Sverige gifter sig utomlands för att kringgå de svenska äktenskapshindrena.²⁷⁷

5.3.3 Icke erkännande av utländska tvångsäktenskap

I samband med införandet av bestämmelsen om icke erkännande av utländska barnäktenskap i svensk rätt, infördes även en bestämmelse som tog sikte på icke erkännande av tvångsäktenskap.²⁷⁸ I 1 kap. 8a § 1 st. 2 p. 1904 års lag stadgas således att ett äktenskap som ingåtts enligt utländsk lag inte erkänns ”om det är sannolikt att det har ingåtts under tvång”. I förarbetena motiveras denna bestämmelse av att det i allmänhet inte kan garanteras att utländsk lag säkerställer frivilligheten vid äktenskapets ingående på samma sätt som svensk lag anses göra. Det påpekas att tvångsäktenskap i praktiken visserligen ska kunna nekas erkännande med stöd av ordre public förbehållet i 7 kap. 4 § 1904 års lag. Regeringen menar emellertid att en uttrycklig bestämmelse om att äktenskap som ingåtts under tvång inte erkänns ”dock på ett helt annat sätt tydliggöra att den svenska rättsordningen inte accepterar sådana äktenskap”. Enligt regeringen är det således av så stor vikt att motverka tvångsäktenskap att icke erkännande av sådana äktenskap särskilt bör anges i lagtexten. Det är vidare enligt regeringen inte heller rimligt att tillämpningen av en sådan bestämmelse avgränsas till personer som vid äktenskapets ingående hade anknytning till Sverige.²⁷⁹ Enligt förarbetena bör riktlinjen vid bedömningen om tvång

²⁷⁶ Prop. 2003/04:48, s. 25 ff.

²⁷⁷ Prop. 2003/04:48, s. 29 f.

²⁷⁸ Lag (2004:144) om ändring i lagen (1904:26 s. 1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap. Se 1 kap. 8a § 1 stycket 2 p. 1904 års lag.

²⁷⁹ Prop. 2003/04:48, s. 30 & Ds 2002:54, s. 88 f.

förelegat vid äktenskapets ingående vara att tvånget ska ha varit ”av sådan karaktär att det skulle ha utgjort en straffbar handling enligt svensk lag”. Sålides ska äktenskapet enligt förarbetena ha föregåtts av sådant våld eller hot som anges i 4 kap. 4 § BrB. Det påpekas emellertid i förarbetena att det inte kan uteslutas att även andra former av tvång i vissa situationer kan framstå som så allvarligt att äktenskapet inte bör erkännas. Som exempel på sådana situationer nämns i förarbetena de fall då ett äktenskap ingåtts mot den enskildes vilja genom ombud och ombudet tagit sina instruktioner från någon annan än den han företräder. Ett annat exempel som nämns är när äktenskapet ingåtts mot den enskildes vilja och lagen i vigsellandet inte ger den som ingår äktenskapet någon egen rätt att besluta i frågan. I förarbetena påpekas att en tillämpning av icke erkännande regeln i övriga situationer än de som nämnts ”bör vara ytterst begränsad och bör komma i fråga endast när det tvång som utövats tveklöst är stötande”.²⁸⁰ När svenska myndigheter ska ta ställning till om ett utländskt äktenskap ska erkännas, vilket i praktiken främst sker då skatteverk ska föra in en uppgift om äktenskapet i folkbokföringsregistret, ska myndigheten om inget talar emot det utgå ifrån att äktenskapet har ingåtts av båda parternas fria vilja. För att myndigheten ska undersöka vilken inställning makarna har till äktenskapet bör således enligt förarbetena krävas att någon särskild anledning talar för att äktenskapet ingåtts under tvång.²⁸¹ I fråga om bevisningen har det inte i förarbetena ansetts böra ställas för höga krav utan det har ansetts tillräckligt att det gjorts sannolikt att äktenskapet ingåtts under tvång, vilket även kommer till direkt uttryck i lagtexten.²⁸²

5.3.4 Eftergift vid särskilda skäl

Om ett äktenskap faller in under någon av punkterna i 1 kap. 8 § 1 st. 1904 års lag och således därför inte ska erkännas finns det emellertid ändå en möjlighet enligt andra stycke i samma lagrum att få äktenskapet erkänt, nämligen om det föreligger särskilda skäl för att erkänna äktenskapet. Möjligheten att få äktenskapet erkänt om särskilda skäl föreligger i det enskilda fallet har motiverats av att alltför omfattande konsekvenser annars skulle kunna drabba de berörda. Som exempel på omständigheter som kan utgöra sådana särskilda skäl nämns i förarbetena bland annat att det kan ha förflutit många år sedan äktenskapet ingicks när frågan om erkännande blir aktuell och om parterna då har inrättat sig efter att vara gifta kan detta utgöra skäl för att erkänna äktenskapet. Även det faktum att parterna har barn tillsammans kan enligt förarbetena medföra att äktenskapet bör erkännas med hänsyn till barnets bästa. Om parterna har betydligt starkare anknytning till vigsellandet än till Sverige, till exempel genom att en av parterna visserligen är svensk medborgare men sedan länge har haft hemvist i vigsellandet och även är medborgare i det landet, kan även denna omständighet enligt förarbetena tala för att äktenskapet bör erkännas. Vidare bör den omständigheten att parterna kan visa att negativa konsekvenser kommer att drabba dem om äktenskapet inte erkänns iaktas vid

²⁸⁰ Prop. 2003/04:48, s. 31 och 55 f.

²⁸¹ Ds 2002:54, s. 120.

²⁸² Prop. 2003/04:48, s. 55. Se även 1 kap. 8 a § 1 stycket 2 p. 1904 års lag.

bedömningen om särskilda skäl föreligger. Om det skulle funnits möjlighet att få dispens från äktenskapshindret enligt svensk lag och om det visas att äktenskapet ingåtts efter att sådan liknande dispens meddelat av utländsk myndighet eller om det framstår som sannolikt att dispens skulle ha meddelats av svensk myndighet bör det enligt förarbetena vara möjligt att erkänna äktenskapet. Vad gäller barnäktenskap uttalas särskilt i förarbetena att den omständigheten att parten som var barn när äktenskapet ingicks uppnått 18 års ålder vid tidpunkten för prövningen om äktenskapets erkännande inte utgör ett skäl som talar för att äktenskapet bör erkännas. Genom ett motsatt förhållningssätt skulle regeln om icke erkännande enligt förarbetena inte få avsedd effekt vad gäller barnäktenskap.²⁸³ Även kammarrätten i Stockholm har, i ett mål om erkännande av en utländsk vigsel, slagit fast att den omständigheten att barnet efter vigseln fyllt 18 år inte utgör ett särskilt skäl för att erkänna äktenskapet. Målet rörde en svensk medborgare som gift sig i Libanon med en 17 årig libanesisk flicka. Efter att Skatteverket avslagit deras ansökan om registrering av vigseln med stöd av 1 kap. 8a § 1904 års lag och 2 kap. 1 § ÄktB överklagade mannen beslutet till Länsrätten som biföll överklagandet. Länsrätten angav som skäl till bifallet bland annat att flickan fyllde 18 år tio veckor efter vigseln. Skatteverket överklagade länsrättens dom till Kammarrätten som biföll överklagandet och upphävde länsrättens dom med hänvisning till bland annat att det faktum att kvinnan nu var 18 år inte utgjorde ett särskilt skäl för att erkänna vigseln.²⁸⁴

5.4 Straffrättslig reglering

Vad gäller den straffrättsliga lagstiftningen finns inga uttryckliga bestämmelser som tar sikte på barn- och tvångsäktenskap. Det finns dock en rad andra straffrättsliga bestämmelser som kan bli aktuella och medföra straffansvar vid barn- och tvångsäktenskap.²⁸⁵ Påpekas bör emellertid att regeringen i sitt åtgärdsprogram som har till syfte att förbättra skyddet mot barn- och tvångsäktenskap och som har pågått sedan början av 2000-talet, i vilket 2004 års reform är en del, lyft fram frågan om den gällande straffrättsliga lagstiftningen kan anses erbjuda ett tillfredsställande skydd mot barn- och tvångsäktenskap.²⁸⁶ Som ett led i detta åtgärdsprogram tillsatte regeringen 2005 en utredning med uppdrag att bland annat ”analysera om den gällande lagstiftningen - i straffrättsligt hänseende - erbjuder ett tillfredsställande skydd mot barn- och tvångsäktenskap”. I uppdraget ingick även att föreslå nödvändiga lagstiftningsåtgärder om den gällande lagstiftningen visade sig vara otillräcklig.²⁸⁷ Utredningens analys och förslag presenterades i betänkandet *Människohandel och barnäktenskap*

---

²⁸³ Prop. 2003/04:48, s. 32 f och 56.

²⁸⁴ Kammarrätten i Stockholm 2005-01-26, Mål nr. 7023-04.

²⁸⁵ Dir. 2005:152, s. 5 f & Dir. 20010:54, s. 5 f. Aktuella straffbestämmelser som kan bli aktuella ska beröras närmare under avsnitten 5.4.1 och 5.4.2.

²⁸⁶ Dir. 2005:152, s. 8.

²⁸⁷ Dir. 2005:152, s. 12.

– ett förstärkt straffrättsligt skydd, vilket ska beröras närmare nedan.²⁸⁸ Nämnas kan dock att utredningens lagförslag vad gäller åtgärder mot barn- och tvångsåktenskap fortfarande inte lett till lagstiftning och att regeringen genom ett nytt kommittédirektiv, som ska beröras närmare i nästa kapitel, nu gett en ny utredning i uppdrag att undersöka om skyddet mot barn- och tvångsåktenskap inom både den straffrättsliga, civilrättsliga och internationellt privaträttsliga lagstiftningen behöver förstärkas ytterligare.²⁸⁹

5.4.1 Allmänt om vilket straffansvar som kan bli aktuellt vid barn- eller tvångsåktenskap

Det finns i svensk rätt ingen bestämmelse som medför straffansvar för en person som ingår äktenskap med någon som är under 18 år.²⁹⁰ Det finns inte heller någon straffbestämmelse som direkt tar sikte på de personer som ”gifter bort” ett barn. Människohandelsutredningen lyfter emellertid i sitt betänkande, *Människohandel och barnåktenskap – ett förstärkt straffrättsligt skydd*, fram att flera av de handlingar som kan föregå ett barnåktenskap är straffbelagda enligt andra straffbestämmelser i BrB. Som exempel nämnas att ett barnåktenskap kan föregås av misshandel enligt 3 kap. 5 § BrB och olaga tvång enligt 4 kap. 4 § BrB. I sådana fall uttrycker utredningen dock, med hänvisning till diskussionen i förarbetena till den civilrättsliga och internationellt privaträttsliga lagreformen 2004, att barnåktenskapet även bör betecknas som ett tvångsåktenskap.²⁹¹ Vad gäller tvångsåktenskap finns dock inte heller någon uttrycklig straffbestämmelse i svenska rätt.²⁹² Fram till 1974 fanns däremot en bestämmelse om olaga giftermål i dåvarande 7 kap. 2 § BrB som innebar att det var straffbart att tvinga någon att ingå äktenskap.²⁹³ Som skäl för upphävandet av bestämmelsen angav regeringen att sådana fall där bestämmelsen skulle kunna tillämpas var mycket sällsynta samt att en person som tvingade någon till äktenskap istället kunde dömas för olaga tvång.²⁹⁴ Som både regeringen och Människohandelsutredningen lyft fram är emellertid många av de handlingar som kan föregå ett tvångsåktenskap kriminaliserade enligt gällande rätt.²⁹⁵ Människohandelsutredningen lyfter i betänkandet, *Människohandel och barnåktenskap – ett förstärkt straffrättsligt skydd*, fram uppgifter som visar på att offer som förts från Sverige till andra länder i syfte att giftas bort där, har utsatts för misshandel enligt 3 kap. 5 § BrB. Det påpekas också att misshandeln i vissa fall även bedömts som grov enligt 3 kap. 6 § BrB.²⁹⁶ I betänkandet framhålls även att vissa tvångsåktenskap kan ha föregåtts av ett olaga frihetsberövande i enlighet med 4 kap. 2 § BrB.

²⁸⁸ Se SOU 2008:41 och avsnitt 5.4.3. Utredningen benämns i fortsättningen Människohandelsutredningen.

²⁸⁹ Dir. 2010:54, s. 5 f.

²⁹⁰ Dir. 2010:54, s. 6.

²⁹¹ SOU 2008:41, s. 170 & Ds 2002:54, s. 112 och 120.

²⁹² Dir. 2010:54, s. 5.

²⁹³ Upphävd genom lag (1973:648) om ändring i brottsbalken.

²⁹⁴ Prop. 1973:32, s. 165.

²⁹⁵ Dir. 2010:54, s. 5 & SOU 2008:41, s. 163

²⁹⁶ SOU 2008:41, s. 163.

Som exempel på sådana situationer nämns att offret, vilket oftast utgörs av en ung kvinna, förs bort av familjen i tron att de ska åka på semester medan syftet i själva verket är att hon ska giftas bort i det främmande landet. I dessa fall kan de som fört bort, spärrat in eller på något annat sätt berövat offret friheten enligt 4 kap. 2 § BrB dömas för olaga frihetsberövande. I betänkandet påpekas även att en person som genom misshandel, våld eller olaga hot tvingar någon annan att ingå äktenskap kan göra sig skyldig till olaga tvång enligt 4 kap. 4 § 1 st. BrB eller grovt olaga tvång enligt andra stycket i samma lagrum. Det lyfts dock i betänkandet fram att det inte alltid är lätt att avgöra om de handlingar som har föregått ett tvångsäktenskap har syftat till att tvinga offret att ingå äktenskap eller om de vidtagits i ett ”extremt kontrollerande uppfostringsyfte”. Handlingar som vidtagits inom denna ”uppfostringsmetod” kan emellertid enligt betänkandet medföra straffansvar enligt 4 kap. 4a § BrB om grov fridskränkning i vissa situationer.²⁹⁷ I 4 kap. 4a § BrB stadgas att ”den som begår brottsliga gärningar enligt 3, 4 eller 6 kap. mot en närstående eller tidigare närstående person, döms, om var och en av gärningarna utgjort led i en upprepad kränkning av personens integritet och gärningarna varit ägnade att allvarligt skada personens självkänsla, för *grov fridskränkning* till fängelse, lägst sex månader och högst sex år”. Att föräldrars olika handlingar i syfte att kontrollera ett barn kan falla in under 4 kap. 4a § BrB framgår också av en dom från HD. I det aktuella målet skulle domstolen bland annat pröva om straffansvar kunde anses föreligga för föräldrars upprepade slag och hot mot deras dotter. Föräldrarna påstods även ha uttalat att de skulle gifta bort dottern.²⁹⁸ Då även försök, förberedelse och stämpling till olaga frihetsberövande är straffbart enligt 4 kap. 10 § BrB så kan enligt betänkandet det ”vara straffbart som förberedelse till olaga frihetsberövande att betala för en resa som är avsedd att resultera i att offret ska spärras in i väntan på att tvingas att gifta sig”.²⁹⁹ För att svensk domstol ska kunna döma till ansvar för de brott som nu nämnts om de begåtts i utlandet krävs emellertid enligt 2 kap. 2 § 2 st. BrB att gärningarna även är straffbara enligt lagen på gärningsorten, det vill säga ett krav på dubbel straffbarhet uppställs. Människohandelsutredningen lyfte i samband med översynen av det straffrättsliga skyddet mot barn- och tvångsäktenskap också fram att bestämmelserna i 6 kap. BrB kan utgöra ett skydd för offret efter att ett sådant äktenskap ingåtts.³⁰⁰ Bland bestämmelserna i 6 kap. BrB som kan utgöra ett skydd vid sådana äktenskap kan nämnas; våldtäckt i 6 kap. 1 § BrB, sexuellt tvång i 6 kap. 2 § BrB, våldtäckt mot barn i 6 kap. 4 § BrB och sexuellt utnyttjande av barn i 6 kap. 5 § BrB. Av de bestämmelser som särskilt gäller barn framgår det av lagrummen det med barn avses personer under 15 år och att offret inte behöver ha tvingats med hot eller våld vilket krävs för våldtäckt och sexuellt tvång. Således anses inte barn under 15 år kunna samtycka till sexuella handlingar vilket i förarbetena motiverats av att barns förmåga att uttrycka sin vilja i sexuella situationer anses vara mycket begränsad samt av att den sexuella självbestämmanderätten först inträder

²⁹⁷ SOU 2008:41, s. 163 f.

²⁹⁸ NJA 2004 s. 437 & SOU 2008:41, s.164.

²⁹⁹ SOU 2008:41, s. 164 f.

³⁰⁰ SOU 2008:41, s. 169 f och s. 174 f.

vid 15 års ålder.³⁰¹ Av 6 kap. 15 § BrB framgår även att försök, förberedelse och stämpling till våldtäckt är straffbelagda samt att underlåtenhet att avslöja ett sådant brott också är straffbart. Även försök till sexuellt tvång är straffbelagt enligt 6 kap. 15 § 1 st. BrB.

5.4.2 Barn- och tvångsåktenskap i form av människohandel

De åtgärder som kan föregå ett barn- eller tvångsåktenskap kan också falla in under bestämmelsen om människohandel i 4 kap. 1a § BrB vilket Människohandelsutredningen påtalar i betänkandet *Människohandel och barnåktenskap – ett förstärkt straffrättsligt skydd*.³⁰² Enligt 4 kap. 1a § BrB ska den som ”genom olaga tvång, vilseledande, utnyttjande av någons utsatta belägenhet eller med annat sådant otillbörligt medel rekryterar, transporterar, överför, inhyser eller tar emot en person i syfte att han eller hon ska exploateras för sexuella ändamål, avlägsnande av organ, krigstjänst, tvångsarbete eller annan verksamhet i en situation som innebär nödläge för den utsatte, dö[m]a[s] för *människohandel*”. I andra stycket samma lagrum stadgas att det inte krävs att något otillbörligt medel använts för att straffansvar ska anses föreligga om offret varit under 18 år. Denna lydelse av 4 kap. 1a § BrB trädde ikraft den 1 juli 2010.³⁰³ Dessförinnan krävdes även att gärningsmannen tog kontroll över offret för att straffansvar skulle kunna anses föreligga. I förarbetena anges bland annat som skäl för avskaffandet av rekvisitet, *kontroll*, att det har inneburit tillämpningsproblem framförallt vad gäller offer som varit barn. Detta då innebörden av rekvisitet *otillbörliga medel* och rekvisitet *kontroll* nästintill tar sikte på samma situation, att gärningsmannen har makt över brottsoffret, vilket inte krävs för straffansvar om brottsoffret är ett barn.³⁰⁴ Enligt den nuvarande lydelsen av människohandelsbrottet krävs således att gärningsmannen mot barnet vidtagit någon av de i lagrummet nämnda handelsåtgärderna i exploaterings syfte för att han eller hon ska kunna dömas för människohandel.³⁰⁵ Om offret är över 18 år krävs däremot att gärningsmannen genom något *otillbörligt medel* utfört en handelsåtgärd i syfte att exploatera offret för att straffansvar för människohandelsbrott i enlighet med 4 kap. 1a § BrB ska föreligga. I 4 kap. 1a § 1 st. BrB nämns som exempel på sådana otillbörliga medel som kan användas: olaga tvång, vilseledande och utnyttjande av offrets utsatta belägenhet. Människohandelsutredningen anger i sitt betänkande att det som kännetecknar de otillbörliga medlen är att ”de på olika sätt syftar till att bemästra offrets fria vilja, något som är utmärkande för de förfaranden som är avsedda att leda till eller leder till tvångsåktenskap”. I betänkandet påpekas även att det de åtgärder som vidtas inte behöver vara ”uppseendeväckande eller drastiska” utan brottet karaktäriseras istället av att

---

³⁰¹ Prop. 2004/05:45, s. 67.

³⁰² SOU 2008:41, s. 165 och s. 170.

³⁰³ Se Lag (2010:371) om ändring i brottsbalken.

³⁰⁴ Prop. 2009/10:152, s. 18.

³⁰⁵ Vilket följer av 4 kap. 1a § 1 och 2 stycket BrB, se även prop. 2009/10:152, s. 21 f.

offret under en längre tid utsätts för ”subtila påtryckningar”.³⁰⁶ I propositionen *Förstärkt straffrättsligt skydd mot människohandel* som föregick den ovan nämnda lagändringen av 4 kap. 1a § BrB nämns inte i vilka fall barn- och tvångsaktenskap kan falla in under bestämmelsen, vilket antagligen beror på att regeringen i propositionen klart uttryckte att Människohandelsutredningens förslag i de delar som rörde barn- och tvångsaktenskap skulle beröras av regeringen i ett senare skede när ytterligare utredning inhämtats.³⁰⁷ I tidigare förarbeten till människohandelsbrottet har emellertid barn- och tvångsaktenskap berörts. I propositionen *Ett utvidgat straffansvar för människohandel* har som exempel på när en person kan anses befinna sig i ett sådant *nödläge* att personen ska anses utsatt för exploatering, i tidigare lagtext benämnt utnyttjande, i paragrafens mening nämnt vissa former av tvångsaktenskap inom vilket offret utnyttjats sexuellt eller för hushållsarbete.³⁰⁸ I departementspromemorian *Ett heltäckande straffansvar för människohandel, m.m.* som föregick propositionen uttalas också som exempel på sådana situationer som kan innebära nödläge för den utsatte, ”tvångsaktenskap mot ersättning till annan (s.k. brudköp), situationer där en make eller hans familj eller klan har rätt att överlåta en kvinna till annan [och] situationer där en kvinna vid makens död är skyldig att låta sig ’ärvas’”.³⁰⁹ I 4 kap. 1a § BrB stadgas att gärningsmannen ska vidta en handelsåtgärd i syfte att exploatera offret för att straffansvar ska föreligga, vilket innebär att gärningsmannen måste ha haft direkt uppsåt att exploatera offret. Vad gäller äktenskap så innebär detta enligt Människohandelsutredningen att gärningsmannen måste ha vidtagit handelsåtgärden med direkt uppsåt att offret ska ingå äktenskapet.³¹⁰ För att brottet ska anses som fullbordat måste emellertid inte exploateringen kommit till stånd, utan för att straffansvar ska föreligga krävs endast att en handelsåtgärd vidtagits i syfte att offret ska exploateras.³¹¹ Människohandelsutredningen påpekar i sitt betänkande att ”en förälder som transporterar ett barn för att han eller hon ska ingå äktenskap i samband med vilket det utgår ersättning till någon annan gör sig skyldig till människohandel” enligt 4 kap. 1a § BrB.³¹² Av 4 kap. 10 § BrB följer vidare att både försök, förberedelse och stämpling till människohandel är straffbart samt att underlåtenhet att avslöja ett sådant brott kan leda till straffansvar. Människohandelsutredningen lyfter i sitt betänkande fram att det kan vara straffbart som stämpling till människohandel att planera ett tvångsaktenskap.³¹³ I samband med lagändringen i juli 2010 togs kravet på dubbel straffbarhet vad gäller människohandelsbrottet bort, vilket innebär

---

³⁰⁶ SOU 2008:41, s. 166.

³⁰⁷ Prop. 2009/10:152, s. 8.

³⁰⁸ Prop. 2003/04:111, s. 45 och 67.

³⁰⁹ Ds 2003:45, s. 200.

³¹⁰ SOU 2008:41, s. 167.

³¹¹ Prop. 2009/10:152, s. 60.

³¹² SOU 2008:41, s. 172.

³¹³ SOU 2008:41, s. 165.

att människohandelsbrottet nu kan lagföras i Sverige även om handlingarna inte är straffbara enligt lagen på gärningsorten.³¹⁴

5.4.3 Människohandelsutredningens lagförslag vad gäller barn- och tvångsäktenskap

Människohandelsutredningen som tillsattes 2005 hade som ovan nämnts i uppdrag att bland annat undersöka om det straffrättsliga skyddet mot barn- och tvångsäktenskap var tillfredsställande eller om det fanns ett behov av förändringar i den straffrättsliga lagstiftningen.³¹⁵ För de överväganden och lagförslag som utredningen framför i sitt betänkande, *Människohandel och barnäktenskap – ett förstärkt straffrättsligt skydd*, har utredningen som utgångspunkt att alla äktenskap som ingås med någon som är tvingad eller som är under 18 år och inte fått tillstånd av samhället att ingå äktenskapet är helt oacceptabla och därför måste motverkas på alla tänkbara sätt.³¹⁶

Utredningen menar att straffrättsliga lagstiftningsåtgärder skulle kunna motverka barn- och tvångsäktenskap. Utredningen anser emellertid att det mest avgörande i kampen mot barn- och tvångsäktenskap inte är att vidta straffrättsliga lagstiftningsåtgärder utan menar istället att det viktigaste är att en diskussion förs kring vilka övriga åtgärder som kan vidtas i syfte att motverka dessa äktenskap. Utredningen pekar bland annat på vikten av att de personer som kommer i kontakt med offer för barn- och tvångsäktenskap utbildas, att projekt som syftar till att ändra attityder kring barn- och tvångsäktenskap startas samt att andra lämpliga åtgärder för att hjälpa och stötta offren arbetas fram. Utredningen menar att sådana åtgärder i syfte att förändra människors värderingar är nödvändiga för att lagstiftningsåtgärder i syfte att motverka barn- och tvångsäktenskap ska kunna få någon genomslagskraft.³¹⁷

5.4.3.1 Tvångsäktenskap

Vad gäller tvångsäktenskap gör utredningen bedömningen att det redan enligt gällande rätt är straffbart att tvinga någon att gifta sig. Utredningen menar att flera av de handlingar som vidtas för att tvinga någon att gifta sig är straffbara som människohandel enligt 4 kap. 1a § BrB eller som grov fridskränkning enligt 4 kap. 4a § BrB.³¹⁸ Utredningen lyfter dock fram att flera berörda organisationer och enskilda som utredningen varit i kontakt med framfört att de påtryckningar som vanligen föregår ett tvångsäktenskap inte är straffbara enligt BrB. Utredningen anser emellertid inte att påtryckningar av lindrigare karaktär bör kriminaliseras bland annat med hänvisning till att lagstiftaren i andra sammanhang, exempelvis i samband med införandet av 4 kap. 4a § BrB om grov fridskränkning, inte ansett att sådana handlingar bör vara straffbara. Utredningen anger även som skäl mot att kriminalisera handlingar av lindrigare karaktär, det faktum att äktenskap

³¹⁴ 2 kap. 2 § 4 stycket BrB. Se Lag (2010:399) om ändring i brottsbalken & prop. 2009/10:152, s. 59.

³¹⁵ Dir. 2005:152, s. 12.

³¹⁶ SOU 2008:41, s. 191.

³¹⁷ SOU 2008:41, s. 192 f.

³¹⁸ SOU 2008:41, s. 197.

som föregåtts av sådana lindrigare påtryckningar anses som giltigt enligt den gällande civilrättsliga lagstiftningen och att sådana äktenskap erkänns enligt den gällande internationellt privaträttsliga lagstiftningen. Utredningen menar därför att en kriminalisering av lindrigare handlingar förutsätter att reglerna i äktenskapsbalken och 1904 års lag först ses över, då en kriminalisering annars kan leda till att rättsordningen kan anses motarbeta sig själv. Ur rättssäkerhetssynpunkt anser utredningen också att en kriminalisering av lindrigare handlingar inte är att förespråka då det enligt utredningen är svårt att definiera och precisera vad som utgör sådana lindrigare påtryckningar. Således menar utredningen att det inte finns tillräckliga skäl att kriminalisera lindrigare handlingar som kan leda till ett tvångsäktenskap.³¹⁹ Som ett alternativ till att kriminalisera ytterligare handlingar som kan föregå ett äktenskap lyfter utredningen fram införandet av en särskild brottsrubricering för tvångsäktenskap, vari endast redan straffbelagda handlingar ska ingå. Utredningen anser emellertid inte heller att en sådan särskild bestämmelse som tar sikte på tvångsäktenskap bör införas bland annat med hänvisning till att det kan ifrågasättas om en sådan bestämmelse skulle medföra något ytterligare stöd för brottsoffret. Det enda som en sådan bestämmelse skulle medföra är enligt utredningen en markering av att tvångsäktenskap inte accepteras inom den svenska rättsordningen, vilket enligt utredningen redan framgår av svensk lagstiftning.³²⁰

5.4.3.2 Barnäktenskap

Vad gäller barnäktenskap menar utredningen att de civilrättsliga och internationellt privaträttsliga lagstiftningen i stor utsträckning utgör ett tillräckligt skydd mot sådana äktenskap.³²¹ I syfte att motverka äktenskap med personer som är under 16 år men som inte är att bedöma som tvångsäktenskap anser utredningen emellertid att det finns skäl att införa en särskild bestämmelse. Utredningen föreslår således att det införs en bestämmelse i 7 kap. 1b § BrB som medför straffansvar för vårdnadshavare som tillåter ett barn under 16 år, vilken är svensk medborgare eller har hemvist i Sverige, att ingå ett äktenskap som är giltigt i vigsellandet.³²² Då ett barnäktenskap medför stora risker för barnet bland annat vad gäller barnets fysiska hälsa och utbildningsmöjligheter menar utredningen att vårdnadshavarens ansvar som bland annat följer av 6 kap. FB om vårdnad, boende och umgänge, bör omfatta att se till att barnet inte ingår äktenskap. Att en vårdnadshavare tillåter ett barn att ingå äktenskap utgör vidare enligt utredningen en så allvarlig brist i vårdnadsansvaret att en kriminalisering bör övervägas. Med rekvisitetet *tillåter*, avser utredningen både vårdnadshavarnas handlande eller underlåtenhet att handla i samband med ingåendet av barnets äktenskap. Som exempel på en straffbar handling anger utredningen att vårdnadshavaren deltar vid vigseln och som exempel på vårdnadshavarens underlåtenhet att handla anger utredningen att vårdnadshavaren vet att vigseln ska äga rum. Utredningen anser vidare med

---

³¹⁹ SOU 2008:41, s. 197 ff.

³²⁰ SOU 2008:41, s. 199 f.

³²¹ SOU 2008:41, s. 200 f.

³²² SOU 2008:41, s. 191.

hänsyn till att bestämmelsen ska kunna tillämpas effektivt att den bör begränsas till fall som i praktiken kan utredas och lagföras i Sverige. Bestämmelsen ska som ovan nämnts därför endast gälla vårdnadshavare vars barn är svenska medborgare eller har hemvist i Sverige. Som skäl för denna begränsning anger utredningen även det faktum att bestämmelsen utgår från det vårdnadsansvar som stadgas i den svenska lagstiftningen, vilket enligt utredningen bör medföra att bestämmelsen endast ska sätta press på vårdnadshavare i Sverige. Som skäl för kriminaliseringen anger utredningen slutligen att den kan motiveras utifrån pedagogiska skäl. Utredningen menar att bestämmelsen skulle tydliggöra att det är vårdnadshavarens ansvar att se till att barnet inte utsätts för de risker som ett barnäktenskap ofta innebär, denna förståelse är enligt utredningen avgörande för att sådana äktenskap ska kunna motverkas effektivt. Som skäl för att utredningen valt att föreslå en 16 årsgräns och inte en 18 årsgräns, som annars utgör gränsen för vad som bedöms som barnäktenskap, anges möjligheten i den civilrättsliga lagstiftningen att få dispens från det lagstadgade ålderskravet på 18 år. Utredningen menar att en 18 årsgräns skulle kunna medföra straffansvar för vårdnadshavare till barn som enligt svensk lag ingått ett giltigt äktenskap. Utredningen menar att 16 år är lämpligt då kontakt med lässtyrelserna efter 2004 års lagändring visat att länsstyrelserna nu tolkar lagstiftningen som att det inte är möjligt att lämna dispens för barn under 16 år.³²³ Utredningen påpekar även att medverkan till brottet automatiskt är straffbart, vilket medför att den som inte är vårdnadshavare men som övertalar vårdnadshavaren att ge tillstånd till äktenskapet eller att arrangera äktenskapet kan dömas för medverkan till brottet. Utredningen föreslår även att det inte ska uppställas något krav på dubbel straffbarhet för brottet.³²⁴ Som ovan nämnts har utredningens förslag emellertid inte lett till lagstiftning. Vilket beror på att regeringen vid beredningen av utredningens betänkande gjorde bedömningen att något lagförslag inte kunde baseras på utredningens övervägande och förslag, främst på grund av att den straffrättsliga bestämmelsen enligt regeringen inte kunde anses helt förenlig med den civilrättsliga lagstiftningen.³²⁵ I regeringens kommittédirektiv från i maj 2010, som ska beröras närmare i nästa kapitel, påtalar emellertid regeringen att det kan vara nödvändigt att vidta straffrättsliga åtgärder mot barnäktenskap som inte också är att bedöma som tvångsäktenskap. Regeringen menar dock att en sådan kriminalisering bör undersökas i samband med en att översyn av den civilrättsliga lagstiftningen utförs, vilket den nya utredningen även har fått i uppdrag att göra.³²⁶

5.5 Socialnämndens ansvar

Om ett barn riskerar att tvingas till ett äktenskap mot sin vilja är det först och främst socialnämnden som har ansvar att ingripa och hjälpa barnet.³²⁷

---

³²³ SOU 2008:41, s. 202 f.

³²⁴ SOU 2008:41, s. 203 f.

³²⁵ Dir. 2010:54, s. 6.

³²⁶ Dir. 2010:54, s. 1 och 6.

³²⁷ Schiratzki, 2005, s. 148.

Enligt 5 kap. 1 § Socialtjänstlagen (2001:453), SoL, ska socialnämnden bland annat ”verka för att barn och ungdom växer upp under trygga och goda förhållanden”. I första hand ska frivilliga insatser vidtas för att skydda barnet med stöd av SoL.³²⁸ Om dessa insatser inte är tillräckliga kan förvaltningsrätten efter ansökan av socialnämnden besluta om vård med stöd av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga (LVU).³²⁹ Socialnämnden kan även besluta att den unge ska omhändertas omedelbart enligt 6 § LVU om det är sannolikt att den unge behöver beredas vård med stöd av lagen och ett beslut från förvaltningsrätten inte kan avvaktas. Socialstyrelsen uttalar sig i ett meddelandeblad från 2002, som syftar till att utgöra ett stöd för socialtjänsten i deras arbete med utsatta flickor, om vård med stöd av LVU när barn riskerar äktenskap mot sin vilja. Socialstyrelsen framhåller att det faktum att ett barn riskerar att skickas till ett annat land exempelvis sitt hemland för att där ingå äktenskap mot sin vilja kan utgöra grund för ett omhändertagande med stöd av LVU. Socialstyrelsen påpekar även särskilt att det är socialtjänstens ansvar att se till att alla flickor som är i behov av hjälp och skydd får detta oberoende av medborgarskap, då svensk lag gäller för alla som vistas i Sverige.³³⁰ Av Familjelagssakkunnigas betänkande, *Internationella familjerättsfrågor*, framgår också att en grundläggande princip inom svensk barnavårdslagstiftning är att alla barn som vistas i Sverige skall komma i åtnjutande av samma skydd oberoende av medborgarskap.³³¹ Vilken grad av anknytning ett barn som riskerar att tvingas att ingå äktenskap skall ha till Sverige för att socialnämnden skall ha ett ansvar att ingripa kan enligt Johanna Schiratzki diskuteras. För att socialnämnden skall ha ett ansvar att ingripa bör enligt Schiratzki det rimligtvis krävas att barnet har uppehållstillstånd i Sverige eller i vart fall att barnet har status som asylsökande. I andra fall menar Schiratzki att det istället är hemlandets ansvar att skydda barnet mot äktenskapet eftersom barnet då ska återvända dit.³³²

---

³²⁸ Se 1 § 2 stycket LVU. Se även Schiratzki, 2005, s. 164 f & Ds 2002:54, s. 48.

³²⁹ Se 1 § 2 stycket och 4 § LVU.

³³⁰ Socialstyrelsens meddelandeblad nr 6/2002, s. 1 och 14.

³³¹ SOU 1987:18, s. 181.

³³² Schiratzki, 2005, s. 149.

6 Uppmärksammat behov av åtgärder mot barn- och tvångsäktenskap

Regeringen har sedan 2003 vidtagit betydande insatser för att bekämpa hedersrelaterat våld och förtryck.³³³ I samband med detta arbete har också problematiken kring arrangerade äktenskap mot en parts vilja samt problematiken kring barn- och tvångsäktenskap uppmärksamats ytterligare.³³⁴ Som en åtgärd i regeringens skrivelse, *Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer*, fick Ungdomsstyrelsen 2008 i uppdrag ”att kartlägga förekomsten i Sverige av arrangerade äktenskap mot en parts vilja”. I Ungdomsstyrelsens uppdrag ingick även att ge förslag på förebyggande åtgärder.³³⁵ Ungdomsstyrelsens uppdrag redovisades 2009 i rapporten *Gift mot sin vilja*, som kommer att beröras närmare nedan.³³⁶ Rapporten visar bland annat att flera unga i Sverige inte känner att de har rätt att själva välja livspartner.³³⁷ I maj 2010 överlämnade även regeringen skrivelsen, *Handlingsplan för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja*, till riksdagen. Handlingsplanen innehåller de åtgärder som regeringen har vidtagit eller avser att vidta för att ytterligare förebygga att unga blir gifta mot sin vilja samt åtgärder för att öka skyddet för dessa unga.³³⁸ Som en del av denna åtgärdsplan har regeringen, i syfte att ytterligare stärka skyddet mot barn- och tvångsäktenskap givit en särskild utredare i uppdrag att bland annat inhämta ytterligare kunskap kring barn- och tvångsäktenskap, att undersöka förekomsten av dessa äktenskap samt att föreslå åtgärder för att motverka sådana äktenskap. Utredaren ska även göra en samlad översyn av den relevanta lagstiftningen och redovisa förslag på lagändringar som syftar till att ytterligare stärka skyddet mot barn- och tvångsäktenskap. Uppdraget ska redovisas senast i maj 2012.³³⁹ Regeringens handlingsplan och kommittédirektiv ska beröras närmare nedan.

6.1 Ungdomsstyrelsens rapport

Ungdomsstyrelsens fick under 2008 som ovan nämnts i uppdrag av regeringen att kartlägga förekomsten i Sverige av arrangerade äktenskap mot en parts vilja. Kartläggningen skulle främst ta sikte på män och kvinnor upp till 25 år. I uppdraget ingick även att Ungdomsstyrelsen skulle undersöka vilken kompetens som fanns hos myndigheter som kom i kontakt

---

³³³ Skr. 2009/10:229, s. 8.

³³⁴ Skr. 2007/08:39, s. 30 f och 36 f.

³³⁵ Skr. 2007/08:39, s. 36 f & IJ2008/579/UF, s. 1. Se även bet. 2007/08:JuSoU1 och rskr. 2007/08:167.

³³⁶ Ungdomsstyrelsen 2009:5, s. 3.

³³⁷ Ungdomsstyrelsen 2009:5, s. 307.

³³⁸ Skr. 2009/10:229, s. 1.

³³⁹ Skr. 2009/10:229, s. 29 & Dir. 2010:54, s. 1.

med problemet samt vilket behov av vidare kunskapsutveckling som fanns inom dessa myndigheter. Ungdomsstyrelsen skulle även lämna förslag på lämpliga förebyggande åtgärder. I Ungdomsstyrelsen uppdrag ingick också att ta del av Människohandelsutredningens betänkande, *Människohandel och barnäktenskap – ett förstärkt straffrättsligt skydd*, i de delar som utredningen berörde skyddet mot barn- och tvångsäktenskap.³⁴⁰ Ungdomsstyrelsens uppdrag rapporterades som ovan nämnts 2009 i rapporten *Gift mot sin vilja*.³⁴¹

6.1.1 Kartläggning av arrangerade äktenskap mot en parts vilja

I rapporten, *Gift mot sin vilja*, uppskattar Ungdomsstyrelsen, utifrån de undersökningar som Ungdomsstyrelsen genomfört i syfte att kartlägga förekomsten av arrangerade äktenskap mot en parts vilja i Sverige, att cirka ”70 000 unga har ett begränsat eller villkorat val i förhållande till äktenskap och val av partner och att 8 500 av dessa unga känner sig oroliga för att inte själva få välja vem de ska gifta sig med”.³⁴² Undersökningen gäller unga mellan 16 och 25 år. Av rapporten framgår också att dessa begränsningar i större utsträckning gäller unga kvinnor än unga män.³⁴³ Ungdomsstyrelsen lyfter även i rapporten fram att undersökningarna som genomförts visar att det är vanligare med begränsningar i familjer med utländsk bakgrund än i familjer med svensk bakgrund. Undersökningarna visar också enligt Ungdomsstyrelsen att flickor med bakgrund i Mellanöstern, Syd- och Östasien samt Nordafrika i större utsträckning har begränsningar i valet av partner än flickor med bakgrund i andra delar av världen men att skillnaden vad gäller pojkar inte är lika stor. Enligt Ungdomsstyrelsen visar resultaten av undersökningarna även att flickor och pojkar som uppgett att deras föräldrar är ganska eller mycket religiösa i betydligt större utsträckning upplever att de har begränsningar i valet av partner.³⁴⁴ Ungdomsstyrelsens kontakt med 14 olika verksamheter som inriktat sig på att hjälpa unga som utsatts för hedersrelaterat våld eller förtryck visar också att av totalt 806 stödsökande under 2008 på grund av hedersrelaterat våld eller förtryck, angav 248 personer att de riskerade eller redan hade råkat ut för ett arrangerat äktenskap mot sin vilja samt att 89 av dessa personer var under 18 år.³⁴⁵

6.1.2 Förslag på förebyggande åtgärder

Ungdomsstyrelsen anser först och främst att en särskild handlingsplan behöver utarbetas för att en förändring ska kunna nås i det svenska samhället vad gäller barn- och tvångsäktenskap samt arrangerade äktenskap mot en parts vilja. Ungdomsstyrelsen framhåller vidare i rapporten att alla

---

³⁴⁰ IJ2008/579/UF, s. 1.

³⁴¹ Ungdomsstyrelsen 2009:5, s. 3.

³⁴² Ungdomsstyrelsen 2009:5, s. 154.

³⁴³ Ungdomsstyrelsen 2009:5, s. 307.

³⁴⁴ Ungdomsstyrelsen 2009:5, s. 307 ff.

³⁴⁵ Ungdomsstyrelsen 2009:5, s. 309.

de myndigheter som kommer i kontakt med personer som utsatts eller riskerar att utsättas för sådana äktenskap är i behov av information om arrangerade- och tvångsäktenskap. Ungdomsstyrelsen anser också att de berörda myndigheterna är i behov av riktlinjer för hur handläggarna på myndigheterna ska bemöta personer som söker hjälp samt att handläggarna bör ges mandat och resurser för att på ett verkningsfullt sätt kunna vidta åtgärder i dessa ärenden. Ungdomsstyrelsen lyfter även i rapporten fram behovet av information till ungdomar.³⁴⁶ Vad gäller lämpliga lagstiftningsåtgärder anser Ungdomsstyrelsen att en utredning bör tillsättas med uppdrag att se över lagstiftningen i förhållande till tvångsäktenskap och arrangerade äktenskap mot en parts vilja. Ungdomsstyrelsen föreslår, i motsats till vad Människohandelsutredningen gjorde i sitt betänkande, att tvångsäktenskap kriminaliseras. Ungdomsstyrelsen menar att en tydlig kriminalisering krävs för att förändra beteendet hos föräldrar som tvingar sina barn in i äktenskap. Ungdomsstyrelsen anser i likhet med Människohandelsutredningen att barnäktenskap bör kriminaliseras men ifrågasätter att åldersgränsen för när det ska vara straffbart för vårdnadshavare att gifta bort ett barn sätts till 16 år och inte 18 år. Vidare föreslår Ungdomsstyrelsen att möjligheten att ansöka om dispens från ålderskravet vid ingående av äktenskap tas bort. Ungdomsstyrelsen anser att en möjlighet att ansöka om dispens för barnäktenskap kan ifrågasättas med hänvisning till att lagstiftningen inte bör vara motsägelsefull. En tydlig åldersgräns skulle även enligt Ungdomsstyrelsen kunna få normativ verkan. Vidare framhålls i rapporten att fullmaktsäktenskap inte bör erkännas i Sverige. Ett synliggörande av tvångsäktenskap och arrangerade äktenskap mot en parts vilja och de handlingar som kan föregå sådana äktenskap bör också enligt Ungdomsstyrelsen ske i lagen med särskilda bestämmelser om vård av unga. Det bör också enligt Ungdomsstyrelsen synliggöras i nämnda lag att sådana äktenskap och handlingar som kan föregå dessa utgör skäl för insatser i enlighet med lagen.³⁴⁷

6.2 Regeringens åtgärder mot barn- och tvångsäktenskap under 2010

Regeringen har med bland annat Ungdomsstyrelsens redovisade underlag i rapporten, *Gift mot sin vilja*, som bas arbetet fram flera nya åtgärder som enligt regeringen bör vidtas för att ”förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja”. Åtgärderna redovisas i regeringens skrivelse, *Handlingsplan för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja*, vilken i maj 2010 överlämnades till riksdagen.³⁴⁸ Mot bakgrund av att både ungdomsstyrelsens rapport och andra studier har visat att det finns ett samband mellan risken att unga personer inte själva får bestämma vem de ska gifta sig med och hedersrelaterat våld och förtryck menar regeringen att handlingsplanen ”ska ses som en särskild insats med specifika åtgärder för att frågan ska uppmärksammas och integreras i myndigheternas arbete för

³⁴⁶ Ungdomsstyrelsen 2009:5, s. 318.

³⁴⁷ Ungdomsstyrelsen 2009:5, s.301 f och 319.

³⁴⁸ Skr. 2009/10:229, s. 1 och 4.

att bekämpa mäns våld mot kvinnor och hedersrelaterat våld och förtryck”.³⁴⁹ Denna handlingsplan är således enligt regeringen ett komplement till den tidigare handlingsplanen från 2007 om bekämpning av mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck och våld i samkönade relationer.³⁵⁰ Handlingsplanen behandlades av riksdagen i november 2010 som då beslutade att lägga den till handlingarna.³⁵¹

6.2.1 Handlingsplan

Åtgärderna i handlingsplanen för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja, kan enligt regeringen delas in i fyra olika insatsområden: ”1. stärkt förebyggande arbete, 2. förstärkt stöd och skydd, 3. förbättrad samverkan mellan myndigheter, och 4. ökad kunskap”.³⁵² Åtgärder som skall vidtas inom området *stärkt förebyggande arbete* tar främst sikte på att förbättra informationen samt spridningen av denna till de som känner oro inför att inte själva få välja vem de ska gifta sig med. Informationen skall främst ta sikte på vilket sätt de unga kan få hjälp och var de kan vända sig samt vilka rättigheter barn och unga har. Informationen ska även i förebyggande syfte riktas till föräldrar. Det förebyggande arbetat handlar också enligt regeringen om att ge berörda myndigheter och organisationer utbildning och information om hur de bör arbetat för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja samt om hur de bör bemöta dessa unga.³⁵³ Regeringen uttalar också i handlingsplanen att regeringen, i sitt förebyggande arbete, i internationella sammanhang skall lyfta fram att det är ett brott mot internationella konventioner att unga tvingas att gifta sig. Regeringen uttrycker även i handlingsplanen att den kommer att verka för att länder tar bort sina reservationer till olika internationella konventioner som berör frågan samt verka för att FN:s arbete mot barn- och tvångsäktenskap stärks.³⁵⁴ I handlingsplanen påpekar regeringen även vikten av att det inom samhällsorienteringen för nyanlända invandrare reflekteras över ”vad det innebär att leva i det svenska samhället, jämställdhet och respekt för ungdomars integritet”.³⁵⁵ Regeringens åtgärder som presenteras inom insatsområdet *förstärkt skydd och stöd* i handlingsplanen handlar främst om att förbättra arbetet inom socialtjänst, hälso- och sjukvård samt arbetet på skyddande boenden, familjehem och andra institutioner med målsättningen att unga som riskerar eller har blivit gifta mot sin vilja skall kunna få det stöd och den hjälp som de är i behov

---

³⁴⁹ Skr. 2009/10:229, s. 3 & Ungdomsstyrelsen 2009:5, s. 309. Även forskning som utförts av Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete (IMS) vid Socialstyrelsen av Per Arne Håkansson, på uppdrag av regeringen, har visat att det finns ett samband mellan tvångsäktenskap och hedersrelaterat våld. Studien, *Frihet och familj – En uppföljning av skyddade boenden för personer som hotas av hedersrelaterat våld*, som utförts av IMS har visat att av de som kommit till de skyddade boenden, har ungefär 70 % kommit dit på grund av att de inte själva fått välja sin livspartner. Håkansson, s. 3 och 54.

³⁵⁰ Skr. 2009/10:229, s. 4.

³⁵¹ Se bet. 2010/11:KrU4 & rskr. 2010/11:11.

³⁵² Skr. 2009/10:229, s. 22.

³⁵³ Skr. 2009/10:229, s. 23 ff. Se åtgärd 1, 2, 3, 4 och 5.

³⁵⁴ Skr. 2009/10:229, s. 23. Se åtgärd 1.

³⁵⁵ Skr. 2009/10:229, s. 25 f. Se åtgärd 6.

av.³⁵⁶ Som en åtgärds punkt inom insatsområdet *förbättrad samverkan mellan myndigheter*, har regeringen gett Ungdomsstyrelsen i uppdrag att upprätta ett nätverk mellan olika statliga myndigheter för att på så sätt se till att de insatser som genomförs för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja får större genomslagskraft.³⁵⁷ Inom insatsområdet *ökad kunskap* märks särskilt åtgärds punkten vari regeringen har givit en särskild utredare i uppdrag att inhämta ytterligare kännedom om barn- och tvångsäktenskap och därefter utifrån det nya kunskapsunderlaget föreslå åtgärder för att motverka sådana äktenskap. I utredarens uppdrag, som ska beröras närmare i nästa avsnitt, ingår även att göra en samlad översyn av relevant lagstiftning.³⁵⁸ Andra åtgärder inom insatsområdet *ökad kunskap* är bland annat att arbetet med utsatta barn inom skolan skall undersökas närmare samt att en kartläggning ska ske av vilka aktörer inom kommunala verksamheter, fristående verksamheter, trosamfund och ideella organisationer som arbetar för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja samt vilka som skulle kunna arbeta för detta.³⁵⁹ Inom detta insatsområde märks även att regeringen givit Migrationsverket och Skattverket i uppgift att föra statistik över bland annat fullmaktsäktenskap och barnäktenskap som dessa myndigheter kommer i kontakt med.³⁶⁰ En annan åtgärds punkt inom detta insatsområde är att regeringen ska låta undersöka förekomsten av vigselliknande ceremonier i Sverige som inte utgör rättsligt giltiga vigslar.³⁶¹

6.2.2 Kommittédirektiv om stärkt skydd mot barn- och tvångsäktenskap

Som framgår av den ovan berörda handlingsplanen har regeringen genom Kommittédirektiv *Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap*³⁶², givit en särskild utredare i uppdrag att bland annat inhämta mer kunskap om barn- och tvångsäktenskap, föreslå förebyggande åtgärder mot sådana äktenskap samt göra en samlad översyn av relevant lagstiftning.³⁶³ Mot bakgrund av att det finns personer i Sverige som tvingas att gifta sig och att det finns barn som ingår äktenskap, trots att både den civilrättsliga, internationellt privaträttsliga och straffrättsliga lagstiftningen på olika sätt uttrycker att sådana äktenskap inte accepteras, menar regeringen att det finns ett behov av att utreda vilka ytterligare åtgärder som kan vidtas för att stärka skyddet mot sådana äktenskap.³⁶⁴ Vad gäller den delen av uppdraget som innebär inhämtande av mer kunskap om barn- och tvångsäktenskap ska utredaren bland annat undersöka vilka det är som drabbas av sådana äktenskap, vad som utgör bakgrunden till sådana äktenskap samt vilka

³⁵⁶ Skr. 2009/10:229, s. 26 f. Se åtgärd 7 och 8.

³⁵⁷ Skr. 2009/10:229, s. 28. Se åtgärd 9.

³⁵⁸ Skr. 2009/10:229, s. 29. Se åtgärd 10.

³⁵⁹ Skr. 2009/10:229, s. 29 f. Se åtgärd 11 och 12.

³⁶⁰ Skr. 2009/10:229, s. 30 f. Se åtgärd 13 och 14.

³⁶¹ Skr. 2009/10:229, s. 31. Se åtgärd 15.

³⁶² Dir. 2010:54.

³⁶³ Skr. 2009/10:229, s. 29 åtgärd 10.

³⁶⁴ Dir. 2010:54, s. 2 f.

handlingar som oftast föregår sådana äktenskap. I uppdraget ingår också att klargöra omfattningen av barn-, tvångs- och fullmaktsäktenskap.³⁶⁵ De åtgärder för att stärka skyddet mot barn- och tvångsäktenskap som utredaren ska föreslå, ska baseras på det kunskapsunderlag som utredaren inhämtar men även på resultaten av de olika åtgärderna i regeringens ovan berörda handlingsplan.³⁶⁶ Vid översynen av relevant lagstiftning ska utredaren även bedöma om det krävs civilrättsliga, internationellt privaträttsliga eller straffrättsliga lagändringar i syfte att stärka skyddet mot barn- och tvångsäktenskap. I de fall det bedöms finnas ett behov av lagändringar ska utredaren även lägga fram förslag på sådana. Utredaren ska vid denna bedömning särskilt överväga om det utifrån det nya kunskapsunderlaget finns skäl att förändra den befintliga kriminaliseringen av tvångsäktenskap. Utredaren ska också särskilt granska den kriminalisering av barnäktenskap som Människohandelsutredningen föreslog 2008 och som berörts ovan. Denna granskning ska ske i nära samband med den civilrättsliga lagstiftningen. Utredaren ska också särskilt undersöka om det även i fortsättningen vid ingående av äktenskap bör vara möjligt att ansöka om dispens från ålderskravet. Slutligen ska utredaren särskilt överväga om möjligheten att få utländska äktenskap erkända i Sverige bör begränsas ytterligare, exempelvis vad gäller fullmaktsäktenskap då regeringen menar att det vid sådana äktenskap kan var oklart om parterna haft möjlighet att lämna sitt samtycke till äktenskapet. Uppdraget ska redovisas senast i maj 2012.³⁶⁷

---

³⁶⁵ Dir. 2010:54, s. 3 f.

³⁶⁶ Dir. 2010:54, s. 4.

³⁶⁷ Dir. 2010:54, s. 5 ff.

7 Analys och diskussion

Som framgått av uppsatsen finns en stor variation kring synen på äktenskapets ingående och vad som är äktenskapets främsta syfte beroende på samhälle, kultur, tradition och religion. Synen på äktenskapets ingående och dess syfte har även inom det svenska samhället och den svenska rättsordningen förändrats drastiskt under de senaste seklen. För inte alltför länge sedan hade den svenska äktenskapsrätten till stor del en helt annan utformning än vad den nuvarande lagstiftningen har, vilket till stor del går att förklara genom en förändrad samhällssyn, ändrade traditioner och religionens skiftande ställning i samhället. Idag accepterar svensk rätt i stort sett aldrig äktenskap mot den ena eller båda parternas vilja. Som huvudregel accepteras inte heller äktenskap där en eller båda parter är under 18 år. Trots detta visar Ungdomsstyrelsens kartläggning som gjorts på uppdrag av regeringen att flera unga i Sverige känner oro inför att inte själva få välja vem de ska gifta sig med. Detta gäller även ungdomar som är under 18 år. Således finns ett behov av ytterligare åtgärder mot barn- och tvångsäktenskap vilket även regeringen har uppmärksammat. Frågan är då hur detta skydd mot barn- och tvångsäktenskap ska utformas. Som uppsatsen visat är Sverige anslutna till flera internationella instrument om mänskliga rättigheter som direkt eller indirekt behandlar skyddet mot barn- och tvångsäktenskap. Samtidigt kan Sverige idag betecknas som ett mångkulturellt samhälle, där flera olika synsätt på äktenskap ska samsas. Mot bakgrund av detta är det vid utformning av regler kring barn- och tvångsäktenskap i syfte att stärka skyddet mot sådana äktenskap av vikt att båda dessa aspekter beaktas och uppmärksammas. Lagstiftaren står således inför uppgiften att avgöra hur det svenska skyddet ska utformas dels i förhållande till den relativt nyvunna jämställdheten mellan både kön och etnicitet på äktenskapsrättens område, dels i förhållande till de mänskliga rättigheterna på området och dels i förhållande till olika kulturella- och religiösa normer kring äktenskapet som finns i ett mångkulturellt samhälle som Sverige.

7.1 Skyddet mot barn- och tvångsäktenskap i svensk rätt

Synen på frivillighet vid äktenskapets ingående och synen på vad som utgör lämplig äktenskapsålder har inom den svenska rättsordningen ur ett historiskt perspektiv genomgått stora förändringar. Idag krävs att båda parterna av fri vilja lämnar sitt samtycke till äktenskapet för att det ska vara giltigt och det är endast i speciella fall som äktenskap där någon av parterna är under 18 år godtas. På detta sätt har det emellertid inte alltid förhållit sig. Under äldre tid kunde äktenskapets ingående mer liknas vid en affärssuppgörelse mellan två släkter än vid en förbindelse mellan två parter baserad på deras fria vilja. Det fanns således inget skydd mot att parterna tvingades in i äktenskapet. Ända fram till slutet av 1800-talet var parternas

vilja begränsad av giftomannens samtycke. Synen på lämplig äktenskapsålder har även genomgått stora förändringar inom den svenska rättsordningen. Idag får personer under 18 år enligt svensk rätt inte ingå äktenskap utan myndighets tillstånd men fram till 1700-talet fanns inte ens någon exakt lagstadgad äktenskapsålder i svensk rätt och när en sådan väl lagfästes var den under flera år olika beroende på kön och etnicitet. Det var så sent som på 1960-talet som kvinnor och mäns äktenskapsålder likställdes och inte förrän på 2000-talet togs de sista skillnaderna beroende på etnicitet bort från svensk rätt vad gäller äktenskapsåldern. Det skydd som den svenska lagstiftningen idag tillförsäkrar den enskilde mot barn- och tvångsäktenskap är således inom många områden relativt nyvunnet.

7.1.1 Skyddet mot tvångsäktenskap

Idag framgår det tydligt av svensk lagstiftning att äktenskap endast får ingås med båda parter fria vilja, bland annat genom att ÄktB stadgar att båda parter måste närvara samtidigt vid vigseln och där ge till känna att de samtycker till äktenskapet. Även det faktum att vigseln måste förrättas av en behörig vigselförrättare som är skyldig att kontrollera att ingen av parterna handlar mot sin vilja bidrar till att försäkra frivilligheten vid äktenskapets ingående. Om vigselförrättaren missköter sitt uppdrag kan förordnandet återkallas och i vissa fall kan vigselförrättaren dömas för tjänstefel. Det civilrättsliga skyddet mot tvångsäktenskap i samband med äktenskapets ingående är således relativt starkt i svensk rätt. Det har det emellertid inte alltid varit. Fram till slutet av 1800-talet var både kvinnors och mäns vilja i samband med äktenskapets ingående begränsad. Vid äktenskapets ingående under medeltiden var de enskilda individernas vilja underordnad familjens och släktens vilja då äktenskapets syfte under denna tid främst var att säkerställa familjens och släktens ekonomi och makt. Både kvinnan och mannen var således bundna av sin släkts och familjs vilja. Innan mannen friade till kvinnans giftoman var han tvungen att inhämta sin ätts godkännande och kvinnan hade i stort sett ingenting att säga till om då det var giftomannen och friaren som kom överens om äktenskapets ingående och kvinnans samtycke till äktenskapet var inte ens nödvändigt under tidig medeltid. Även om det inte står helt klart om det svenska äktenskapet från början var att se som ett köpäckenskap, det vill säga ett brudköp, eller om det var att se som ett gåvoäckenskap kan i alla fall konstateras att kvinnan till stor del under äldre tid behandlades som en ägodel vid äktenskapets ingående. Detta visar bland annat den obligatoriska ”mund” som friaren skulle överlämna till kvinnans giftoman och närmaste släkt i utbyte mot att giftomannen överlämnade kvinnan till den blivande äkta mannen. Efter kyrkans inflytande infördes dock under senare medeltid bestämmelser i svensk rätt som innebar att giftomannen inte längre kunde tvinga kvinnan att ingå ett äktenskap mot hennes vilja. I 1734 års lag kom det tydligt till uttryck att varken kvinnan eller mannen fick tvingas till äktenskapet utan deras frivilliga samtycke ansågs vara nödvändigt. Vid nya GB tillkomst 1920 överfördes detta synsätt till denna balk och ett äktenskap fick således även i fortsättningen inte ingås utan båda makarnas frivilliga samtycke. Följaktligen har dagens krav på att båda parter av fri vilja måste lämna sitt

samtycke till äktenskapet präglat svensk civilrätt under en längre tid. Viktigt att påpeka är däremot att parterna fram till slutet av 1800-talet inte utan konsekvenser helt av egen vilja kunde välja vem de skulle gifta sig med. Kvinnan och mannen var till stor del beroende av giftomannens vilja vid äktenskapets ingående då alla kvinnor var omyndiga och äktenskap inte fick ingås utan giftomannens samtycke. Om så skedde kunde kvinnan göras arvslös och mannen som gifte sig med henne kunde ådömas straffansvar. Det var först i samband med att ogifta kvinnor blev myndiga i slutet av 1800-talet som kravet på giftomannens samtycke avskaffades. Således kan det diskuteras hur ”frivilligt” äktenskapet var fram till slutet av 1800-talet, då både mannen och kvinnan kunde drabbas av oönskade konsekvenser om de gick emot giftomannens vilja. Under denna tid var välfärdssystemet inte heller utbyggt i Sverige och därför var både mannen och kvinnan i mycket större utsträckning än idag beroende av familj och släkt, vilket säkerligen även medförde att giftomannens vilja ofta måste accepteras. Således var den fria viljan i samband med äktenskapets ingående i praktiken säkerligen starkt beskuren fram till slutet av 1800-talet även om den grundläggande synen var att ingen fick tvingas till äktenskapet.

Om ett giltigt äktenskap skulle komma till stånd trots att tvång förelegat utgör rätten till omedelbar äktenskapsskillnad ett skydd för den som tvingats ingå det. Skyddet utgörs även av att allmän åklagare i sådana fall har rätt att föra talan om äktenskapsskillnad. Rätten till omedelbar äktenskapsskillnad vid tvångsäktenskap tillkom efter 2004 års reform i syfte att förbättra skyddet mot sådana äktenskap. Enligt både den gamla GB i 1734 års lag och nya GB kunde en make som tvingats att ingå ett äktenskap begära att äktenskapet skulle återgå. Återgångsinstitutet avskaffades emellertid på 1970-talet med hänvisning till att sådana äktenskap som skulle kunna omfattas av bestämmelsen i praktiken var väldigt sällsynta och det ansågs därför lämpligare att dessa äktenskap upplöstes ”på vanligt sätt” genom äktenskapsskillnad. 30 år senare ansågs emellertid ett liknande behov av att kunna upplösa tvångsäktenskap återigen finnas då rätten till omedelbar äktenskapsskillnad infördes.

Det finns inte någon straffbestämmelse som uttryckligen tar sikte på tvångsäktenskap i svensk rätt. Det straffrättsliga skyddet mot sådana äktenskap utgörs däremot av att handlingar som kan föregå ett tvångsäktenskap är straffbelagda enligt ett flertal bestämmelser i BrB. Bland annat kan dessa handlingar bedömas som olaga hot, misshandel, olaga tvång, olaga frihetsberövande och grov fridskränkning. Tvångsäktenskap kan även under vissa förhållanden bedömas som människohandel. I äldre rätt fanns dock en straffbestämmelse som uttryckligen kriminaliserade tvångsäktenskap. Enligt 1734 års strafflag var det straffbart för föräldrar och andra giftomän att med hot eller våld tvinga en kvinna till äktenskap. Att bestämmelsen endast tog sikte på att skydda kvinnor berodde antagligen på att det främst var kvinnor som var i behov av sådant skydd då kvinnor under denna tid var omyndiga och därför beroende av sin giftomans samtycke till äktenskapet. Fram till 1974 kunde den som tvingade någon att gifta sig dömas för olaga giftermål enligt då gällande BrB. Bestämmelsen

togs dock bort med hänvisning till att sådana fall där bestämmelsen skulle kunna tillämpas var mycket sällsynta. Under 2000-talet har det emellertid ifrågasatts om en särskild brottsrubricering för tvångsäktenskap återigen bör införas i syfte att förstärka skyddet mot sådana äktenskap. Det har även ifrågasatts om lindrigare former av påtryckningar som ofta föregår ett tvångsäktenskap bör kriminaliseras i samma syfte. Diskussionen kring detta ska beröras närmare under 7.1.3.

Skyddet mot tvångsäktenskap tillförsäkras också genom att svensk lag, det vill säga äktenskapsbalkens regler kring äktenskapets ingående, alltid ska följas vid vigsel inför en svensk myndighet. Detta innebär att en vigselförrättare oavsett om vigseln är borglig eller religiös är skyldig att tillämpa äktenskapsbalkens regler vid vigselförrättningen. På så sätt tillförsäkras att det skydd mot tvångsäktenskap som äktenskapsbalken uppställer gäller för alla som vigs inför en svensk myndighet. Om äktenskapet ingås enligt utländsk lag i en främmande stat kan inte skyddet mot tvångsäktenskap tillförsäkras genom äktenskapsbalkens regler. I dessa fall tillförsäkras istället skyddet mot tvångsäktenskap genom bestämmelserna i 1904 års lag om erkännande av utländska äktenskap. Som huvudregel erkänns alla utländska äktenskap som är giltiga enligt vigsellandets lag, makarnas medborgarlands lag, eller makarnas hemvistlands lag. Enligt en särskild bestämmelse i 1904 års lag som infördes genom 2004 års lagreform i syfte att förbättra skyddet mot tvångsäktenskap erkänns emellertid inte äktenskap som sannolikt ingåtts under tvång. Denna bestämmelse motiverades av att det inte kan garanteras att utländsk lag säkerställer frivilligheten vid äktenskapets ingående på samma sätt som svensk lag gör. Även före 2004 kunde erkännande av utländska tvångsäktenskap i praktiken nekas, då med hänvisning till regeln om svensk ordre public. En särskild bestämmelse som tydligt uttrycker att tvångsäktenskap inte erkänns ansågs emellertid på ett bättre sätt tydligöra att sådana äktenskap inte accepteras och på så sätt stärka skyddet mot sådana äktenskap. Det internationellt privaträttsliga skyddet mot tvångsäktenskap är således teoretiskt sett relativt starkt idag. Ifrågasättas kan dock om äktenskap som ingåtts under tvång i praktiken upptäcks i samband med registreringen. I förarbetena stadgas att svenska myndigheter som regel ska utgå ifrån att äktenskapet är ingånget av parternas fria vilja, endast om någon särskild anledning talar för att det rör sig om ett tvångsäktenskap ska detta undersökas vidare.

7.1.2 Skyddet mot barnäktenskap

Av svensk rätt framgår att barn som regel inte bör ingå äktenskap före 18 års ålder, med hänsyn till att barn i allmänhet inte förrän vid denna ålder anses uppnått tillräcklig mognad för att kunna hantera alla de åtaganden som följer av ett äktenskap. Skyddet mot barnäktenskap är emellertid inte absolut då det finns en möjlighet för barn under 18 år att ansöka om dispens från ålderskravet. Genom 2004 års lagreform i syfte att förbättra skyddet mot barnäktenskap begränsades möjligheten att ansöka om dispens. Nu krävs att särskilda skäl föreligger för att dispens ska meddelas, vilket inneburit en

betydlig förstärkning av det civilrättsliga skyddet mot barnäktenskap. Synen på lämplig äktenskapsålder har emellertid inte alltid varit densamma i svensk rätt. I äldre tid var synen på lämplig äktenskapsålder betydligt lägre än vad den är idag. Under tidig medeltid var flickan vanligen mellan åtta och fjorton år vid fästningen. Genom inflytande av först den katolska och senare av den lutherska kyrkan höjdes den faktiska äktenskapsåldern något i det svenska medeltida samhället. Kyrkan menade att en högre äktenskapsålder på ett bättre sätt säkerställde äktenskapet som en individuell parrelation och inte en ekonomisk uppgörelse mellan två släkter. Det var dock inte förrän den världsliga- och religiösa lagen sammanflätades på 1700-talet i 1734 års lag som någon exakt äktenskapsålder lagfästets. Äktenskapsåldern bestämdes då till 21 år för män och 15 år för kvinnor med möjlighet till dispens. Dessa åldersgränser gällde sedan i stort sett till början av 1900-talet för kvinnor och till mitten av 1900-talet för män med ett några ändringar. Kvinnors äktenskapsålder höjdes först i slutet av 1800-talet till 17 år och sedan genom 1915 års lag till 18 år. Höjningen av kvinnors äktenskapsålder motiverades främst av medicinsk hänsyn för både kvinnan och barnet samt av att kvinnan skulle nått tillräcklig mognad för att kunna göra ett genomtänkt val av make. Som motiv för att män och kvinnors äktenskapsålder likställdes 1969 angavs främst att könen borde vara jämställda i så stor utsträckning som möjligt och att det inte fanns något vetenskapligt stöd för att kvinnor skulle vara fysiskt eller psykiskt redo för äktenskapet tidigare än män. Dagens skydd mot barnäktenskap oberoende av kön är alltså relativt nyvunnet. Idag kan skyddet mot barnäktenskap i samband med äktenskapets ingående anses som relativt starkt främst med hänsyn till att det nu krävs särskilda skäl för att dispens ska meddelas. Att länsstyrelsen i samband med dispensprövningen ska inhämta upplysningar från socialnämnden kring den unges situation och omständigheterna kring dispensansökan bidrar också till att förstärka detta skydd. Detta då socialnämnden har till uppgift att utreda om det verkligen är den unges vilja att ingå äktenskapet eller om påtryckningar ligger bakom dispensansökan. Att denna lagmässiga förstärkning av skyddet också i praktiken fått avsedd effekt visar det faktum att färre dispensansökningar nu beviljas jämfört med vad som var fallet före lagändringen. Diskuteras kan dock om dispensmöjligheten överhuvudtaget bör vara kvar då en grundläggande tanke inom svensk rätt är att äktenskap med barn under 18 år inte är önskvärda, vilket ska beröras närmare under avsnitt 7.1.3.

Efterlevnaden av den uppställda åldersgränsen tillförsäkras i svensk rätt genom att en hindersprövning alltid måste ske innan vigsel inför svensk myndighet får äga rum, med undantag för om hindersprövning redan skett i ett annat nordiskt land. Vid denna hindersprövning kontrolleras att ålderskravet är uppfyllt samt i fall då dispens från ålderskravet är nödvändigt att tillstånd lämnats av behörig myndighet. Sedan 2004 ska hindersprövningen alltid genomföras i enlighet med svensk lag vilket innebär en stor förbättring av skyddet mot barnäktenskap då 18 årsgränsen idag ska gälla föra alla oberoende av medborgarskap. Tidigare prövades hinder mot äktenskapet enligt medborgarlandets lag. I syfte att skydda barn med utländskt medborgarskap mot för tidiga äktenskap infördes under 1970-

talet en bestämmelse som innebar att länsstyrelsens tillstånd krävdes om barnet var under 15 år. Att olika åldersgränser, 15 år respektive 18 år, tillämpades beroende på medborgarskap ansågs dock i slutet av 1900-talet inte lämpligt då en grundläggande princip inom svensk rätt sedan länge varit att alla barn som vistats i Sverige ska komma i åtnjutande av samma skydd oberoende av medborgarskap. Att skyddet mot barnäktenskap var beroende av medborgarskap fram till 2004 kan också anses anmärkningsvärt mot bakgrund av att skild äktenskapsålder beroende av etnicitet inte längre ansågs motiverad redan i början av 1900-talet, då den lägre äktenskapsåldern för lappmän och lappkvinnor togs bort med motiveringen att det inte fanns något som talade för att denna grupp skulle nå fysisk mognad tidigare än den övriga befolkningen. Idag är dock skyddet mot barnäktenskap i samband med äktenskapets ingående lika starkt för alla oberoende av etnicitet och medborgarskap, då svensk lag alltid ska tillämpas vid hindersprövningen och då kulturella traditioner eller religiösa sedvänjor inte anses utgöra skäl för att meddela dispens.

Skyddet mot att någon under 18 år ingår äktenskap utan myndighets tillstånd tillförsäkras också genom att vigselförrättaren i samband med vigseln utöver att kontrollera att hindersprövning skett och att det vid denna inte framkommit något hinder mot äktenskapet är skyldiga att själv göra en bedömning om bristande äktenskapsålder föreligger och i så fall vägra genomföra vigseln. Skyddet mot barnäktenskap tillförsäkras också genom att skatteverket i samband med registrering av vigseln måste kontrollera att vigselförrättaren var behörig och att vigseln föregåtts av en hindersprövning samt att något hinder mot äktenskapet inte framkommit vid denna. Att förordnandet för en vigselförrättare som missköter sitt uppdrag kan återkallas och att han eller hon även i vissa fall kan dömas för tjänstefel är också en del av skyddet mot barnäktenskap.

Om ett äktenskap trots en eller båda parter bristande äktenskapsålder skulle komma till stånd är äktenskapet giltigt om äktenskapsbalkens formkrav för förrättningen har följts. I sådana fall kan äktenskapet endast upplösas genom ena makans död eller genom äktenskapsskillnad. Rätten till omedelbar äktenskapsskillnad utgör då ett skydd för den enskilde. Den part som vid äktenskapets ingående var under 18 år har, i likhet med vad som gäller vid tvångsäktenskap, om tillstånd av länsstyrelsen inte lämnats rätt till äktenskapsskillnad utan föregående betänketid. Skyddet förstärks också av att allmän åklagare har rätt att föra talan om äktenskapsskillnad i dessa fall. Denna möjlighet infördes i samband med 2004 års lagreform i syfte att stärka skyddet mot barnäktenskap.

Det finns i svensk rätt ingen straffrättslig bestämmelse som tar sikte på barnäktenskap. Det är med andra ord enligt gällande rätt inte straffbart att gifta sig med någon som är under 18 år. Inte heller är det straffbart att ”gifta bort” någon som är under 18 år om de handlingar som förgår äktenskapet inte är att bedöma som straffbara enligt BrB som exempelvis misshandel eller olaga tvång. I sådana fall är äktenskapet även att bedöma som ett tvångsäktenskap. Människohandelsbrottet kan emellertid bli aktuellt för

vissa former av barnäktenskap utan att äktenskapet samtidigt kan bedömas som ett tvångsäktenskap. Äktenskap som ingås genom att någon, oftast föräldrarna, transporterar ett barn i syfte att han eller hon ska gifta sig och ersättning till någon annan utgår i samband med detta kan enligt förarbetena vara att bedöma som människohandel. I andra fall finns däremot inget straffrättsligt skydd mot barnäktenskap som inte samtidigt är att bedöma som tvångsäktenskap. Det straffrättsliga skyddet för barnäktenskap är således relativt svagt i svensk rätt. Detta har också uppmärksammats av en statlig utredning som föreslagit att vårdnadshavare som tillåter att deras barn ingår ett äktenskap som är giltigt i vigsellandet ska kunna straffas även om någon annan straffbar handling inte företagits i samband med äktenskapets ingående. Detta förslag har emellertid idag fortfarande inte lett till lagstiftning. Diskussionen kring detta ska beröras närmare i avsnitt 7.1.3.

Som huvudregel erkänns som nämnts alla utländska äktenskap i Sverige som är att anse som giltiga enligt vigsellandets lag, makarnas medborgarlands lag eller makarnas hemvistlands lag. Sedan 2004 finns emellertid en särskild bestämmelse som innebär att äktenskap som ingåtts med en person som vid äktenskapets ingående var under 18 år inte erkänns om någon av parterna vid äktenskapets ingående var svensk medborgare eller hade hemvist i Sverige. Bestämmelsen infördes i syfte att förhindra att den svenska åldersgränsen kringgås genom att personer med stark anknytning till Sverige ingår äktenskapet utomlands. Sedan tidigare kunde mycket tidiga äktenskap även nekas erkännande med stöd av det svenska ordre public förbehållet. Detta förbehåll ansågs emellertid inte utgöra ett tillräckligt skydd mot barnäktenskap utan en särskild bestämmelse ansågs nödvändig. Bestämmelsen antogs också kunna få preventiv verkan. Det internationellt privaträttsliga skyddet mot barnäktenskap är således idag relativt starkt i svensk rätt. Anmärkningsvärt är dock att skyddet inte förrän 2004 likställdes för alla barn oberoende av medborgarskap.

Skyddet mot barnäktenskap i den civilrättsliga, internationellt privaträttsliga och straffrättsliga lagstiftningen kompletteras också av socialnämndens ansvar att hjälpa ett barn som riskerar att giftas bort mot sin vilja. Enligt socialstyrelsens riktlinjer kan det faktum att ett barn riskerar att skickas till ett annat land för att där giftas bort mot sin vilja utgöra grund för omhändertagande med stöd av LVU. Socialstyrelsen påpekar också att alla barn som lever i Sverige ska ges samma skydd och hjälp oberoende av medborgarskap. Detta skydd som socialnämnden ska erbjuda är av stor vikt för att förhindra barnäktenskap både som ett komplement till den övriga lagstiftningen men också i situationer när den övriga lagstiftningen inte kan erbjuda något skydd. En sådan situation kan exempelvis vara att ett barn tas utomlands för att där ingå äktenskap utan att det kan betraktas som människohandel eller har föregåtts av någon annan straffbar handling och barnet sedan aldrig återvänder till Sverige för att få äktenskapet erkänt. I sådana situationer kan inte den civilrättsliga, internationellt privaträttsliga eller straffrättsliga lagstiftningen erbjuda något skydd men socialnämnden kan ingripa om misstanke finns. Skyddet förstärks också av att socialnämndens skyldighet att ingripa inte är beroende av om äktenskapet

också kan ses som ett tvångsäktenskap, vilket det straffrättsliga skyddet till stor del är, utan socialnämnden ska ingripa så fort barnet kan misstänkas fara illa vilket inte måste innebära tvång.

7.1.3 Ytterligare behov av att stärka skyddet mot barn- och tvångsäktenskap i svensk rätt

Under 1900-talet har relativt lite uppmärksamhet riktas mot just lagstiftning i syfte att förhindra och förebygga barn- och tvångsäktenskap antagligen främst på grund av att det skydd som stadgats mot sådana äktenskap ansetts tillräckligt. Under 1970-talet avskaffades till och med bestämmelser som tillkommit i syfte att skydda enskilda mot tvångsäktenskap med hänvisning till att sådana fall där bestämmelserna skulle kunna tillämpas var mycket sällsynta. Skyddet för utländska medborgare började dock diskuteras under 1980-talet med hänsyn till att 15-17 åriga barn med utländskt medborgarskap då kunde ingå äktenskap utan någon som helst kontroll från det allmänna och med hänsyn till att flera också valde att göra det. Någon lagändring i syfte att förbättra skyddet mot barn- och tvångsäktenskap kom dock inte förrän 2004, då det civilrättsliga och internationellt privaträttsliga skyddet mot sådana äktenskap stärktes betydligt framförallt för unga med utländskt medborgarskap. Efter 2004 års lagreform är således skyddet mot barn- och tvångsäktenskap ur ett civilrättsligt och internationellt privaträttsligt hänseende tämligen starkt. Det straffrättsliga skyddet kan emellertid till viss del ifrågasättas bland annat med hänsyn till att flera organisationer och enskilda som kommer i kontakt med offer för tvångsäktenskap har påpekat att tvångsäktenskap ofta föregås av handlingar som inte faller in under BrB:s bestämmelser. Det straffrättsliga skyddet kan också ifrågasättas med hänsyn till att det inte är straffbart att gifta bort ett barn om äktenskapet inte samtidigt är att betrakta som ett tvångsäktenskap eller som människohandel. Det kan emellertid vara svårt för mycket unga barn att uttrycka sin vilja klart samtidigt som mycket unga barn kan fara väldigt illa av för tidiga äktenskap och då kan det ifrågasättas om inte handlingarna i samband med äktenskapets ingående bör vara kriminaliserade oberoende av om syftet är att exploatera barnet i människohandelsbestämmelsens mening eller om tvång i straffrättslig mening förelegat.

De eventuella bristerna i det straffrättsliga skyddet har även uppmärksamrats av regeringen som 2005 gav en statlig utredning i uppdrag att undersöka om det straffrättsliga skyddet mot barn- och tvångsäktenskap är tillfredsställande eller om det behöver förändras. Utredningen menar att ytterligare handlingar av lindrigare karaktär som kan föregå ett tvångsäktenskap inte bör kriminaliseras och att någon särskild brottsrubricering för tvångsäktenskap inte heller bör införas. Detta bland annat med hänsyn till att en kriminalisering av lindrigare handlingar kräver en översyn av den civilrättsliga och den internationellt privaträttsliga lagstiftningen, då äktenskap som ingåtts efter sådana lindrigare

påtryckningar som idag inte är kriminaliserade inte är att anse som ett tvångsäktenskap enligt äktenskapsbalken och 1904 års lag och därmed är att anse som giltiga respektive erkänns enligt svensk rätt. En kriminalisering utan att det civilrättsliga och internationellt privaträttsliga skyddet ses över skulle alltså kunna leda till att lagstiftningen blir motsägelsefull. En särskild brottsrubricering utan att kriminalisera ytterligare handlingar anser utredningen inte kunna medföra något ytterligare skydd för enskilda då det redan framgår av svensk lagstiftning att tvångsäktenskap inte accepteras av den svenska rättsordningen. Ungdomsstyrelsen menar emellertid att en kriminalisering av tvångsäktenskap är av stor vikt för att ändra beteendet hos föräldrar som gifter bort sina barn mot deras vilja. Den utredning som regeringen tillsatt i år, 2010, för att granska det totala lagstadgade skyddet mot barn- och tvångsäktenskap ska särskilt undersöka om kriminaliseringen av tvångsäktenskap bör förändras och i samband med detta också se över den civilrättsliga och internationellt privaträttsliga lagstiftningen. Om äktenskapsbalkens och 1904 års lags definition av tvångsäktenskap förändras öppnas en möjlighet att kriminalisera ytterligare handlingar av lindrigare karaktär som i praktiken ofta föregår ett tvångsäktenskap. Detta skulle innebära att det straffrättsliga skyddet och således det totala skyddet mot tvångsäktenskap stärks betydligt. En tydlig kriminalisering av tvångsäktenskap skulle också på ett tydligare sätt visa att tvångsäktenskap inte accepteras av den svenska rättsordningen. Vilket det uppenbarligen finns ett behov av bland annat med hänsyn till att Ungdomsstyrelsens rapport, *Gift mot sin vilja*, visar att flera unga i Sverige känner oro inför att inte själv få välja vem de ska gifta sig med och med hänsyn till att fler unga som söker hjälp för hedersrelaterat våld anger arrangerade äktenskap mot sin vilja som grund för våldet.

Vad gäller barnäktenskap föreslår utredningen straffansvar för vårdnadshavare som tillåter ett barn under 16 år, vilken är svensk medborgare eller har hemvist i Sverige, att ingå ett äktenskap som är giltigt i vigsellandet. Detta förslag har inte än lett till något lagförslag från regeringens sida då det inte ansetts helt förenligt med den civilrättsliga lagstiftningen. För att en kriminalisering ska kunna ske måste antagligen dispensmöjligheten tas bort eller begränsas vilket den särskilda utredare som regeringen tillsatte i år fick i uppdrag att undersöka. Ungdomsstyrelsen föreslår att dispensmöjligheten tas bort och att kriminaliseringen avser tillåtande av barn under 18 år istället för under 16 år att ingå äktenskap. Det kan mot bakgrund av att lagstiftarens målsättning är att motverka och förhindra barnäktenskap anses som motsägelsefullt att barnäktenskap ibland är godtagbart om särskilda skäl föreligger. Ett absolut förbud mot barnäktenskap skulle på ett tydligare sätt markera att barnäktenskap inte accepteras och göra det lättare för barn att säga nej till äktenskap. Idag kan barn efter påtryckningar övertalas att ansöka om dispens och det är inte säkert att det kommer fram vid dispensprövningen att det inte är barnets egen vilja. Ett absolut förbud mot barnäktenskap och en kriminalisering skulle även kunna få normativ verkan och på så sätt bidra till att förändra synen på barnäktenskap bland de grupper som anser att äktenskapsåldern bör vara lägre än 18 år.

Att förebygga och förhindra barn- och tvångsäktenskap effektivt handlar precis som regeringen uttrycker i sin handlingsplan från 2010 till stor del inte bara om att vidta lagstiftningsåtgärder. En stor del av det förebyggande arbetet handlar om att genom information förändra attityderna mot sådana äktenskap ute i samhället samt genom information öka möjligheterna för de som är utsatta att finna den hjälp och det stöd som samhället erbjuder. För att lagstiftningsåtgärder ska kunna få avsedd effekt krävs att värderingarna kring barn- och tvångsäktenskap förändras men samtidigt kan lagstiftningsåtgärder vara ett sätt att förändra dessa värderingar genom att normativt verka för förändringar i synen på barn- och tvångsäktenskap. Således är samspelet mellan de olika åtgärderna av stor vikt för att ett önskat resultat ska kunna nås. Andra åtgärder i form av att öka de sociala myndigheternas kunskap om barn- och tvångsäktenskap och förbättra myndigheternas handläggning av ärenden kring sådana äktenskap är också av stor betydelse för att förebygga och förhindra barn- och tvångsäktenskap. Det är dessa myndigheter som på ett tidigt stadium innan något äktenskap kommit till stånd har störst möjlighet att förhindra och förebygga att unga gifts bort mot sin vilja.

7.2 Det svenska skyddet i förhållande till internationell rätt

I flera internationella instrument om mänskliga rättigheter som Sverige anslutit sig till stadgas att äktenskap endast får ingås med de blivande makarnas fria och fulla samtycke. Dessa rättigheter gäller för alla oberoende av exempelvis kön, etnicitet och ålder. I syfte att eliminera barn- och tvångsäktenskap har även mer specifika bestämmelser utformats bland annat uttrycks i FN:s konvention om samtycke till äktenskap etc. att makarnas frivilliga samtycke ska avges inför vigselmyndigheten av de blivande makarna personligen och i närvaro av vittnen för att äktenskapet ska anses ingånget i laga ordning. I konventionen görs dock ett undantag för ena parten att närvara vid vigseln om särskilda omständigheter föreligger och parten har lämnat sitt samtycke till äktenskapet. I detta avseende får skyddet i svensk rätt anses vara förenligt med internationell rätt. I Äktenskapsbalken uppställs krav på att de blivande makarnas samtycke ska lämnas av fri vilja, att de ska närvara samtidigt vid vigseln och att vigseln ska ske inför behörig vigselförrättare i vittnens närvaro. Att utländska äktenskap som sannolikt ingåtts under tvång inte erkänns i Sverige bidrar också till att det svenska skyddet kan anses förenligt med det internationella. Att utländska fullmaktsäktenskap som huvudregel erkänns i svensk rätt kan dock ifrågasättas mot bakgrund av stadgandet att de blivande makarna personligen ska närvara vid vigseln om inte särskilda omständigheter i det enskilda fallet föreligger i FN:s konvention om samtycke till äktenskap etc. Regeringen har också uppmärksammat problemet med att det är svårt att kontrollera om parterna haft möjlighet att samtycka till äktenskapet när det rör sig om ett fullmaktsäktenskap. Av uppdraget till den särskilda utredare som regeringen tidigare i år tillsatte att se över den svenska lagstiftningen

kring barn- och tvångsäktenskap framgår att utredaren särskilt ska undersöka om ytterligare begränsningar vad gäller erkännande av utländska äktenskap ska införas vad gäller exempelvis fullmaktsäktenskap. En bestämmelse liknande den som finns i 1 kap. 8a § 1904 års lag vad gäller icke erkännande av barn- och tvångsäktenskap skulle lämpligen i detta syfte kunna införas även vad gäller fullmaktsäktenskap. På detta sätt skulle sådana äktenskap ändå kunna bli erkända om det föreligger särskilda skäl för att erkänna det. Genom att införa en sådan bestämmelse skulle det svenska skyddet bli mer förenligt med det skydd som uppställs i den internationella rätten.

Vad gäller lägsta äktenskapsålder föreskrivs inte någon exakt minimiålder i något av de internationella instrument som behandlar mänskliga rättigheter kring äktenskap. FN:s konvention om samtycke till äktenskap etc. förpliktigar endast konventionsstaterna att i nationell lag ange en minimiålder för ingående av äktenskap men inte vilken ålder som ska gälla. I konventionen anges också att äktenskap endast ska få ingås om den bestämda minimiåldern är uppnådd eller om myndighet har meddelat befrielse från ålderskravet, vilket endast ska få ske om det föreligger allvarliga skäl för det och det är i de blivande makarnas intresse att tillstånd lämnas. Inte heller i kvinnokonventionen anges någon exakt äktenskapsålder utan endast att konventionsstaterna i lag ska ange en minimiålder och att barns trolovningar och äktenskap inte ska ha någon rättslig verkan. I barnkonventionen finns ingen bestämmelse som uttryckligen tar sikte på äktenskap, flera andra bestämmelser utgör däremot indirekt ett skydd mot barnäktenskap men någon exakt ålder går inte att utläsa direkt av konventionen. Både Kvinnodiskrimineringskommittén och Barnrättskommittén har emellertid rekommenderat att äktenskapsåldern bör vara 18 år för såväl kvinnor som män. Barnrättskommittén menar att äktenskapsåldern bör vara 18 år främst med hänsyn till att det finns stora hälsorisker förknippade med äktenskap och graviditeter för unga flickor samt att barn som ingår äktenskap ofta måste avbryta sin utbildning, främst flickor, vilket leder till socialt utanförskap. Att barn i många länder anses som vuxna i och med äktenskapet och därmed förlorar sin rätt till det skydd som barnkonventionen stadgar utgör också enligt Barnrättskommittén skäl för att äktenskapsåldern bör vara 18 år. Med hänsyn till att äktenskapsåldern i svensk rätt är 18 år får skyddet i svensk rätt i detta avseende betraktas som förenligt med det skydd som den internationella rätten stadgar. Möjligheten till dispens från den uppställda äktenskapsåldern i svensk rätt är också med utgångspunkt i de mer specifika reglerna i FN:s konvention om samtycke till äktenskap etc. att anse som förenligt med internationell rätt framförallt sedan kravet på att särskilda skäl måste föreligga för att dispens ska meddelas har införts. Av förarbetena till den svenska bestämmelsen framgår också att dispens endast ska meddelas om det vid en samlad bedömning kan anses vara till barnets bästa att äktenskap tillåts. Mot bakgrund av Barnrättskommitténs rekommendationer och UNICEFS ställningstagande mot äktenskap före 18 års ålder kan emellertid bibehållandet av dispensmöjligheten i svensk rätt diskuteras. UNICEF menar att äktenskap före 18 års ålder kränker flera av de rättigheterna som stadgas i

barnkonventionen och att den lagstadgade minimiåldern därför bör vara 18 år.

Att hindersprövning numera alltid ska ske enligt svensk lag om äktenskapet ska ingås inför en svensk myndighet och att utländska barnäktenskap inte erkänns om någon av parterna vid äktenskapets ingående hade anknytning till Sverige bidrar också till att skyddet mot barnäktenskap i svensk rätt kan anses förenligt med det skydd som den internationella rätten uppställer. Fram till 2004 fanns emellertid brister i det svenska skyddet i förhållande till det internationella då barn med utländskt medborgarskap fram till dess enligt svensk rätt kunde ingå äktenskap vid 15 års ålder utan att dispens meddelats medan äktenskapsåldern för svensk medborgare var 18 år. Med hänsyn till både Kvinnodiskrimineringskommitténs och Barnrättskommitténs rekommendationer att äktenskapsåldern bör vara 18 år men kanske främst med hänsyn till att det enligt Barnrättskommittén innebär en kränkning av art. 2 i barnkonventionen om icke diskriminering att det finns olika lagar med skilda äktenskapsåldrar inom samma stat får denna tidigare reglering anses strida mot internationell rätt. Idag är således skyddet mot barnäktenskap lika för alla oberoende av medborgarskap vilket är i linje med de internationella bestämmelserna på området.

Kvinnokonventionen förpliktigar alla konventionsstater att avskaffa all slags diskriminering av kvinnor i frågor som rör äktenskap och stadgar särskilt att män och kvinnor ska ha lika rätt att ingå äktenskap, lika rätt att välja make och lika rätt att endast ingå äktenskap med sitt fria och fulla samtycke. Barnrättskommittén har också uttalat att lagar som stadgar skilda äktenskapsåldrar beroende på kön är i strid med art. 2 i barnkonventionen om icke-diskriminering. I dag är skyddet mot barnäktenskap i svensk rätt lika för alla oberoende av kön. Fram till 1969 var emellertid inte äktenskapsåldern mellan män och kvinnor likställd i svensk rätt. Detta var före barnkonventionens och Kvinnokonventionens tillkomst men konstateras ändå att dagens jämställdhet vad gäller äktenskapsålder är relativt nyvunnen i Sverige.

Då undersökningar visar att människor som lever i Sverige drabbas av både barn- och tvångsäktenskap samt att många känner oro inför att drabbas av sådana äktenskap, kan det emellertid ifrågasättas om det svenska skyddet är tillräckligt för att de internationella målsättningarna ska anses uppfyllda. Den civilrättsliga och internationellt privaträttsliga lagstiftningen är som ovan redogjorts för idag i stort sett helt förenlig med internationell rätt, diskuteras kan dock om inte straffrättsliga åtgärder mot barn- och tvångsäktenskap krävs för att den civilrättsliga och internationellt privaträttsliga lagstiftningen ska få full genomslagskraft och åtföljande i det svenska samhället. Andra åtgärder liknande dem som regeringen vidtagit eller avser att vidta enligt 2010 års handlingsplan för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja är också av stor betydelse för att det skydd som svensk lagstiftning uppställer ska kunna anses förenligt med det skydd som det internationella samfundet har som målsättning, det vill säga att eliminera förekomsten av tvångs- och barnäktenskap.

7.3 Skyddet i svensk- och internationell rätt i förhållande till kulturella normer

Svensk- och internationell rätt har som uppsatsen visat och som även berörts tidigare i detta kapitel målsättningen att alla äktenskap ska ingås med parternas fria vilja och att personer under 18 år inte ska ingå äktenskap, det vill säga att barn- och tvångsäktenskap i möjligaste mån ska förebyggas och förhindras. Detta synsätt präglar dock inte alla samhällen. Av uppsatsen framgår att synen på äktenskapets ingående och syfte kan vara väldigt skiftande beroende på samhälle, kultur, tradition och religion vilket också påverkar synen på den fria viljan i samband med äktenskapets ingående och lämplig äktenskapsålder. I en stor del av världen är arrangerade äktenskap kutym och i inom många kulturer är synen på lämplig äktenskapsålder betydligt lägre än 18 år. Att äktenskapet är arrangerat innebär inte i sig att det är ingånget i strid med parternas vilja. Det kan dock som uppsatsen visat vara svårt att avgöra var gränsen mellan ett arrangerat äktenskap och ett tvångsäktenskap går. Arrangerade äktenskap är enligt Anja Bredal vanligast i samhällen där familjens och släktens vilja anses överordnad individens samt i patriarkala samhällen där det finns en köns- och åldershierarki. Svensk- och internationell rätt utgår ifrån att alla människor har en individuell vilja. Om individernas vilja då är underställd kollektivets vid äktenskapets ingående, vilket är fallet i vissa samhällen och kulturer där arrangerade äktenskap tillämpas, kan den fria viljan ur ett svenskt- och internationellt perspektiv vara att anse som begränsad och då kan det ifrågasättas om parterna kan anses ha lämnat sitt "fria och fulla samtycke" till äktenskapet. Att kvinnan i vissa samhällen är underställd mannen och då även vid äktenskapets ingående kan inte heller anses vara i överensstämmelse med svensk- och internationell rätt då äktenskapsbalken är könsneutral och då de mänskliga rättigheterna ska gälla för alla och envar oberoende av kön. I kvinnokonventionen stadgas uttryckligen att kvinnor och män ska vara likställda vid äktenskapets ingående, under äktenskapet och vid äktenskapets upplösning. Vilket också talar för att det strider mot både svensk- och internationell rätt att kvinnan är underställd mannen vid äktenskapets ingående. I svensk rätt godtas arrangerade äktenskap så länge parterna samtycker till äktenskapet av fri vilja och det inte föregåtts av någon påtryckning som inte kan accepteras av den svenska rättsordningen. Att bedöma om samtycket har lämnats av fri vilja eller om det är begränsat på något sätt är dock antagligen i praktiken inte helt enkelt om parterna tillhör en kultur där individernas vilja är underordnad kollektivets. Detta med hänsyn till att det i sådana fall kan vara svårt att avgöra vem som faktiskt vill vad, det vill säga om samtycket endast lämnas för att göra familj och släkt nöjd eller om det lämnats för att personen *verkligen själv vill det*. Att det är svårt att definiera vad som utgör någons fria vilja märks också av att den internationella rätten endast stadgar att äktenskap ska ingås av parternas fria och fulla samtycke men inte uttrycker närmare när denna fria vilja ska anses kränkt.

Inom vissa kulturer och religioner tillämpas fullmaktsäktenskap, ofta förekommande inom islam, vilket innebär att den ena parten kvinnan företräds av någon annan vid äktenskapets ingående. Enligt internationell rätt ska äktenskap där ena parten inte personligen närvarar vid vigseln endast godtas om särskilda omständigheter föreligger. I svensk rätt erkänns som huvudregel fullmaktsäktenskap om det inte visas att den som företräder kvinnan tar sina instruktioner från någon annan än kvinnan. Som berörts tidigare i analysen är emellertid erkännande av utländska fullmaktsäktenskap uppe för diskussion i Sverige då samtycket i samband med sådana äktenskap har ansetts svårt att kontrollera.

En lägre äktenskapsålder än 18 år förespråkas och tillämpas inom många kulturer runt om i världen. Tidigare tog svensk rätt större hänsyn till detta då utländska medborgare fram till 2004 fick ingå äktenskap efter 15 års ålder utan myndighets tillstånd. Utländska barnäktenskap erkändes också som huvudregel om inte personerna var så pass unga att det kunde anses strida med svensk ordre public. Efter 2004 gäller däremot samma äktenskapsålder för alla som lever i Sverige. Av förarbeten till införandet av bestämmelsen om att särskilda skäl krävs för att dispens ska meddelas framgår att det faktum att barnet tillhör en grupp som förespråkar en lägre äktenskapsålder än 18 år inte utgör ett sådant särskilt skäl som krävs för att dispens ska meddelas. Det uttrycks särskilt att barnets eller familjens önskan att följa kulturella traditioner eller religiösa sedvänjor inte utgör skäl att meddela dispens. Således tas idag i svensk rätt betydligt mindre hänsyn till kulturella eller religiösa normer kring äktenskapsåldern än vad som gjordes bara för några år sedan. Även av barnkonventionen framgår att hänsyn inte ska tas till kulturella och religiösa sedvänjor om de kan anses skadliga för barns hälsa och som exempel på sådana sedvänjor nämns tidiga äktenskap. Det uttrycks till och med att konventionsstaterna är skyldiga att vidta alla nödvändiga och lämpliga åtgärder för att avskaffa sådana sedvänjor.

Familjens heder kan inom vissa kulturer i stor utsträckning också påverka ingåendet av äktenskap. Hedern är i dessa kulturer då främst förknippad med kvinnors sexuella beteende vilket visar hur ärbär familjen är. Då kvinnor och flickor ska vara oskulder vid äktenskapets ingående inom dessa kulturer kan ett tidigt äktenskap säkerställa familjens heder. Att ett äktenskap ingås i syfte att säkerställa familjens eller släktens heder utgör inget skäl mot att inte godta äktenskapet i svensk eller internationell rätt. Familjens eller barnets heder utgör dock inte heller ett sådant särskilt skäl som krävs för att dispens från ålderskravet ska meddelas i svensk rätt. Då det främst är familjen eller släkten, det vill säga kollektivet som arrangerar äktenskapet i dessa kulturer kan också parternas, framförallt kvinnans eller flickans fria vilja ifrågasättas i samband med äktenskap ingångna i syfte att skydda familjens heder. Om äktenskapet inte ingåtts mot parternas vilja och det inte heller föregåtts av någon straffbar handling är äktenskapet emellertid giltigt enligt svensk rätt och om det ingåtts utomlands ska det erkännas. Forskning visar emellertid att det finns ett nära samband mellan hedersrelaterat våld och tvångsäktenskap. En stor del av de som söker hjälp för hedersrelaterat våld anger som grund för våldet att de vägrat gifta sig

med någon som familjen utsett. Om ett äktenskap ingås i sådana situationer är det således enligt svensk rätt inte giltigt och erkänns inte heller. Synen på äktenskapet främst som en angelägenhet för släkten, kollektivet, har emellertid även präglat den svenska äktenskapsrätten en gång i tiden och den liberala synen på sexualitet som idag präglar den svenska samhällssynen har inte alltid gjort det. Under äldre tid hade också familjens heder stor betydelse i Sverige. Om en man valde att ha sexuella förbindelser med en kvinna utan att först ha framfört ett frieri och kommit överens med giftomannen om äktenskapets ingående ansågs han kränka giftomannen och dennes ätts rätt. Under inflytande av först den katolska och senare den lutherska kyrkan har ända fram till 1700-talet utomäktenskaplig sexualitet bestraffats hårt i svensk rätt.

7.4 Avvägningen mellan mänskliga rättigheter och kulturella normer

Som framgått av uppsatsen och analysen ovan kan kulturella och religiösa sedvänjor kring äktenskapets ingående i relativt stor utsträckning skilja sig från de mänskliga rättigheterna som uppställs i internationell rätt. Frågan är då hur svensk lagstiftning ska utformas med hänsyn till detta. Bör svensk rätt sträva efter att förverkliga de mänskliga rättigheterna kring äktenskapets ingående utan att ta hänsyn till att kulturella och religiösa sedvänjor kan kränkas, genom att individernas rättigheter sätts före gruppens rättigheter på så sätt som de mänskliga rättigheterna i stor utsträckning förespråkar? Eller bör svensk lagstiftning även ta hänsyn till minoritetsgruppers synsätt och eventuellt ge minoritetsgrupper särskilda rättigheter vid äktenskapets ingående, vilket skulle vara i linje med normativ multikulturalism och mångkulturalism så som begreppen definierats i kapitel ett? Att inte värdera den svenska kulturen och dess syn på äktenskap högre än andra kulturer skulle även vara att förespråka ur ett kulturellrelativistiskt synsätt. Frågan är inte enkel att besvara och ett klart svar ska här inte heller försöka ges. Belysas ska dock olika för- och nackdelar med de båda synsätten samt vilken väg lagstiftaren hitintills valt att gå.

Tidigare har i svensk lagstiftning stor hänsyn tagits till synen på äktenskap bland minoritetskulturer. Skild äktenskapsålder gällde för lappar fram till början av 1900-talet då en lägre äktenskapsålder förespråkades inom denna grupp. Fram till början av 2000-talet hade även utländska medborgare enligt svensk lagstiftning rätt att ingå äktenskap vid en lägre ålder än svenska medborgare vilket således innebar att utländska minoritetskulturer gavs en viss rätt att följa en lägre äktenskapsålder än majoritetsbefolkningen. Detta kan delvis ses som en form av normativ multikulturalism och mångkulturalism, då minoritetskulturerna gavs rättigheter, i form av rätt att tillämpa en lägre äktenskapsålder än vad som gällde för majoritetsbefolkningen. Under denna tid ansågs svensk lagstiftning inte helt förenlig med barns mänskliga rättigheter, då barn med utländskt medborgarskap diskriminerades från det skydd som den övriga befolkningen åtnjöt. Sedan 2004 har i stort sett alla som vistas i Sverige haft

samma rättigheter och skyldigheter i samband med äktenskapets ingående, svensk lagstiftning har således tydligt tagit ställning till att individers mänskliga rättigheter så som de utformats i internationell rätt går före grupperns rätt att leva efter sin kultur eller religion. Detta kan ses som ett steg ifrån ett kulturrelativistiskt betraktelsesätt, då svensk lagstiftning genom att stadga att samma äktenskapsålder ska gälla för alla oavsett medborgarskap eller kultur tydligt visar att kulturella grupprättigheter är underordnade individernas. Att svensk rätt sätter individens rättigheter före gruppens rättigheter visar även de uttalande som gjorts i förarbetena till införandet av kravet på att särskilda skäl måste föreligga för att dispens från ålderskravet ska meddelas. Att sökande eller dennes familj önskar följa kulturella traditioner eller religiösa sedvänjor som förespråkar en lägre äktenskapsålder utgör enligt förarbetena inte skäl för att meddela dispens men om sökande däremot på grund av sin grupps värderingar skulle hamna i en svår situation om dispens inte meddelas kan detta enligt förarbetena utgöra skäl för att meddela dispens. Således sätts individens bästa i den specifika situationen före gruppens bästa vilket i och för sig kan leda till att även gruppens vilja blir tillgodosedd men det är inte det som åsyftas.

I en diskussion kring vilken hänsyn som ska tas till mänskliga rättigheter i förhållande till kulturella eller religiösa normer är det också av vikt att belysa att universaliteten av de mänskliga rättigheterna kring äktenskapets ingående kan ifrågasättas då flera konventionsstater reserverat sig mot just de artiklar som behandlar individers rättigheter i förhållande till äktenskap. Reservationerna har främst skett med hänvisning till kultur och religion och främst av muslimska länder. Detta leder till frågan om dessa rättigheter ändå kan betraktas som universella och därför ska gälla för alla eller rättfärdigar dessa kraftiga reservationer att mer hänsyn tas till dessa kulturers och religioners synsätt även inom samhällen där dessa synsätt endast finns inom olika minoritetsgrupper. Vissa menar att de mänskliga rättigheterna endast är ett "fortsatt missionerande" för västerländska värden och då kan ifrågasättas om inte dessa kraftiga reservationer från icke västerländska samhällen visar på att dessa rättigheter inte är universella. Ur ett kulturrelativistiskt synsätt skulle det troligen vara så, då kulturrelativister menar att de värden som en kultur, i detta fall västvärlden, hävdar är universella egentligen endast är den kulturens värderingar. Detta skulle kunna vara ett argument för att mer hänsyn bör visas mot minoritetsgruppers kulturer och religioner även om majoritetskulturen i samhället inte delar dessa värderingar. Å andra sidan kan det ur ett universalistiskt perspektiv mot bakgrund av de kraftiga reservationerna istället anses som än viktigare att de konventionsstater som inte reserverat sig, på alla sätt verkar för att individernas enskilda rättigheter stärks i förhållande till minoritetsgruppernas i samhället. Ur ett sådant synsätt, som till stor del präglar svensk rätt idag, är det även av stor vikt att konventionsstater som erkänner allas mänskliga rättigheter arbetar för att förändra de konventionsstaters värderingar som reserverat sig mot artiklarna. Att den svenska lagstiftaren delar detta synsätt märks också i regeringens handlingsplan från 2010 i syfte att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja som godtagits av riksdagen. I handlingsplanen uttrycks att

regeringen i internationella sammanhang kommer att verka för att konventionsstater som reserverat sig i frågor som rör individernas rättigheter vid äktenskapets ingående ska ta bort sina reservationer.

Mot att den svenska lagstiftaren återigen skulle välja att närma sig det kulturellrelativistiska synsättet i dessa frågor talar även den relativt nyvunna jämställdheten mellan kön och etnicitet i det svenska samhället som fortfarande inom många områden inte nått ända fram. Att då ”gå tillbaka” till ett synsätt som tidigare präglat svensk rätt men som av olika anledningar inte kunde accepteras är föga troligt och antagligen inte heller särskilt önskvärt. Att alla människor ska behandlas lika oberoende av kön och etnicitet har varit en grundläggande tanke inom det svenska samhället under en lång tid, även om det dröjde innan denna tanke fick full genomslagskraft på äktenskapsrättens område. Denna tanke präglade svensk rätt även före de mänskliga rättigheterna lyftets fram i det internationella forumet och således är detta individuella rättighetstänk djupt förankrat i svensk rätt vilket också tyder på att den svenska lagstiftaren inte kommer att godta att individer inom minoritetsgrupper diskrimineras från det skydd som majoritetsbefolkningen anser att alla bör åtnjuta. Detta kommer också till uttryck i 1 kap. 2 § 4 st. RF där det stadgas att ”det allmänna skall motverka diskriminering av människor på grund av kön, hudfärg, nationellt eller etniskt ursprung, språklig eller religiös tillhörighet, funktionshinder, sexuell läggning, ålder eller annan omständighet som gäller den enskilde som person”. Av detta får anses framgå att de rättigheter som majoritetsbefolkningen anser bör gälla ska gälla lika för alla oberoende av kulturell eller religiös tillhörighet. Att det är av stor vikt att olika kulturella och religiösa minoritetsgrupper respekteras och att deras levnadssätt värnas, framgår också av regeringsformen, 1 kap. 2 § 5 st. Med andra ord uttrycks i svensk rätt att det är av vikt att minoritetsgruppernas levnadssätt värnas men aldrig på bekostnad av den enskilda individens rättigheter. Vid ett sådant ställningstagande kan det naturligtvis ifrågasättas vad som är *bra* och *dåligt* för individen i dessa sammanhang. I Sverige anses barn under 18 år som huvudregel ta skada av att ingå äktenskap, vilket även är ståndpunkten i det internationella samfundet. Vissa menar dock att vad som är bäst för barnet i Sverige och västvärlden inte nödvändigtvis måste vara det i alla delar av världen, exempelvis i sådana samhällen där det inte finns lika utvecklade välfärdssystem och äktenskapet således har en helt annan betydelse än vad det har i de flesta länder i väst. Bör då inte dessa kulturer få tillämpa en lägre äktenskapsålder om det i den kulturen anses bäst för barnet? Ja till viss del skulle antagligen de som förespråkar ett kulturellrelativistiskt synsätt säga medan de som förespråkar ett universalt mänskliga rättighets perspektiv antagligen skulle svara nej. Frågan går således inte att besvara med ett ja eller nej men klart är att den svenska lagstiftaren valt att se mänskliga rättigheter som universella och gällande för alla oberoende av kultur och religion.

Käll- och litteraturförteckning

Offentligt tryck

Kommittédirektiv

Dir. 2005:152 *Översyn av bestämmelsen om människohandelsbrott m.m.*

Dir. 2010:54 *Stärkt skydd mot tvångsäktenskap och barnäktenskap*

Departementsserien

Ds 2002:54 *Svenska och utländska äktenskap*

Ds 2003:45 *Ett heltäckande straffansvar för människohandel, m.m.*

Statens offentliga utredningar

SOU 1969:60, *Internationell äktenskaps- och arvsrätt*

SOU 1972:41. *Familj och äktenskap I*

SOU 1987:18. *Internationella familjerättsfrågor*

SOU 1997:116. *Barnets bästa i främsta rummet, FN:s konvention om barnets rättigheter förverkligas i Sverige*

SOU 1998:113. *I God Tro - Samhället och nyandligheten*

SOU 2002:13. *Vår anhöriginvandring*

SOU 2008:41. *Människohandel och barnäktenskap – ett förstärkt straffrättsligt skydd*

Propositioner

Prop. 1968:136 *Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen med förslag till lag om ändring i giftermålsbalken, m.m.*

Prop. 1973:32 *Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om ändring i giftermålsbalken, m.m.*

Prop. 1973:158 *Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om ändring i lagen (1904:26 s.1) om vissa internationella rättsförhållanden rörande äktenskap och förmynderskap, m.m.*

Prop. 1979/80:147 *om godkännande av Förenta nationernas konvention om avskaffande av all slags diskriminering av kvinnor*

Prop. 1983/84:144 *om invandrings- och flyktingpolitiken*

Prop. 1986/87:1 *om äktenskapsbalk m.m.*

Prop. 1993/94:117 *Inkorporering av Europakonventionen och andra fri- och rättighetsfrågor*

Prop. 2003/04:48 *Åtgärder mot barnäktenskap och tvångsäktenskap*

Prop. 2003/04:111 *Ett utvidgat straffansvar för människohandel*

Prop. 2004/05:45 *En ny sexualbrottslagstiftning*

Prop. 2009/10:152 *Förstärkt straffrättsligt skydd mot människohandel*

Regeringens skrivelser

Skr. 2007/08:39 *Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer*

Skr. 2009/10:229 *Handlingsplan för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja*

Betänkanden

Bet. 1980/81:LU2 *med anledning av motion om åtgärder för att begränsa äktenskap med minderåriga*

Bet. 2001/02:LU13, *Åldersgränser för äktenskap, m.m.*

Bet. 2003/04:LU19, *Åtgärder mot barnäktenskap och tvångsäktenskap*

Bet. 2007/08:JuSoU1, *Handlingsplan för att bekämpa mäns våld mot kvinnor, hedersrelaterat våld och förtryck samt våld i samkönade relationer*

Bet. 2010/11:KrU4 *Handlingsplan för att förebygga och förhindra att unga blir gifta mot sin vilja*

Riksdagsskrivelser

Rskr. 1980/81:141

Rskr. 2003/04:180

Rskr. 2007/08:167

Rskr. 2010/11:11

NJA II

NJA II 1916

NJA II 1921

Övrigt

Motion 1979/80:155

IJ2008/579/UF

Myndighetspublikationer

Socialstyrelsens meddelandeblad, *Flickor som lever under hot och tvång i familjer med starkt patriarkala värderingar*, artikelnummer 2002-1-6, 2002 Hämtad den 17 november 2010 från:

http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/10860/2002-1-6_mb0206.pdf

Ungdomsstyrelsen, *Gift mot sin vilja*, Ungdomsstyrelsens skrifter 2009:5, 2009

Hämtad den 14 september 2010 från:

<http://www2.ungdomsstyrelsen.se/butiksadmin/showDoc/ff808081234c242301234c4bbb830004/wwwGiftMotSinVilja.pdf>

Litteratur

Agell Anders, Brattström Margareta, *Äktenskap Samboende Partnerskap*, Uppl. 4, Iustus Förlag AB, Uppsala 2008

Almquist Jan Eric, *Den svenska familjerättens historia - efter föreläsningar av Jan Eric Almquist*, andra upplagan, Stockholm 1946

- Bauhn Per, Demirbag-Sten Dilsa, *Till frihetens försvar. En kritik av den normativa multikulturalismen*, Norstedts, Stockholm 2010
- Bredal Anja, *Arrangerade ekteskap och tvångsekteskap i Norden*, TemaNord, 1999:604, Nordisk Ministerråd, Köpenhamn 1999
- Bredal Anja, "Vi er jo en familie". *Arrangerade ekteskap, autonomi og fellesskap blant unge norsk-asiater*, Institutt for samfunnsforskning, Norge 2006
- Carlsson Lizzie, "Jag giver dig min dotter". *Trolovning och äktenskap i den svenska kvinnans äldre historia I*, Nordiska Bokhandeln distribution, Stockholm 1965
- Carlsson Lizzie, "Jag giver dig min dotter". *Trolovning och äktenskap i den svenska kvinnans äldre historia II*, Nordiska Bokhandeln distribution, Stockholm, 1972
- Cowan Jane K., Dembour Marie-Bénédicte, Wilson Richard A., *Culture and Rights – Anthropological Perspectives*, Cambridge University Press, Cambridge 2001
- Gunner Göran, Namli Elena (red.), *Allas värde och lika rätt – perspektiv på mänskliga rättigheter*, upplaga 1:4, Studentlitteratur AB, Lund 2005
- Hafström Gerhard, *Den svenska familjerättens historia*, nionde upplagan, Studentlitteratur, Lund 1978
- Hjärpe Jan, *Shari'a – Gudomlig lag i en värld i förändring*, Norstedts Förlag, Stockholm, 2005
- Melby Kari, Pylkkänen Anu, Rosenbeck Bente, Carlsson Wetterberg Christina, *Inte ett ord om kärlek - Äktenskap och politik i Norden ca 1850-1930*, Makadam förlag, Göteborg 2006
- Okin Moller Susan, *Mångkulturalism – kvinnor i kläm*, översättning: Jakobsson Ulrika, Bokförlaget Diadalos AB, Göteborg 2002
- Renteln Alison Dundes, *International Human Rights - Universalism Versus Relativism*, Frontiers of Anthropology, Volume 6, Sage Publications, Newbury Park 1990
- Roald Anne Sofie, *Islam. Historia, tro, nytolkning*, översättning: Brogren Margareta, Bokförlaget Natur och Kultur, Stockholm 2005
- Schiratzki Johanna, *Muslimsk familjerätt – i svenskt perspektiv*, Uppl. 2:1, Norstedts Juridik AB, Lund 2001

Schiratzki Johanna, *Barnets bästa i ett mångkulturellt Sverige - en rättsvetenskaplig undersökning*, Uppl. 2, Iustus Förlag AB, Uppsala 2005

Schiratzki Johanna, *Barnrättens grunder*, Uppl. 4:1, Studentlitteratur AB, Lund 2010

Schlytter Astrid, *Rätten att själv få välja. Arrangerade äktenskap, kön och socialt arbete*, Studentlitteratur, Lund, 2004

United Nations Children's Fund, *Handbok om barnkonventionen*, upplaga 1:1, UNICEF, Sverige 2008

Wikan Unni, *En fråga om heder*, översättning: Mitchell Cajsa, Ordfront förlag, Stockholm 2004

Artiklar

Jäterä-Jareborg Maarit, *Barn- och tvångsäktenskap i Sverige – finns det utrymme för olika kulturer och tolerans? I: Rett og toleranse. Festskrift til Helge Johan Thue*, Gyldendal Norsk Forlag AS 2007, s. 304-320

Malm Torbjörn, Wickström Anita, *Barnäktenskap och tvångsäktenskap*, Ny Juridik 2:04, s. 118-136

Övrigt

Håkansson Per Arne, *Frihet och familj – En uppföljning av skyddade boenden för personer som hotas av hedersrelaterat våld*, Institutet för utveckling av metoder i socialt arbete (IMS) vid Socialstyrelsen, 2007
Hämtad den 17 november 2010 från:
http://www.socialstyrelsen.se/Lists/Artikelkatalog/Attachments/9038/2007-112-3_20071123.pdf

Thorbjørnsrud Berit, *Syn på ekteskap blant hinduer, buddhister, sikher, muslimer og kristne*, Barne- og familiedepartementet, Oslo 2001
Hämtad den 11 oktober 2010 från:
<http://www.regjeringen.no/upload/kilde/bld/red/2004/0033/ddd/pdfv/187265-q-1020.pdf>

Internet

treaties.un.org
www.manskligarattigheter.gov.se
www.ne.se
www.un.org
www.unicef.se
www2.ohchr.org

Rättsfallsförteckning

Högsta domstolen

NJA 2004 s. 437

Kammarrätten

Kammarrätten i Stockholm 2005-01-26 Mål nr. 7023-04